

# Onuncu Söz

## Haşir Bahsi

**İhtar:** Şu risalelerde teşbih ve temsilleri, hikâyeler suretinde yazdığımın sebebi hem teshil hem hakaik-i İslâmiye ne kadar makul, mütenasip, muhkem, mütesanid olduğunu göstermektir. Hikâyelerin manaları, sonlarındaki hakikatlerdir. Kinaiyat kabîlinden yalnız onlara delâlet ederler. Demek, hayalî hikâyeler değil, doğru hakikatlerdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَأَنْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحِي الْمَوْتِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Birader, haşir ve âhireti basit ve avam lisaniyla ve vâzıh bir tarzda beyanını istersen öyle ise şu temsili hikâyeciğe nefsimle beraber bak, dinle:

Bir zaman iki adam, cennet gibi güzel bir memlekete –şu dünyaya işaretir– gidiyorlar. Bakarlar ki herkes ev, hane, dükkân kapılarını açık bırakıp muhafazasına dikkat etmiyorlar. Mal ve para, meydanda sahipsiz kalır. O adamlardan birisi, her istediği şeye elini uzatıp ya çalışıyor, ya gasbediyor. Hevesine tebaiyet edip her nevi zulmü, sefaheti irtikâb ediyor. Ahali de ona çok ilişmiyorlar.

Diğer arkadaşı ona dedi ki:

“Ne yapıyorsun? Ceza çekeceksin, beni de belaya sokacaksın. Bu mallar mîrî malıdır. Bu ahali çoluk çocuğuyla asker olmuşlar veya memur olmuşlar, şu işlerde sivil olarak istihdam ediliyorlar. Onun için sana çok ilişmiyorlar. Fakat intizam şeditir. Padişahın her yerde telefonu var ve memurları bulunur. Çabuk git, dehalet et.” dedi.

Fakat o sersem inat edip dedi:

“Yok, mîrî malı değil, belki vakıf malıdır, sahipsizdir. Herkes istediği gibi tasarruf edebilir. Bu güzel şeylerden istifadeyi men’edecek hiçbir sebep görmüyorum. Gözümle görmezsem inanmayacağım.” dedi. Hem feylesofane çok safsatıyatı söyledi.

İkisi arasında ciddi bir münazara başladı. Evvela o sersem dedi:

“Padişah kimdir? Tanımam.”

Sonra arkadaşı ona cevaben: “Bir köy muhtarsız olmaz. Bir iğne ustasız olmaz, sahipsiz olamaz. Bir harf kâtipsiz olamaz, biliyorsun. Nasıl oluyor ki nihayet derecede muntazam şu memleket hâkimsiz olur? Ve bu kadar çok servet ki her saatte bir şimendifer (Hâşiye[1]) gaibden gelir gibi kıymettar, musanna mallarla dolu gelir. Burada dökülüyor, gidiyor. Nasıl sahipsiz olur? Ve her yerde görünen ilannameler ve beyannameler ve her mal üstünde görünen turra ve sikkeler, damgalar ve her köşesinde sallanan bayraklar nasıl mâliksiz olabilir? Sen anlaşılıyor ki bir parça Frengî okumuşsun, bu İslâm yazılarını okuyamıyorsun hem de bilenden sormuyorsun. İşte gel, en büyük fermanı sana okuyacağım.”

O sersem döndü, dedi:

“Haydi padişah var fakat benim cüz’î istifadem ona ne zarar verebilir, hazinesinden ne noksan eder? Hem burada hapis mapis yoktur, ceza görünmüyor.”

Arkadaşı ona cevaben dedi:

“Yahu şu görünen memleket bir manevra meydanıdır. Hem sanayi-i garibe-i sultaniyenin meşheridir. Hem muvakkat, temelsiz misafirhaneleridir. Görmüyor musun ki her gün bir kafil gelir, biri gider, kaybolur. Daima dolar, boşanır. Bir zaman sonra şu memleket tebdil edilecek, bu ahali başka ve daimî bir memlekete nakledilecek. Orada herkes hizmetine mukabil ya ceza, ya mükâfat görecek.” dedi.

Yine o hain sersem, temerrüd edip “İnanmam. Hiç mümkün müdür ki bu memleket harap edilsin, başka bir memlekete göç etsin.” dedi.

Bunun üzerine emin arkadaşı dedi:

“Madem bu derece inat ve temerrüd edersin. Gel, hadd ü hesabı olmayan delail içinde **On İki Suret** ile sana göstereceğim ki bir mahkeme-i kübra var, bir dâr-ı mükâfat ve ihsan ve bir dâr-ı mücazat ve zindan var ve bu memleket her gün bir derece boşandığı gibi bir gün gelir ki bütün bütün boşanıp harap edilecek.

**Birinci Suret:** Hiç mümkün müdür ki: Bir saltanat, bâhusus böyle muhteşem bir saltanat, hüsn-ü hizmet eden mutîlere mükâfatı ve isyan edenlere mücazâtı bulunmasın. Burada yok hükmündedir.

*Demek*, başka yerde bir mahkeme-i kübra vardır.

**İkinci Suret:** Bu gidişata, icraata bak! Nasıl en fakir, en zayıftan tut, tâ herkese mükemmel, mükellef erzak veriliyor; kimsesiz hastalara çok güzel bakılıyor. Hem gayet kıymetli ve şahane taamlar, kaplar, murassa nişanlar, müzeyyen elbiseler, muhteşem ziyafetler vardır. Bak, senin gibi sersemlerden başka, herkes vazifesine gayet dikkat eder. Kimse zerrece haddinden tecavüz etmez. En büyük şahıs, en büyük bir itaatle mütevaziane bir havf ve heybet altında hizmet eder.

Demek, şu saltanat sahibinin pek büyük bir keremi, pek geniş bir merhameti var. Hem pek büyük izzeti, pek celalli bir haysiyeti, namusu vardır. Halbuki kerem ise in’am etmek ister. Merhamet ise ihsansız olamaz. İzzet ise gayret ister. Haysiyet ve namus ise edepsizlerin te’dibini ister. Halbuki şu memlekette o merhamet, o namusa lââyık binden biri yapılmıyor. Zalim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp buradan göçüp gidiyorlar.

*Demek*, bir mahkeme-i kübraya bırakılıyor.

**Üçüncü Suret:** Bak, ne kadar âlî bir hikmet, bir intizamla işler dönüyor. Hem ne kadar hakiki bir adalet, bir mizanla muameleler görülüyor. Halbuki hikmet-i hükûmet ise saltanatın cenah-ı himayesine iltica eden mültecilerin taltifini ister. Adalet ise raiyetin hukukunun muhafazasını ister; tâ hükûmetin haysiyeti, saltanatın haşmeti muhafaza edilsin. Halbuki şu yerlerde o hikmete, o adalete lââyık binden biri icra edilmiyor. Senin gibi sersem, çoğu ceza görmeden buradan göçüp gidiyorlar.

*Demek*, bir mahkeme-i kübraya bırakılıyor.

**Dördüncü Suret:** Bak, hadd ü hesaba gelmeyen şu sergilerde olan misilsiz mücevherat, şu sofralarda olan emsalsiz mat'umat gösteriyorlar ki bu yerlerin padişahının hadsiz bir sehaveti, hesapsız dolu hazineleri vardır. Halbuki böyle bir sehavet ve tükenmez hazineler, daimî ve istenilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyafet ister. Hem ister ki o ziyafetten telezzüz edenler orada devam etsinler. Tâ zeval ve firak ile elem çekmesinler. Çünkü zeval-i elem, lezzet olduğu gibi zeval-i lezzet dahi elemidir.

Bu sergilere bak ve şu ilanlara dikkat et! Ve bu dellâllara kulak ver ki mu'ciz-nüma bir padişahın antika sanatlarını teşkil ve teşhir ediyorlar. Kemalâtını gösteriyorlar. Misilsiz cemal-i manevîsini beyan ediyorlar. Hüsn-ü mahfîsinin letaifinden bahsediyorlar. Demek, onun pek mühim, hayret verici kemalât ve cemal-i manevîsi vardır.

Gizli, kusursuz kemal ise takdir edici, istihsan edici, mâşâallah deyip müşahede edicilerin başlarında teşhir ister. Mahfî, nazirsiz cemal ise görünmek ve görmek ister. Yani, kendi cemalini iki vecihle görmek: Biri, muhtelif âyinelerde bizzat müşahede etmek. Diğeri, müştak seyirci ve mütehayyir istihsan edicilerin müşahedesi ile müşahede etmek ister. Hem görmek hem görünmek hem daimî müşahede hem ebedî işhad ister.

Hem o daimî cemal, müştak seyirci ve istihsan edicilerin devam-ı vücudlarını ister. Çünkü daimî bir cemal, zâil müştaka razı olamaz. Zira dönmemek üzere zevale mahkûm olan bir seyirci, zevalin tasavvuruyla muhabbeti adâvete döner, hayret ve hürmeti tahkire meyleder. Çünkü insan, bilmediği ve yetişmediği şeye düşmandır. Halbuki şu misafirhanelerden herkes çabuk gidip kayboluyor. O kemal ve o cemalin bir ışığını belki zayıf bir gölgesini, bir anda bakıp doymadan gidiyor.

*Demek*, bir seyrangâh-ı daimîye gidiliyor.

**Beşinci Suret:** Bak, bu işler içinde görünüyor ki o misilsiz zatın pek büyük bir şefkati vardır. Çünkü her musibetzedenin imdadına koşturuyor, her suale ve matluba cevap veriyor. Hattâ bak, en edna bir hâcet, en edna bir raiyetten görse şefkatle kaza ediyor. Bir çobanın bir koyunu, bir ayağı incinse ya merhem ya baytar gönderiyor.

Gel gidelim, şu adada büyük bir içtima var. Bütün memleket eşrafı orada toplanmışlar. Bak, pek büyük bir nişanı taşıyan bir yaver-i ekrem bir nutuk okuyor. O şefkatli padişahından bir şeyler istiyor. Bütün ahali: “Evet, evet biz de istiyoruz.” diyorlar. Onu tasdik ve teyid ediyorlar. Şimdi dinle, bu padişahın sevgilisi diyor ki:

“Ey bizi nimetleriyle perverde eden sultanımız! Bize gösterdiğin numunelerin ve gölgelerin asıllarını, menbalarını göster. Ve bizi makarr-ı saltanatına celbet. Bizi bu çöllerde mahvettirme. Bizi huzuruna al. Bize merhamet et. Burada bize tattırdığın leziz nimetlerini orada yedir. Bizi zeval ve teb'id ile tazip etme. Sana müştak ve müteşekkir şu mutî raiyetini başı boş bırakıp idam etme.” diyor ve pek çok yalvarıyor. Sen de işitiyorsun.

Acaba bu kadar şefkatli ve kudretli bir padişah, hiç mümkün müdür ki en edna bir adamın en edna bir meramını ehemmiyetle yerine getirsin, en sevgili bir yaver-i ekreminin en güzel bir maksudunu yerine getirmesin? Halbuki o sevgilinin maksudu, umumun da maksududur. Hem padişahın marzîsi hem merhamet ve adaletinin muktezasıdır. Hem ona rahattır, ağır değil. Bu misafirhanelerdeki muvakkat nüzhetgâhlar kadar ağır gelmez. Madem numunelerini göstermek için beş altı gün seyrangâhlara bu kadar masraf ediyor, bu memleketi kurdu.

Elbette hakiki hazinelerini, kemalâtını, hünerlerini makarr-ı saltanatında öyle bir tarzda gösterecek, öyle seyrangâhlar açacak ki akılları hayrette bırakacak.

*Demek*, bu meydan-ı imtihanında olanlar, başı boş değiller, saadet sarayları ve zindanlar onları bekliyorlar.

**Altıncı Suret:** İşte gel, bak, bu muhteşem şimendiferler, tayyareler, teçhizatlar, depolar, sergiler, icraatlar gösteriyorlar ki perde arkasında pek muhteşem bir saltanat vardır, (Hâşiye[2]) hükmediyor. Böyle bir saltanat, kendisine lââyık bir raiyet ister. Halbuki görüyorsun, bütün raiyet bu misafirhanede toplanmışlar. Misafirhane ise her gün dolar, boşanır. Hem bütün raiyet, manevra için bu meydan-ı imtihanında bulunuyorlar. Meydan ise her saat tebdil ediliyor. Hem bütün raiyet, padişahın kıymettar ihsanatının numunelerini ve hârîka sanatlarının antikalarını sergilerde temaşa etmek için şu teşhîrgâhta birkaç dakika durup seyrediyorlar. Meşher ise her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider.

İşte bu hal, şu vaziyet kat'î gösteriyor ki, şu misafirhane ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında daimî saraylar, müstemir meskenler, şu numunelerin ve suretlerin hâlis ve yüksek asıllarıyla dolu bağ ve hazineler vardır.

*Demek*, burada çabalamak onlar içindir. Şurada çalıştırır, orada ücret verir. Herkesin istidadına göre orada bir saadeti var.

**Yedinci Suret:** Gel, bir parça gezelim, şu medeni ahali içinde ne var, ne yok görelim. İşte bak her yerde, her köşede, müteaddid fotoğraflar kurulmuş, suret alıyorlar. Bak, her yerde müteaddid kâtipler oturmuşlar, bir şeyler yazıyorlar. Her şeyi kaydediyorlar. En ehemmiyetsiz bir hizmeti, en âdi bir vukuatı zapt ediyorlar. Hâ, şu yüksek dağda padişaha mahsus bir büyük fotoğraf kurulmuş ki (Hâşiye[3]) bütün bu yerlerde ne cereyan eder, suretini alıyorlar. Demek, o zat emretmiş ki mülkünde cereyan eden bütün muamele ve işler zapt edilsin. Demek oluyor ki o zat-ı muazzam bütün hâdisatı kaydettirir, suretini alır. İşte şu dikkatli hıfz ve muhafaza, elbette bir muhasebe içindir.

Şimdi, en âdi raiyetin en âdi muamelelerini ihmal etmeyen bir Hâkim-i Hafız, hiç mümkün müdür ki raiyetin en büyüklerinden en büyük amellerini muhafaza etmesin, muhasebe etmesin, mükâfat ve mücazat vermesin? Halbuki o zatın izzetine ve gayretine dokunacak ve şe'n-i merhameti hiç kabul etmeyecek muameleler, o büyüklerden sudûr ediyor. Burada cezaya çarpmıyor.

*Demek*, bir mahkeme-i kübraya bırakılıyor.

**Sekizinci Suret:** Gel, ondan gelen bu fermanları sana okuyacağım. Bak, mükerrer vaad ediyor ve şiddetli tehdit ediyor ki “Sizleri oradan alıp makarr-ı saltanatıma getireceğim ve mutîleri mesud, âsileri mahpus edeceğim. O muvakkat yeri harap edip müebbed sarayları, zindanları hâvi diğer bir memleket kuracağım.” Hem o vaad ettiği şeyler, ona gayet rahattır. Raiyetine gayet mühimdir. Vaadinde hulf ise izzet-i iktidarına gayet zıttır.

İşte bak ey sersem! Sen yalancı vehmini, hezeyancı aklını, aldatıcı nefsin tasdik ediyorsun. Ve hiçbir vechile hulf ve hilafa mecburiyeti olmayan ve hiçbir cihetle hilaf haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen işler sıdkına şehadet eden bir zatı tekzip ediyorsun. Elbette büyük bir cezaya müstahak olursun. Misalin şuna benzer ki: Bir yolcu, güneşin ziyasından gözünü kapıyor, hayaline bakıyor; vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli

yolunu tenvir etmek istiyor. Madem vaad etmiş, yapacaktır. Halbuki îfası ona çok rahat ve bize ve her şeye ve ona ve saltanatına pek çok lâzımdır.

*Demek*, bir mahkeme-i kübra, bir saadet-i uzma vardır.

**Dokuzuncu Suret:** Şimdi gel! Bu dairelerin ve cemaatlerin bazı rüesalarına ki (Hâşiye[4]) her biri bizzat padişahla görüşecek hususi birer telefonu var, hem bazı onun huzuruna çıkmışlar. Ne diyorlar bak: Bunlar ittifakla ihbar ediyorlar ki o zat, mükâfat ve mücazat için pek muhteşem ve dehşetli bir yer ihzar etmiş. Gayet kavî vaad ve şiddetli tehdit ediyor. Hem onun izzet ve celaleti hiçbir vecihle hulfü'l-vaade tenezzül edip tezellülü kabul etmez.

Halbuki o muhbirler hem tevatür derecesinde çok hem icma kuvvetinde bir ittifakla haber veriyorlar ki şu bazı âsârı görünen saltanat-ı azîmenin medarı ve makarrı, buradan uzak bir başka memlekettedir ve şu meydan-ı imtihanda binalar muvakkattırlar. Sonra daimî saraylara tebdil edilecek. Bu yerler değışecekler. Çünkü eserleriyle azameti anlaşılan şu muhteşem, zevalsiz saltanat; böyle geçici, devamsız, bîkarar, ehemmiyetsiz, mütegayyir, bekasız, nâkıs, tekemmülsüz umûrlar üzerinde kurulmaz, durulmaz. Demek, ona lâyıq, daimî, müstekar, zevalsiz, müstemir, mükemmel, muhteşem umûrlar üzerinde duruyor.

*Demek*, bir diyar-ı âher var, elbette o makarra gidilecektir.

**Onuncu Suret:** Gel, bugün nevrüz-u sultanîdir. (Hâşiye[5]) Bir tebeddülât olacak, acib işler çıkacak. Şu baharın şu güzel gününde, şu güzel çiçekli olan şu yeşil sahraya gidip bir seyran ederiz. İşte bak, ahali de bu tarafa geliyorlar. Bak, bir sihir var; o binalar birden harap oldular, başka bir şekil aldı. Bak, bir mu'cize var; o harap olan binalar, birden burada yapıldı. Âdetâ bu hâlî bir çöl, bir medeni şehir oldu. Bak, sinema perdeleri gibi her saat başka bir âlem gösterir, başka bir şekil alır. Buna dikkat et ki o kadar karışık, süratli, kesretli, hakiki perdeler içinde ne kadar mükemmel bir intizam vardır ki her şey yerli yerine konuluyor. Hayalî sinema perdeleri dahi bunun kadar muntazam olamaz. Milyonlar mahir sihirbazlar dahi bu sanatları yapamazlar. Demek, bize görünmeyen o padişahın çok büyük mu'cizeleri vardır.

Ey sersem! Sen diyorsun: “Nasıl bu koca memleket tahrip edilip başka yere kurulacak?”

İşte görüyorsun ki her saat, senin aklın kabul etmediği o tebdil-i diyar gibi çok inkılablar, tebdiller oluyor. Şu toplanmak, dağılmak ve şu hallerden anlaşılıyor ki bu görünen süratli içtimalar, dağılmalar, teşkiller, tahripler içinde başka bir maksat var. Bir saatlik içtima için on sene kadar masraf yapılıyor. Demek bu vaziyetler maksud-u bizzat değiller. Bir temsildir, bir taklittirler. O zat mu'cize ile yapıyor. Tâ suretleri alınıp terkip edilsin ve neticeleri hıfzedilip yazılsın. –Nasıl ki manevra meydan-ı imtihanının her şeyi kaydediliyordu ve yazılıyordu.– Demek, bir mecma-ı ekberde muamele, bunlar üzerine devam edip dönecek. Hem bir meşher-i a'zamda daimî gösterilecek. Demek şu geçici, kararsız vaziyetler; sabit suretler, bâki meyveler veriyorlar.

*Demek*, bu ihtifalat; bir saadet-i uzma, bir mahkeme-i kübra, bilmediğimiz ulvi gayeler içindir.

**On Birinci Suret:** Gel, ey muannid arkadaş! Bir tayyareye, ya şarka veya garba yani mazi ve müstakbele giden bir şimendifere binelim. Şu mu'cizekâr zatın, sair yerlerde ne çeşit mu'cizeler gösterdiğini görelim. İşte bak, gördüğümüz menzil ve meydan ve meşher gibi acayıpler, her tarafta bulunuyor. Lâkin sanatça, suretçe birbirinden ayırdırlar. Fakat buna iyi

dikkat et ki o sebatsız menzillerde, o devamsız meydanlarda, o bekasız meşherlerde; ne kadar bâhir bir hikmetin intizamı, ne derece zahir bir inayetin işaratı, ne merteye âlî bir adaletin emarâtı, ne derece vâsi bir merhametin semeratı görünüyor. Basîretsiz olmayan herkes yakînen anlar ki, onun hikmetinden daha ekmel bir hikmet ve inayetinden daha ecmel bir inayet ve merhametinden daha eşmel bir merhamet ve adaletinden daha ecell bir adalet olamaz ve tasavvur edilemez.

Eğer faraza tevehhüm ettiğin gibi daire-i memleketinde daimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâki meskenler, mukim ahali, mesud raiyeti bulunmazsa şu hikmet, inayet, merhamet, adaletin hakikatlerine şu bekasız memleket mazhar olamadığı malûm ve onlara mazhar olacak, başka yerde de bulunmazsa o vakit gündüz ortasında güneşin ışığını gördüğümüz halde güneşi inkâr etmek derecesinde bir ahmaklıkla, şu gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek ve şu müşahede ettiğimiz inayeti inkâr etmek ve şu gördüğümüz merhameti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emarâtı, işaratı görünen adaleti inkâr etmek lâzım gelir. Hem bu gördüğümüz icraat-ı hakîmane ve ef'al-i kerîmane ve ihsanat-ı rahîmanenin sahibini –hâşâ sümme hâşâ!– sefih bir oyuncu, gaddar bir zalim olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise hakikatlerin zıtlarına inkılabıdır. Halbuki inkılab-ı hakaik, bütün ehl-i aklın ittifakıyla muhaldir, mümkün değildir. Yalnız, her şeyin vücudunu inkâr eden sofestaî eblehler hariçtir.

*Demek*, bu diyardan başka bir diyar vardır. Onda bir mahkeme-i kübra, bir ma'dele-i ulyâ, bir mekreme-i uzma vardır ki tâ şu merhamet ve hikmet ve inayet ve adalet tamamen tezahür etsinler.

**On İkinci Suret:** Gel şimdi döneceğiz. Şu cemaatlerin reisleriyle ve zabitleriyle görüşeceğiz ve teşhizatlarına bakacağız ki o teşhizat, yalnız o meydandaki kısa bir müddet içinde geçinmek için mi verilmiştir yahut başka yerde uzun bir saadet hayatı tahsil etmek için mi verilmiştir, görelim. Herkese ve her teşhizata bakamayız. Fakat numune için şu zabitin cüzdan ve defterine bakacağız:

Bu cüzdanda zabitin rütbesi, maaşı, vazifesi, matlubatı, düstur-u harekâtı vardır. Bak, bu rütbe birkaç günlük için değil; pek uzun bir zaman için verilebilir. “Şu maaşı hazine-i hâssadan filan tarihte alacaksın.” yazılıdır. Halbuki o tarih, çok zaman sonra ve bu meydan kapandıktan sonra gelir. Şu vazife ise şu muvakkat meydana göre değil, belki padişahın kurbünde daimî bir saadeti kazanmak için verilmiştir. Şu matlubat ise birkaç günlük bu misafirhanede geçinmek için olamaz. Belki uzun ve mesudane bir hayat için olabilir. Şu düstur ise bütün bütün açığa verir ki cüzdan sahibi başka yere namzettir, başka âleme çalıştır.

Bak şu defterlerde, âletler teşhizatının suret-i istimali ve mes'uliyetler vardır. Halbuki eğer yalnız bu meydandan başka âlî, daimî bir yer bulunmazsa şu muhkem defter, o kat'î cüzdan, bütün bütün manasız olur. Hem şu muhterem zabıt ve mükerrem kumandan ve muazzez reis; bütün ahalden aşağı, herkesten daha bedbaht, daha bîçare, daha zelil, daha musibetli, daha fakir, daha zayıf bir derekeye düşer. İşte buna kıyas et. Hangi şeye dikkat etsen şهادet eder ki bu fâniden sonra bir bâki var.

Ey arkadaşı!

*Demek*, bu muvakkat memleket bir tarla hükmündedir, bir talimgâhtır, bir pazardır. Elbette arkasında bir mahkeme-i kübra, bir saadet-i uzma gelecektir. Eğer bunu inkâr etsen bütün zabitlerdeki cüzdanları, defterleri, teşhizatları, düsturları belki şu memleketteki bütün

intizamâtı, hattâ hükûmeti inkâr etmeye mecbur olursun ve bütün vaki olan icraatın vücudunu tekzip etmek lâzım gelir. O vakit sana, insan ve zîşuur denilmez. Sofestaîlerden daha akılsız olursun.

Sakın zannetme, tebdil-i memleket delilleri bu On İki Surete münhasırdır. Belki hadd ü hesaba gelmez emareler, deliller var ki: Şu kararsız mütegayyir memleket; zevalsiz, müstekar bir memlekete tahvil edilecektir. Hem hadd ü hesaba gelmez işaretler, alâmetler var ki: Bu ahali, şu muvakkat misafirhanelerden alınacak, saltanatın makarr-ı daimîsine gönderilecek.

Bâhusus, gel sana On İki Suret kuvvetinden daha kuvvetli bir bürhan daha göstereceğim.

İşte gel, bak, şu uzaktaki görünen cemaat-i azîme içinde, evvel adada gördüğümüz büyük nişan sahibi Yaver-i Ekrem bir tebligatta bulunuyor. Gidelim, dinleyelim. Bak, o parlak yaver-i ekrem, bak o yüksekte ta'lik edilmiş ferman-ı a'zamı ahaliye bildiriyor ve diyor ki:

“Hazırlanınız; başka, daimî bir memlekete gideceksiniz. Öyle bir memleket ki bu memleket ona nisbeten bir zindan hükmündedir. Padişahımızın makarr-ı saltanatına gidip merhametine, ihsanlarına mazhar olacaksınız. Eğer güzelce bu fermanı dinleyip itaat etseniz. Yoksa isyan edip dinlemezsensiz müthiş zindanlara atılacaksınız.” gibi tebligatta bulunuyor.

Sen de görüyorsun ki o ferman-ı a'zamda öyle i'caz-kâr bir turra var ki hiçbir vechile kabil-i taklit değil. Senin gibi sersemlerden başka herkes, o ferman, padişahın fermanı olduğunu kat'î bilir. Ve o parlak yaver-i ekremde öyle nişanlar var ki senin gibi körlerden başka herkes o zatı, padişahın pek doğru tercüman-ı evamiri olduğunu yakînen anlar.

Acaba o yaver-i ekrem, o ferman-ı a'zamları beraber bütün kuvvetiyle dava edip tebliğ ettikleri şu tebdil-i memleket meselesi, hiç kabil midir ki itiraz kabul etsin? Evet, kabil değil. İllâ ki bütün bu gördüğümüz her şeyi inkâr edesin.

Şimdi ey arkadaş! Söz senindir, söyle. Ne diyorsan de!

— Ben ne diyeceğim, daha buna karşı bir şey denebilir mi? Gündüz ortasında güneşe karşı söz söylenir mi? Yalnız derim ki: Elhamdülillah, yüz bin defa şükür olsun ki vehim ve heva tahakkümünden, nefis ve heves esaretinden kurtulup daimî hapis ve zindandan halâs oldum ve inandım ki: Bu karmakarışık, kararsız misafirhanelerden başka ve kurb-u şahanede bir diyar-ı saadet vardır, biz de ona namzediz.

İşte haşir ve âhiretten kinaye ve ibaret olan şu hikâye-i temsiliye burada tamam oldu.

Şimdi tevfiğ-i İlahî ile hakikat-i ulyâya geçeceğiz. Geçmiş On İki Surete mukabil **On İki mütesanid Hakikat** ile bir **Mukaddime** beyan edeceğiz.

\*\*\*

## Mukaddime

Birkaç işaretle, başka yerlerde yani Yirmi İkinci, On Dokuzuncu, Yirmi Altıncı Sözlerde izah edilen birkaç meseleye işaret ederiz.

**Birinci İşaret:** Hikâyedeki sersem adamın o emin arkadaşıyla üç hakikatleri var.

**Birincisi:** Nefs-i emmarem ile kalbimdir.

**İkincisi:** Felsefe şakirdleriyle Kur'an-ı Hakîm tilmizleridir.

**Üçüncüsü:** Ümmet-i İslâmiye ile millet-i küfriyedir.

Felsefe şakirdleri ve millet-i küfriye ve nefis-i emmarenin en müthiş dalaleti, Cenab-ı Hakk'ı tanımamaktadır. Hikâyede nasıl emin adam demişti: "Bir harf kâtipsiz olmaz, bir kanun hâkimsiz olmaz." Biz de deriz:

Nasıl ki bir kitap, bâhusus öyle bir kitap ki her kelimesi içinde küçük kalemle bir kitap yazılmış, her harfi içinde ince kalem ile muntazam bir kaside yazılmış. Kâtipsiz olmak, son derece muhaldir.

Öyle de şu kâinat nakkaşsız olmak, son derece muhal-ender muhaldir. Zira bu kâinat öyle bir kitaptır ki her sahifesi çok kitapları tazammun eder. Hattâ her kelimesi içinde bir kitap vardır. Her bir harfi içinde bir kaside vardır. Yeryüzü bir sahifedir, ne kadar kitap içinde var. Bir ağaç bir kelimedir, ne kadar sahifesi vardır. Bir meyve, bir harf; bir çekirdek, bir noktadır. O noktada koca bir ağacın programı, fihristesi var. İşte böyle bir kitap, evsaf-ı celal ve cemale, nihayetsiz kudret ve hikmete mâlik bir Zat-ı Zülcelal'in nakş-ı kalem-i kudreti olabilir. Demek, âlemin şuhuduyla bu iman lâzım gelir. İllâ ki dalaletten sarhoş olmuş ola.

Hem nasıl ki bir hane ustasız olmaz. Bâhusus öyle bir hane ki hârîka sanatlarla, acib nakışlarla, garib ziynetlerle tezyin edilmiş. Hattâ her bir taşında, bir saray kadar sanat dercedilmiş. Ustasız olmak, hiçbir akıl kabul edemez, gayet mahir bir sanatkâr ister. Bâhusus o saray içinde sinema perdeleri gibi her saatte hakiki menziller teşkil edilip kemal-i intizamla elbise değiştirdiği gibi değiştiriyor. Hattâ her bir hakiki perde içinde, müteaddid küçük küçük menziller icad ediliyor.

Öyle de şu kâinat nihayetsiz hakîm, alîm, kadîr bir sâni' ister. Çünkü şu muhteşem kâinat öyle bir saraydır ki ay, güneş lambaları; yıldızlar, mumları; zaman, bir ip, bir şerittir ki o Sâni'-i Zülcelal her sene bir başka âlemi ona takıp gösteriyor. O taktığı âlemin içinde üç yüz altmış tarzda muntazam suretlerini tecdid ediyor. Kemal-i intizamla ve hikmetle değiştiriyor. Yeryüzünü bir sofraya nimet yapmış ki her bahar mevsiminde, üç yüz bin enva-ı masnuatıyla tezyin ediyor. Hadd ü hesaba gelmez enva-ı ihsanatıyla dolduruyor. Öyle bir tarzda ki nihayet ihtilat içinde ve karışmış oldukları halde, nihayet derecede imtiyaz ve farkla birbirlerinden ayrılıyor. Başka cihetleri buna kıyas et... Nasıl, böyle bir sarayın Sâni'inden gaflet edilebilir?

Hem nasıl ki bulutsuz, gündüz ortasında, güneşin deniz yüzünde bütün kabarcıklar üstünde ve karada bütün parlak şeylerde ve karın bütün parçalarında cilvesi görüldüğü ve aksi müşahede edildiği halde güneşi inkâr etmek, ne derece acib bir divanelik hezeyanıdır. Çünkü o vakit bir tek güneşi inkâr ve kabul etmemekle; katarat sayısınca, kabarcıklar miktarınca, parçalar adedince, hakiki ve bi'l-asale güneşçikleri kabul etmek lâzım geliyor.

Her zerrecikte (ki ancak bir zerre sıkışabildiği halde) koca bir güneşin hakikatini içinde kabul etmek lâzım geldiği gibi, aynen öyle de şu sınavı içinde her zaman hikmetle değişen ve düzgünlük içinde her vakit tazelenen şu muntazam kâinatı görüp Hâlık-ı Zülcelal’i evsaf-ı kemaliyle tasdik etmemek, ondan daha berbat bir dalalet divaneliğidir, bir mecnunluk hezeyanıdır. Zira her şeyde, hattâ her bir zerrede bir uluhiyet-i mutlaka kabul etmek lâzımdır. Çünkü mesela, havanın her bir zerresi; her bir çiçek ile her bir meyveye, her bir yaprağa girer ve işleyebilir. İşte şu zerre, eğer memur olmazsa bütün girebildiği ve işlediği masnuların tarz-ı teşkilatını ve suretlerini ve heyetlerini bilmek lâzımdır, tâ içinde işleyebilsin. Demek, muhit bir ilim ve kudrete mâlik olmalı ki böyle yapsın.

Mesela, toprakta her bir zerresi kabildir ki muhtelif bütün tohumlar ve çekirdeklere medar ve menşe olsun. Eğer memur olmazsa lâzım geliyor ki otlar ve ağaçlar adedince manevî cihazat ve makineleri tazammun etsin. Veyahut onların bütün tarz-ı teşkilatını bilir, yapar, bütün onlara giydirilen suretleri tanır, dikebilir bir sanat ve kudret vermek lâzım gelir.

Daha sair mevcudatı da kıyas et. Tâ anlayacaksın ki her şeyde aşikâre, vahdaniyetin çok delilleri var. Evet, bir şeyden her şeyi yapmak ve her şeyi bir tek şey yapmak, her şeyin hâlıkına has bir iştir. **إِنَّمَا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ** ferman-ı zîşanına dikkat et.

Demek, Vâhid-i Ehad’i kabul etmemek ile mevcudat adedince ilahları kabul etmek lâzım gelir.

**İkinci İşaret:** Hikâyede bir yaver-i ekremden bahsedilmiş ve denilmiş ki: “Kör olmayan herkes onun nişanlarını görmekle anlar ki o zat, padişahın emriyle hareket eder ve onun has bendesidir.” İşte o yaver-i ekrem, Resul-i Ekrem’dir (asm).

Evet, şöyle müzeyyen bir kâinatın, öyle mukaddes bir Sâni’ine böyle bir Resul-i Ekrem, ışık şemse lüzumu derecesinde elzemdir. Çünkü nasıl güneş, ziya vermeksizin mümkün değildir. Öyle de uluhiyet de peygamberleri göndermekle kendini göstermeksizin mümkün değildir.

Hem hiç mümkün olur mu ki nihayet kemalde olan bir cemal, gösterici ve tarif edici bir vasıta ile kendini göstermek istemesin?

Hem mümkün olur mu ki gayet cemalde bir kemal-i sanat, onun üzerine enzar-ı dikkati celbeden bir dellâl vasıtasıyla teşhir istemesin?

Hem hiç mümkün olur mu ki bir rububiyet-i âmmenin saltanat-ı külliyesi, kesret ve cüz’iyat tabakatında vahdaniyet ve Samedaniyetini, zülcenaheyn bir mebus vasıtasıyla ilanını istemesin? Yani o zat, ubudiyet-i külliye cihetiyle kesret tabakatının dergâh-ı İlahiye elçisi olduğu gibi kurbiyet ve risalet cihetiyle dergâh-ı İlahînin kesret tabakatına memurudur.

Hem hiç mümkün olur mu ki nihayet derecede bir hüsn-ü zatî sahibi, cemalinin mehasinini ve hüsnünün letaifini âyinelerde görmek ve göstermek istemesin? Yani bir habib resul vasıtasıyla ki hem habibdir, ubudiyetle kendini ona sevdiren, âyinedarlık eder. Hem resuldür; onu mahlukatına sevdiren, cemal-i esmasını gösterir.

Hem hiç mümkün olur mu ki acib mu’cizelerle, garib ve kıymettar şeylerle dolu hazineler sahibi, sarraf bir tarif edici ve vassaf bir teşhir edici vasıtasıyla enzar-ı halka arz ve başlarında izhar etmekle gizli kemalâtını beyan etmek irade etmesin ve istemesin?

Hem mümkün olur mu ki bu kâinatı bütün esmasının kemalâtını ifade eden masnuatla tezyin ederek seyir için garib ve ince sanatlarla süslenilmiş bir saraya benzetsin de rehber bir muallim tayin etmesin?

Hem hiç mümkün olur mu ki bu kâinatın sahibi, şu kâinatın tahavvûlatındaki maksat ve gaye ne olacağını müş'ir tılsım-ı muğlakını hem mevcudatın “Nereden? Nereye? Necisin?” üç sual-i müşkülün muammasını bir elçi vasıtasıyla açtırmazın?

Hem hiç mümkün olur mu ki bu güzel masnuat ile kendini zîşuura tanıttıran ve kıymetli nimetler ile kendini sevdiren Sâni'-i Zülcelal, onun mukabilinde zîşuurdan marziyatı ve arzuları ne olduğunu bir elçi vasıtasıyla bildirmesin?

Hem hiç mümkün olur mu ki nev-i insanı, şuurca kesrete müptela, istidatça ubudiyet-i külliyyeye müheyya suretinde yaratıp, muallim bir rehber vasıtasıyla onları kesretten vahdete yüzlerini çevirmek istemesin?

Daha bunlar gibi çok vezaif-i nübüvvet var ki her biri bir bürhan-ı kat'îdir ki: Uluhiyet, risaletsiz olamaz.

Şimdi acaba âlemde Muhammed-i Arabî aleyhissalâtu vesselâmdan –beyan olunan evsaf ve vezaife– daha ehil ve daha câmi' kim zuhur etmiş? Ve rütbe-i risalete ve vazife-i tebliğ'e ondan daha elyak, daha evfak hiç zaman göstermiş midir? Hayır, aslâ ve kat'â! Belki o, bütün resullerin seyyididir, bütün enbiyanın imamıdır, bütün asfiyanın serveridir, bütün mukarrebînin akrebidir, bütün mahlukatın ekmelidir, bütün mürşidlerin sultanıdır.

Evet, ehl-i tahkikatın ittifakıyla, şakk-ı kamer ve parmaklarından su akması gibi bine bâliğ mu'cizatından hadd ü hesaba gelmez delail-i nübüvvetinden başka, Kur'an-ı Azîmüşşan gibi bir bahr-i hakaik ve kırk vecihle mu'cize olan mu'cize-i kübra, güneş gibi risaletini göstermeye kâfidir. Başka risalelerde ve bilhassa Yirmi Beşinci Söz'de Kur'an'ın kırka karib vücuh-u i'cazından bahsettiğimizden burada kısa kesiyoruz.

**Üçüncü İşaret:** Hatıra gelmesin ki bu küçük insanın ne ehemmiyeti var ki bu azîm dünya onun muhasebe-i a'mali için kapansın, başka bir daire açılsın? Çünkü bu küçük insan, câmiyet-i fitrat itibarıyla şu mevcudat içinde bir ustabaşı ve bir dellâl-ı saltanat-ı İlahiye ve bir ubudiyet-i külliyyeye mazhar olduğundan büyük ehemmiyeti vardır.

Hem hatıra gelmesin ki kısacık bir ömürde nasıl ebedî bir azaba müstahak olur? Zira küfür; şu mektubat-ı Samedaniye derecesinde ve kıymetinde olan kâinatı manasız, gayesiz bir derekeye düşürdüğü için bütün kâinata karşı bir tahkir olduğu gibi, bu mevcudatta cilveleri, nakışları görünen bütün esma-i kudsiye-i İlahiyyeyi inkâr ile red ve Cenab-ı Hakk'ın hakkaniyet ve sıdkını gösteren gayr-ı mütenahî bütün delillerini tekzip olduğundan nihayetsiz bir cinayettir. Nihayetsiz cinayet ise nihayetsiz azabı icab eder.

**Dördüncü İşaret:** Nasıl ki hikâyede on iki suretle gördük ki hiçbir cihetle mümkün değil, öyle bir padişahın, öyle muvakkat misafirhane gibi bir memleketi bulunsun da müstekar ve haşmetine mazhar ve saltanat-ı uzmasına medar diğer daimî bir memleketi bulunmasın.

Öyle de hiçbir vecihle mümkün değil ki bu fâni âlemin bâki Hâlık'ı, bunu icad etsin de bâki bir âlemi icad etmesin. Hem mümkün değil şu bedî' ve zâil kâinatın sermedî Sâni'i bunu halk etsin de müstekar ve daimî diğer bir kâinatı icad etmesin. Hem mümkün değil bu meşher ve

meydan-ı imtihan ve tarla hükmünde olan dünyanın Hakîm ve Kadîr ve Rahîm olan Fâtır'ı onu yaratsın, onun bütün gayelerine mazhar olan dâr-ı âhireti halk etmesin.

Bu hakikate on iki kapı ile girilir. On iki hakikat ile o kapılar açılır. En kısa ve basitten başlarız:

## **Birinci Hakikat**

### **Bab-ı rububiyet ve saltanattır ki ism-i Rabb'in cilvesidir.**

Hiç mümkün müdür ki: Şe'n-i rububiyet ve saltanat-ı uluhiyet, bâhusus böyle bir kâinatı, kemalâtını göstermek için gayet âlî gayeler ve yüksek maksatlar ile icad etsin, onun gayat ve makasidına karşı iman ve ubudiyetle mukabele eden mü'minlere mükâfatı bulunmasın ve o makasidı red ve tahkir ile mukabele eden ehl-i dalalete mücazat etmesin?

## **İkinci Hakikat**

### **Bab-ı kerem ve rahmettir ki Kerîm ve Rahîm isminin cilvesidir.**

Hiç mümkün müdür ki: Gösterdiği âsâr ile nihayetsiz bir kerem ve nihayetsiz bir rahmet ve nihayetsiz bir izzet ve nihayetsiz bir gayret sahibi olan şu âlemin Rabb'i; kerem ve rahmetine lâyük mükâfat, izzet ve gayretine şayeste mücazatta bulunmasın?

Evet, şu dünya gidişatına bakılsa görülüyor ki en âciz, en zayıftan tut (Hâşiye[6]) tâ en kavîye kadar her canlıya lâyük bir rızık veriliyor. En zayıf, en âcize en iyi rızık veriliyor. Her dertliye ummadığı yerden derman yetiştiriliyor. Öyle ulvi bir keremle ziyafetler, ikramlar olunuyor ki nihayetsiz bir kerem eli içinde işlediğini bedaheten gösteriyor.

Mesela, bahar mevsiminde cennet hurileri tarzında bütün ağaçları sündüs-misal libaslar ile giydirip, çiçek ve meyvelerin murassaatıyla süslendirip hizmetkâr ederek onların latîf elleri olan dallarıyla, çeşit çeşit en tatlı, en musanna meyveleri bize takdim etmek, hem zehirli bir sineğin eliyle şifalı en tatlı balı bize yedirmek, hem en güzel ve yumuşak bir libası elsiz bir böceğin eliyle bize giydirmek, hem rahmetin büyük bir hazinesini küçük bir çekirdek içinde bizim için saklamak ne kadar cemil bir kerem, ne kadar latîf bir rahmet eseri olduğu bedaheten anlaşılır.

Hem insan ve bazı canavarlardan başka, güneş ve ay ve arzdan tut, tâ en küçük mahluka kadar her şey kemal-i dikkatle vazifesine çalışması, zerrece haddinden tecavüz etmemesi, bir azîm heybet tahtında umumî bir itaat bulunması; büyük bir celal ve izzet sahibinin emriyle hareket ettiklerini gösteriyor.

Hem gerek nebatî ve gerek hayvanî ve gerek insanî bütün validelerin o rahîm şefkatleriyle (Hâşiye[7]) ve süt gibi o latîf gıda ile o âciz ve zayıf yavruların terbiyesi, ne kadar geniş bir rahmetin cilvesi işlediği bedaheten anlaşılır.

Bu âlemin mutasarrıfının madem nihayetsiz böyle bir keremi, nihayetsiz böyle bir rahmeti, nihayetsiz öyle bir celal ve izzeti vardır. Nihayetsiz celal ve izzet, edepsizlerin te'dibini ister. Nihayetsiz kerem, nihayetsiz ikram ister. Nihayetsiz rahmet, kendine lâyük ihsan ister. Halbuki bu fânî dünyada ve kısa ömürde, denizden bir damla gibi milyonlar cüzden ancak bir cüzü yerleşir ve tecelli eder. Demek o kereme lâyük ve o rahmete şayeste bir dâr-ı saadet

olacaktır. Yoksa gündüzü ışığıyla dolduran güneşin vücudunu inkâr etmek gibi bu görünen rahmetin vücudunu inkâr etmek lâzım gelir. Çünkü bir daha dönmek üzere zeval ise şefkati musibete, muhabbeti hırkate ve nimeti nıkmete ve aklı meş'um bir âlete ve lezzeti eleme kalbettirmekle hakikat-i rahmetin intıfası lâzım gelir.

Hem o celal ve izzete uygun bir dâr-ı mücazat olacaktır. Çünkü ekseriya zalim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp buradan göçüp gidiyorlar. Demek bir mahkeme-i kübraya bırakılıyor, tehir ediliyor. Yoksa, bakılmıyor değil. Bazen dünyada dahi ceza verir. Kurûn-u sâlifede cereyan eden âsi ve mütemerrid kavimlere gelen azaplar gösteriyor ki insan başı boş değil, bir celal ve gayret sillesine her vakit maruzdur.

Evet, hiç mümkün müdür ki insan umum mevcudat içinde ehemmiyetli bir vazifesi, ehemmiyetli bir istidadı olsun da insanın Rabb'i de insana bu kadar muntazam masnuatıyla kendini tanıttırsa, mukabilinde insan iman ile onu tanımazsa; hem bu kadar rahmetin süslü meyveleriyle kendini sevdirse, mukabilinde insan ibadetle kendini ona sevdirmese; hem bu kadar bu türlü nimetleriyle muhabbet ve rahmetini ona gösterse; mukabilinde insan şükür ve hamde ona hürmet etmese cezasız kalsın, başı boş bırakılsın, o izzet, gayret sahibi Zat-ı Zülcelal bir dâr-ı mücazat hazırlamasın?

Hem hiç mümkün müdür ki: O Rahman-ı Rahîm'in kendini tanıttırmasına mukabil, iman ile tanımakla ve sevdirmesine mukabil, ibadetle sevmek ve sevdirmekle ve rahmetine mukabil, şükür ile hürmet etmekle mukabele eden mü'minlere bir dâr-ı mükâfatı, bir saadet-i ebediyeyi vermesin?

## Üçüncü Hakikat

### **Bab-ı hikmet ve adalet olup ism-i Hakîm ve Âdil'in cilvesidir.**

Hiç mümkün müdür ki: (Hâşiye[8]) Zerrelere güneşlere kadar cereyan eden hikmet ve intizam, adalet ve mizanla rububiyetin saltanatını gösteren Zat-ı Zülcelal, rububiyetin cenah-ı himayesine iltica eden ve hikmet ve adalete iman ve ubudiyetle tevfik-i hareket eden mü'minleri taltif etmesin ve o hikmet ve adalete küfür ve tuğyan ile isyan eden edepsizleri te'dib etmesin? Halbuki bu muvakkat dünyada o hikmet, o adalete lâyıık binden biri, insanda icra edilmiyor, tehir ediliyor. Ehl-i dalaletin çoğu ceza almadan; ehl-i hidayetin de çoğu mükâfat görmeden buradan göçüp gidiyorlar. Demek bir mahkeme-i kübraya, bir saadet-i uzmaya bırakılıyor.

Evet, görünüyor ki şu âlemde tasarruf eden zat, nihayetsiz bir hikmetle iş görüyor. Ona bürhan mı istersin? Her şeyde maslahat ve faydalara riayet etmesidir. Görmüyor musun ki insanda bütün aza, kemikler ve damarlarda, hattâ beden hüceyratında, her yerinde, her cüzünde faydalar ve hikmetlerin gözetilmesi, hattâ bazı azası, bir ağacın ne kadar meyveleri varsa o derece o uzva hikmetler ve faydalar takması gösteriyor ki nihayetsiz bir hikmet eliyle iş görülüyor.

Hem her şeyin sanatında nihayet derecede intizam bulunması gösterir ki nihayetsiz bir hikmet ile iş görülüyor. Evet, güzel bir çiçeğin dakik programını, küçücük bir tohumunda dercetmek, büyük bir ağacın sahife-i a'malini, tarihçe-i hayatını, fihriste-i cihazatını küçücük bir çekirdekte manevî kader kalemiyle yazmak; nihayetsiz bir hikmet kalemi işlediğini gösterir.

Hem her şeyin hilkatinde gayet derecede hüsn-ü sanat bulunması, nihayet derecede hakîm bir Sâni'in nakşı olduğunu gösterir. Evet, şu küçücük insan bedeni içinde bütün kâinatın fihristesini, bütün hazain-i rahmetin anahtarlarını, bütün esmalarının âyinelerini dercetmek; nihayet derecede bir hüsn-ü sanat içinde bir hikmeti gösterir.

Şimdi hiç mümkün müdür ki şöyle icraat-ı rububiyette hâkim bir hikmet, o rububiyetin kanadına iltica eden ve iman ile itaat edenlerin taltifini istemesin ve ebedî taltif etmesin?

Hem adalet ve mizan ile iş görüldüğüne bürhan mı istersin? Her şeye hassas mizanlarla, mahsus ölçülerle vücud vermek, suret giydirmek, yerli yerine koymak; nihayetsiz bir adalet ve mizan ile iş görüldüğünü gösterir.

Hem her hak sahibine istidadı nisbetinde hakkını vermek, yani vücudunun bütün levazımâtını, bekasının bütün cihazatını en münasip bir tarzda vermek; nihayetsiz bir adalet elini gösterir.

Hem istidat lisanıyla, ihtiyac-ı fitrî lisanıyla, ıztırar lisanıyla sual edilen ve istenilen her şeye daimî cevap vermek; nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor.

Şimdi hiç mümkün müdür ki böyle en küçük bir mahlukun en küçük bir hâcetinin imdadına koşan bir adalet ve hikmet, insan gibi en büyük bir mahlukun beka gibi en büyük bir hâcetini mühmel bıraksın? En büyük istimdadını ve en büyük sualini cevapsız bıraksın? Rububiyetin haşmetini, ibadının hukukunu muhafaza etmekle muhafaza etmesin?

Halbuki şu fâni dünyada kısa bir hayat geçiren insan, öyle bir adaletin hakikatine mazhar olamaz ve olamıyor. Belki bir mahkeme-i kübraya bırakılıyor. Zira hakiki adalet ister ki: Şu küçücük insan, şu küçüklüğü nisbetinde değil, belki cinayetinin büyüklüğü, mahiyetinin ehemmiyeti ve vazifesinin azameti nisbetinde mükâfat ve mücazat görsün.

Madem şu fâni, geçici dünya; ebed için halk olunan insan hususunda öyle bir adalet ve hikmete mazhariyetten çok uzaktır. Elbette âdil olan o Zat-ı Celil-i Zülcemal'in ve Hakîm olan o Zat-ı Cemil-i Zülcelal'in daimî bir cehennemi ve ebedî bir cenneti bulunacaktır.

## **Dördüncü Hakikat**

### **Bab-ı cûd ve cemaldır. İsm-i Cevvad ve Cemil'in cilvesidir.**

Hiç mümkün müdür ki: Nihayetsiz cûd u sehavet, tükenmez servet, bitmez hazineler, misilsiz sermedî cemal, kusursuz ebedî kemal; bir dâr-ı saadet ve mahall-i ziyafet içinde daimî bulunacak olan muhtaç şâkirleri, müştak âyinedarları, mütehayyir seyircileri istemesinler?

Evet, dünya yüzünü bu kadar müzeyyen masnuatıyla süslendirmek, ay ile güneşi lamba yapmak, yeryüzünü bir sofraya nimet ederek mat'umatın en güzel çeşitleriyle doldurmak, meyveli ağaçları birer kap yapmak, her mevsimde birçok defalar tecdid etmek; hadsiz bir cûd u sehaveti gösterir.

Böyle nihayetsiz bir cûd u sehavet, öyle tükenmez hazineler ve rahmet hem daimî hem arzu edilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyafet ve mahall-i saadet ister. Hem kat'î ister ki o ziyafetten telezzüz edenler, o mahall-i saadette devam etsinler, ebedî kalsınlar tâ zeval ve firakla elem çekmesinler. Çünkü zeval-i elem lezzet olduğu gibi zeval-i lezzet dahi elemdir. Öyle sehavet, elem çektirmek istemez.

Demek, ebedî bir cenneti hem içinde ebedî muhtaçları ister. Çünkü nihayetsiz cûd u seha, nihayetsiz ihsan etmek ister, nimetlendirmek ister. Nihayetsiz ihsan ve nimetlendirmek ise nihayetsiz minnettarlık, nimetlenmek ister. Bu ise ihsana mazhar olan şahsın devam-ı vücudunu ister. Tâ daimî tena'umla o daimî in'ama karşı şükür ve minnettarlığını gösterebilir. Yoksa zeval ile acılaştan cüz'î bir telezzüz, kısacık bir zamanda öyle bir cûd u sehanın muktezasıyla kabil-i tevfiğ değildir.

Hem dahi meşher-i sanat-ı İlahiye olan aktar-ı âlem sergilerine bak. Yeryüzündeki nebatat ve hayvanatın ellerinde olan ilan-ı Rabbaniyeye dikkat et (Hâşiye[9]), mehasin-i rububiyetin dellâlları olan enbiya ve evliyaya kulak ver. Nasıl mütefikân Sâni'-i Zülcelal'in kusursuz kemalâtını, hârika sanatlarının teşhiriyle gösteriyorlar, beyan ediyorlar, enzar-ı dikkati celbediyorlar.

Demek, bu âlemin Sâni'-inin pek mühim ve hayret verici ve gizli kemalâtı vardır. Bu hârika sanatlarla onları göstermek ister. Çünkü gizli, kusursuz kemalât ise takdir edici, istihsan edici, mâşâallah diyerek müşahede edicilerin başlarında teşhir ister. Daimî kemalât ise daimî tezahür ister. O ise takdir ve istihsan edicilerin devam-ı vücudunu ister. Bekası olmayan istihsan edicinin nazarında, kemalâtın kıymeti sukut eder (Hâşiye[10]).

Hem dahi kâinatın yüzünde serilmiş olan gayetle güzel ve sanatlı ve parlak ve süslü şu mevcudat; ışık güneşi bildirdiği gibi misilsiz manevî bir cemalin mehasinini bildirir ve nazirsiz, hafî bir hüsnün letaifini iş'ar ediyor (Hâşiye[11]). O münezzehten hüsnün, o mukaddes cemalin cilvesinden, esmalarda, belki her isimde çok gizli definelere bulunduğunu işaret eder.

İşte şu derece âlî, nazirsiz, gizli bir cemal ise kendi mehasinini bir mir'atta görmek ve hüsnünün derecatını ve cemalinin mikyaslarını zîşuur ve müştak bir âyinede müşahede etmek istediği gibi başkalarının nazarıyla yine sevgili cemaline bakmak için görünmek de ister.

Demek iki vecihle kendi cemaline bakmak, **biri** her biri başka başka renkte olan âyinelerde bizzat müşahede etmek, **diğeri** müştak olan seyirci ve mütehayyir olan istihsancıların müşahedesini ile müşahede etmek ister.

Demek hüsnün ve cemal, görmek ve görünmek ister. Görmek, görünmek ise müştak seyirci, mütehayyir istihsan edicilerin vücudunu ister. Hüsnün ve cemal, ebedî sermedî olduğundan müştakların devam-ı vücudlarını ister.

Çünkü daimî bir cemal ise zâil bir müştaka razı olamaz. Zira dönmek üzere zevale mahkûm olan bir seyirci, zevalin tasavvuruyla muhabbeti adâvete döner, hayreti istihfafa, hürmeti tahkire meyler. Çünkü hodgâm insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi yetişmediği şeye de zıttır. Halbuki nihayetsiz bir muhabbet, hadsiz bir şevk ve istihsan ile mukabeleye lâyık olan bir cemale karşı, zımmen bir adâvet ve kin ve inkâr ile mukabele eder. İşte kâfir, Allah'ın düşmanı olduğunun sırrı bundan anlaşılıyor.

Madem o nihayetsiz sehavet-i cûd, o misilsiz cemal-i hüsnün, o kusursuz kemalât; ebedî müteşekkiri, müştakları, müstahsinleri iktiza ederler. Halbuki şu misafirhane-i dünyada görüyoruz; herkes çabuk gidip, kayboluyor. O sehavetin ihsanını ancak az bir parça tadar. İştihası açılır fakat yemez gider. O cemal, o kemalin dahi ancak biraz ışığına, belki bir zayıf gölgesine bir anda bakıp doymadan gider. Demek, bir seyrangâh-ı daimîye gidiliyor. *Elhasıl*, nasıl ki şu âlem bütün mevcudatıyla Sâni'-i Zülcelal'ine kat'î delâlet eder, Sâni'-i Zülcelal'in de sıfât ve esma-i kudsiyesi, dâr-ı âhirete delâlet eder ve gösterir ve ister.

## Beşinci Hakikat

### Bab-ı şefkat ve ubudiyet-i Muhammediyedir (asm). İsm-i Mücîb ve Rahîm'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki: En edna bir hâceti, en edna bir mahlukundan görüp kemal-i şefkatle ummadığı yerden is'af eden ve en gizli bir sesi, en gizli bir mahlukundan işitip imdat eden, lisan-ı hal ve kâl ile istenilen her şeye icabet eden nihayetsiz bir şefkat ve bir merhamet sahibi bir Rab; en büyük bir abdinden (Hâşiye[12]), en sevgili bir mahlukundan en büyük hâcetini görüp bitirmesin, is'af etmesin; en yüksek duayı işitip kabul etmesin?

Evet mesela, hayvanatın zayıflarının ve yavrularının rızık ve terbiyeleri hususunda görünen lütuf ve suhuleti gösteriyor ki şu kâinatın mâliki, nihayetsiz bir rahmetle rububiyet eder. Rububiyetinde bu derece rahîmane bir şefkat, hiç kabil midir ki mahlukatın en efdalinin en güzel duasını kabul etmesin? Bu hakikati On Dokuzuncu Söz'de izah ettiğim vechile, şurada dahi mükerreren şöyle beyan edelim:

Ey nefsimle beraber beni dinleyen arkadaş! Hikâye-i temsiliyede demiştik: “Bir adada bir içtima var, bir yaver-i ekrem bir nutuk okuyor.” Onun işaret ettiği hakikat şöyledir ki: Gel! Bu zamandan tecerrüd edip fikren asr-ı saadete ve hayalen Ceziretü'l-Arab'a gidiyoruz. Tâ ki Resul-i Ekrem'i (asm) vazife başında ve ubudiyet içinde görüp, ziyaret ederiz. Bak! O zat nasıl ki risaletiyle, hidayetiyle saadet-i ebediyenin sebab-i husulü ve vesile-i vusulüdür. Onun gibi ubudiyetiyle ve duasıyla, o saadetin sebab-i vücudu ve cennetin vesile-i icadıdır.

İşte bak! O zat öyle bir salât-ı kübrada, bir ibadet-i ulyâda saadet-i ebediye için dua ediyor ki güya bu cezire, belki bütün arz onun azametli namazıyla namaz kılar, niyaz eder. Çünkü ubudiyeti ise ona ittiba eden ümmetin ubudiyetini tazammun ettiği gibi muvafakat sırrıyla bütün enbiyanın sırr-ı ubudiyetini tazammun eder.

Hem o salât-ı kübrayı öyle bir cemaat-i uzmada kılar, niyaz ediyor ki güya benî-Âdem'in Hazret-i Âdem'den asrımıza kadar, belki kıyamete kadar bütün nurani ve kâmil insanlar ona tebaiyetle iktida edip duasına âmin derler. (Hâşiye[13])

Bak hem öyle beka gibi bir hâcet-i âmme için dua ediyor ki değil ehl-i arz, belki ehl-i semavat, belki bütün mevcudat niyazına iştirak edip lisan-ı hal ile “Oh, evet yâ Rabbenâ! Ver, duasını kabul et. Biz de istiyoruz.” diyorlar. Hem bak! Öyle hazînane, öyle mahubane, öyle müştakane, öyle tazarrukârane saadet-i bâkiye istiyor ki bütün kâinatı ağlattırıp duasına iştirak ettiriyor.

Bak, hem öyle bir maksat, öyle bir gaye için saadet isteyip dua ediyor ki insanı ve bütün mahlukatı esfel-i safilîn olan fena-yı mutlaka sukuttan, kıymetsizlikten, faydasızlıktan, abesiyetten a'lâ-yı illiyyîn olan kıymete, bekaya, ulvi vazifeye, mektubat-ı Samedaniye olması derecesine çıkarıyor.

Bak, hem öyle yüksek bir fizar-ı istimdâkârane ile istiyor ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirahatkârane ile yalvarıyor ki güya bütün mevcudata, semavata, arşa işittirip vecde getirip duasına “Âmin Allahümme âmin!” dedirtiyor. (Hâşiye[14])

Bak, hem öyle Semî' ve Kerîm bir Kadîr'den, öyle Basîr ve Rahîm bir Alîm'den saadet ve bekayı istiyor ki bilmüşahede en gizli bir zîhayatın en gizli bir arzusunu, en hafî bir niyazını görür, işitir, kabul eder, merhamet eder. Lisan-ı hal ile de olsa icabet eder. Öyle suret-i

hakîmane, basîrane, rahîmanede verir ve icabet eder ki şüphe bırakmaz o terbiye ve tedbir öyle Semî' ve Basîr'e mahsus, öyle bir Kerîm ve Rahîm'e hasır.

Acaba bütün benî-Âdem'i arkasına alıp şu arz üstünde durup, arş-ı a'zama müteveccihen el kaldırıp, nev-i beşerin hülâsa-i ubudiyetini câmi' hakikat-i ubudiyet-i Ahmediye (asm) içinde dua eden şu şeref-i nev-i insan ve ferid-i kevn ü zaman olan Fahr-i kâinat (asm) ne istiyor, dinleyelim. Bak, kendine ve ümmetine saadet-i ebediye istiyor, beka istiyor, cennet istiyor. Hem mevcudat âyinelerinde cemallerini gösteren bütün esma-i kudsiye-i İlahiye ile beraber istiyor. O esmadan şefaât talep ediyor, görüyorsun.

Eğer âhiretin hesapsız esbab-ı mûcibesi, delail-i vücudu olmasa idi; yalnız şu zatın tek duası, baharımızın icadı kadar Hâlık-ı Rahîm'in kudretine hafif gelen şu cennetin binasına sebebiyet verecekti. (Hâşiye[15]) Evet, baharımızda yeryüzünü bir mahşer eden, yüz bin haşır numunelerini icad eden Kadîr-i Mutlak'a, cennetin icadı nasıl ağır olabilir?

*Demek* nasıl ki onun risaleti, şu dâr-ı imtihanın açılmasına sebebiyet verdi, لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الأَفْلاكِ sırrına mazhar oldu. Onun gibi ubudiyeti dahi öteki dâr-ı saadetin açılmasına sebebiyet verdi.

Acaba hiç mümkün müdür ki bütün akılları hayrette bırakan şu intizam-ı âlem ve geniş rahmet içinde kusursuz hüsn-ü sanat, misilsiz cemal-i rububiyet; o duaya icabet etmemekle böyle bir çirkinliği, böyle bir merhametsizliği, böyle bir intizamsızlığı kabul etsin? Yani en cüz'î, en ehemmiyetsiz arzuları, sesleri ehemmiyetle işitip îfa etsin, yerine getirsin; en ehemmiyetli, lüzumlu arzuları ehemmiyetsiz görüp işitmesin, anlamasın, yapmasın? Hâşâ ve kellâ, yüz bin defa hâşâ! Böyle bir cemal, böyle bir çirkinliği kabul edip çirkin olamaz (Hâşiye[16]).

*Demek*, Resul-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm, risaletiyle dünyanın kapısını açtığı gibi ubudiyetiyle de âhiretin kapısını açar.

عَلَيْهِ صَلَوَاتُ الرَّحْمَنِ مَلَأَ الدُّنْيَا وَدَارَ الْجَنَانِ

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ ذَلِكَ الْحَبِيبِ الَّذِي هُوَ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَفَخْرُ الْعَالَمِينَ وَحَيَاتُ الدَّارَيْنِ وَوَسِيلَةُ السَّعَادَتَيْنِ وَذُو الْجَنَاحَيْنِ وَرَسُولُ الثَّقَلَيْنِ وَ عَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَ عَلَى إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ آمِينَ

## Altıncı Hakikat

### Bab-ı haşmet ve sermediyet olup ism-i Celil ve Bâki cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki: Bütün mevcudatı güneşlerden, ağaçlardan zerrelere kadar emirber nefer hükmünde teshir ve idare eden bir haşmet-i rububiyet, şu misafirhane-i dünyada muvakkat bir hayat geçiren perişan fâniler üstünde dursun; sermedî, bâki bir daire-i haşmet ve ebedî, âlî bir medar-ı rububiyeti icad etmesin?

Evet, şu kâinatta görünen mevsimlerin değişmesi gibi haşmetli icraat ve seyyaratın tayyare-misal hareketleri gibi azametli harekât ve arzı insana beşik, güneşi halka lamba yapmak gibi dehşetli teshirat ve ölmüş, kurumuş küre-i arzı diriltmek, süslendirmek gibi geniş tahvilat gösteriyor ki perde arkasında böyle muazzam bir rububiyet var, muhteşem bir saltanatla hükmediyor. Böyle bir saltanat-ı rububiyet, kendine lâyük bir raiyet ister ve şayeste bir mazhar ister.

Halbuki görüyorsun, mahiyetçe en câmi' ve mühim raiyeti ve bendeleri, şu misafirhane-i dünyada perişan bir surette muvakkaten toplanmışlar. Misafirhane ise her gün dolar, boşanır. Hem bütün raiyet, tecrübe-i hizmet için şu meydan-ı imtihanı muvakkaten bulunuyorlar. Meydan ise her saat tebeddül eder. Hem bütün o raiyet, Sâni'-i Zülcelal'in kıymettar ihsanatının numunelerini ve hârika sanat antikalarını çarşı-yı âlem sergilerinde, ticaret nazarında temaşa etmek için şu teşhircâhta birkaç dakika durup seyrediyorlar; sonra kayboluyorlar. Şu meşher ise her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider.

İşte bu hal ve şu vaziyet kat'î gösteriyor ki şu misafirhane ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında, o sermedî saltanata medar ve mazhar olacak daimî saraylar, müstemir meskenler, şu dünyada gördüğümüz numunelerin ve suretlerin en hâlis ve en yüksek asıllarıyla dolu bağ ve hazineleri vardır. Demek burada çabalamak, onlar içindir. Şurada çalıştırır, orada ücret verir. Herkesin istidadına göre –eğer kaybetmezse– orada bir saadeti vardır. Evet, öyle sermedî bir saltanat, muhaldir ki şu fâniler ve zâil zeliller üstünde dursun.

Şu hakikate, şu temsil dürbünüyle bak ki: Mesela, sen yolda gidiyorsun, görüyorsun ki yol içinde bir han var. Bir büyük zat o hanı, kendine gelen misafirlerine yapmış. O misafirlerin bir gece tenezzüh ve ibretleri için o hanın tezyinatına milyonlar altınlar sarf ediyor. Hem o misafirler o tezyinattan pek azı ve az bir zamanda bakıp, o nimetlerden pek az bir vakitte, az bir şey tadıp doymadan gidiyorlar. Fakat her misafir kendine mahsus fotoğrafıyla, o handaki şeylerin suretlerini alıyorlar. Hem o büyük zatın hizmetkârları da misafirlerin suret-i muamelelerini gayet dikkat ile alıyorlar ve kaydediyorlar. Hem görüyorsun ki o zat her günde, o kıymettar tezyinatın çoğunu tahrip eder. Yeni gelecek misafirlere, yeni tezyinatı icad eder. Bunu gördükten sonra hiç şüphen kalır mı ki bu yolda bu hanı yapan zatın daimî pek âlî menzilleri hem tükenmez, pek kıymetli hazineleri hem müstemir, pek büyük bir sehaveti vardır. Şu handa gösterdiği ikram ile misafirlerini kendi yanında bulunan şeylere iştihaletini açıyor ve onlara hazırladığı hediyelere rağbetlerini uyandırıyor.

Aynen onun gibi şu misafirhane-i dünyadaki vaziyeti, sarhoş olmadan dikkat etsen şu **dokuz esas**ı anlarsın:

**Birinci Esas:** Anlarsın ki o han gibi bu dünya dahi kendi için değil. Kendi kendine de bu sureti alması muhaldir. Belki kâfile-i mahlukatın gelip konmak ve göçmek için dolup boşanan, hikmetle yapılmış bir misafirhanesidir.

**İkinci Esas:** Hem anlarsın ki şu hanın içinde oturanlar misafirlerdir. Onların Rabb-i Kerîm'i, onları Dârü's-selâm'a davet eder.

**Üçüncü Esas:** Hem anlarsın ki şu dünyadaki tezyinat, yalnız telezzüz veya tenezzüh için değil. Çünkü bir zaman lezzet verse, firakıyla birçok zaman elem verir. Sana tattırır, iştihaletini açar fakat doyurmaz. Çünkü ya onun ömrü kısa, ya senin ömrün kısadır. Doymaya kâfi değil. Demek kıymeti yüksek, müddeti kısa olan şu tezyinat; ibret içindir (Hâşiye[17]), şükür içindir, usûl-ü daimîsine teşvik içindir. Başka gayet ulvi gayeler içindir.

**Dördüncü Esas:** Hem anlarsın ki şu dünyadaki müzeyyenat ise (Hâşiye[18]) cennette ehl-i iman için rahmet-i Rahman'la iddihar olunan nimetlerin numuneleri, suretleri hükmündedir.

**Beşinci Esas:** Hem anlarsın ki şu fâni masnuat fena için değil, bir parça görünüp mahvolmak için yaratılmamışlar. Belki vücudda kısa bir zaman toplanıp, matlub bir vaziyet alıp tâ

suretleri alınsın, timsalleri tutulsun, manaları bilinsin, neticeleri zapt edilsin. Mesela, ehl-i ebed için daimî manzaralar nescedilsin. Hem âlem-i bekada başka gayelere medar olsun.

Eşya beka için yaratıldığını, fena için olmadığını belki sureten fena ise de tamam-ı vazife ve terhis olduğu bununla anlaşılıyor ki fâni bir şey, bir cihetle fenaya gider, çok cihetlerle bâki kalır.

Mesela, kudret kelimelerinden olan şu çiçeğe bak ki kısa bir zamanda o çiçek tebessüm edip bize bakar, der-akab fena perdesinde saklanır. Fakat senin ağzından çıkan kelime gibi o gider fakat binler misallerini kulaklara tevdi eder. Dinleyen akıllar adedince, manalarını akıllarda ibka eder. Çünkü vazifesi olan ifade-i mana bittikten sonra kendisi gider fakat onu gören her şeyin hâfızasında zahirî suretini ve her bir tohumunda manevî mahiyetini bırakıp öyle gidiyor. Güya her hâfıza ile her tohum, hıfz-ı ziyneti için birer fotoğraf ve devam-ı bekası için birer menzildirler.

En basit mertebe-i hayatta olan masnû böyle ise en yüksek tabaka-i hayatta ve ervah-ı bâkiye sahibi olan insan, ne kadar beka ile alâkadar olduğu anlaşılır. Çiçekli ve meyveli koca nebatatın bir parça ruha benzeyen her birinin kanun-u teşekkülatı, timsal-i sureti; zerrecikler gibi tohumlarda kemal-i intizamla, dağdağalı inkılablar içinde ibka ve muhafaza edilmesiyle, gayet cem'iyetli ve yüksek bir mahiyete mâlik, haricî bir vücud giydirilmiş, zîşuur, nurani bir kanun-u emrî olan ruh-u beşer; ne derece beka ile merbut ve alâkadar olduğu anlaşılır.

**Altıncı Esas:** Hem anlarsın ki insan, ipi boğazına sarılıp istediği yerde otlamak için başıboş bırakılmamıştır. Belki bütün amellerinin suretleri alınıp yazılır ve bütün fiillerinin neticeleri muhasebe için zapt edilir.

**Yedinci Esas:** Hem anlarsın ki güz mevsiminde yaz, bahar âleminin güzel mahlukatının tahribatı, idam değil. Belki vazifelerinin tamamıyla terhisatıdır (Hâşiye[19]). Hem yeni baharda gelecek mahlukata yer boşaltmak için tefrîgattır ve yeni vazifedarlar gelip konacak ve vazifedar mevcudatın gelmesine yer hazırlamaktır ve ihzarattır. Hem zîşuura vazifesini unutturan gafletten ve şükürünü unutturan sarhoşluktan ikazat-ı Sübhaniyedir.

**Sekizinci Esas:** Hem anlarsın ki şu fâni âlemin sermedî Sâni'î için başka ve bâki bir âlemi var ki ibadını oraya sevk ve ona teşvik eder.

**Dokuzuncu Esas:** Hem anlarsın ki öyle bir Rahman, öyle bir âlemde, öyle has ibadına öyle ikramlar edecek; ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne kalb-i beşere hutur etmiştir. Âmennâ...

## **Yedinci Hakikat**

### **Bab-ı hıfz ve hafiziyet olup ism-i Hafız ve Rakib'in cilvesidir.**

Hiç mümkün müdür ki gökte, yerde, karada, denizde; yaş kuru, küçük büyük, âdi âlî her şeyi kemal-i intizam ve mizan içinde muhafaza edip bir türlü muhasebe içinde neticelerini eleyen bir hafiziyet; insan gibi büyük bir fitratta, hilafet-i kübra gibi bir rütbede, emanet-i kübra gibi büyük vazifesi olan beşerin rububiyet-i âmmeye temas eden amelleri ve fiilleri muhafaza edilmesin, muhasebe eleğinden geçirilmesin, adalet terazisinde tartılmasın, şayeste ceza ve mükâfat çekmesin? Hayır, aslâ!

Evet, Şu kâinatı idare eden zat, her Şeyi nizam ve mizan içinde muhafaza ediyor. Nizam ve mizan ise ilim ile hikmet ve irade ile kudretin tezahürüdür. Çünkü görüyoruz her masnû vücudunda, gayet muntazam ve mevzun yaratılıyor. Hem hayatı müddetince değiştirdiği suretler dahi birer intizamlı olduğu halde, heyet-i mecmuası da bir intizam tahtındadır.

Zira görüyoruz ki vazifesinin bitmesiyle ömrüne nihayet verilen ve Şu âlem-i Őehadetten göçüp giden her Şeyin Hafız-i Zülcelal, birçok suretlerini elvah-ı mahfuza hükmünde olan (Hâşiye[20]) hâfızalarda ve bir türlü misalî âyinelerde hıfzedip, ekser tarihçe-i hayatını çekirdeğinde, neticesinde nakŐedip yazıyor. Zahir ve bâtin âyinelerde ibka ediyor. Mesela, beşerin hâfızası, ağacın meyvesi, meyvenin çekirdeği, çiçeğin tohumu, kanun-u hafziyetin azamet-i ihatasını gösteriyor.

Görmüyor musun ki koca baharın hep iekli, meyveli bütün mevcudatı ve bunların kendilerine göre bütün sahaif-i a'mali ve teŐkilatının kanunları ve suretlerinin timsalleri; mahdud bir miktar tohumcuklar ilerinde yazarak muhafaza ediliyor. İkinci bir baharda, onlara göre bir muhasebe içinde sahife-i amellerini neşredip kemal-i intizam ve hikmet ile koca diğer bir bahar âlemini meydana getirmekle hafziyetin ne derece kuvvetli ihata ile cereyan ettiğini gösteriyor.

Acaba geçici, âdi, bekasız, ehemmiyetsiz Şeylerde böyle muhafaza edilirse âlem-i gaybda, âlem-i âhirette, âlem-i ervahta rububiyet-i âmmede mühim semere veren beşerin amelleri, hıfz içinde gözetilmek suretiyle ehemmiyetle zapt edilmemesi kabil midir? Hayır ve aslâ!

Evet, Şu hafziyetin bu surette tecellisinden anlaşılıyor ki Şu mevcudatın Mâlik'i, mülkünde cereyan eden her Şeyin inzibatına büyük bir ihtimamı var. Hem hâkimiyet vazifesinde nihayet derecede dikkat eder. Hem rububiyet-i saltanatında gayet ihtimamı gözetir. O derece ki en küçük bir hâdiseyi, en ufak bir hizmeti yazar, yazdırır. Mülkünde cereyan eden her Şeyin suretini müteaddid Şeylerde hıfzeder.

Şu hafziyet işaret eder ki ehemmiyetli bir muhasebe-i a'mal defteri açılacak ve bilhassa mahiyetçe en büyük en mükerrerem en müşerref bir mahluk olan insanın büyük olan amelleri, mühim olan fiilleri; mühim bir hesap ve mizana girecek, sahife-i amelleri neŐredilecek.

Acaba hiç kabil midir ki insan, hilafet ve emanetle mükerrerem olsun, rububiyetin külliyat-ı Őuununa Őahit olarak kesret dairelerinde, vahdaniyet-i İlahiyenin dellâllığını ilan etmekle, ekser mevcudatın tesbihat ve ibadetlerine müdahale edip zabıtlık ve müŐahitlik derecesine çıksın da sonra kabre gidip rahatla yatsın ve uyandırılmasın? Küçük büyük her amellerinden sual edilmesin? MaŐsere gidip mahkeme-i kübrayı görmesin? Hayır ve aslâ!

Hem bütün gelecek zamanda olan (Hâşiye[21]) mümkünata kâdir olduğuna, bütün geçmiş zamandaki mu'cizat-ı kudreti olan vukuatı Şehadet eden ve kıyamet ve haşre pek benzeyen kış ile baharı her vakit bilmüşahede icad eden bir Kadır-i Zülcelal'den, insan nasıl ademe gidip kaçabilir, toprağa girip saklanabilir?

Madem bu dünyada ona lâyıık muhasebe görülüp hüküm verilmiyor. Elbette bir mahkeme-i kübra, bir saadet-i uzmayla gidecektir.

## Sekizinci Hakikat

### Bab-ı vaad ve vaâddir. İsm-i Cemil ve Celil'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki: Alîm-i Mutlak ve Kadîr-i Mutlak olan şu masnuatın Sâni'i, bütün enbiyanın tevatürle haber verdikleri ve bütün sıddıkîn ve evliyanın icma ile şehadet ettikleri mükerrer vaad ve vaâd-i İlahîsini yerine getirmeyip –hâşâ– acz ve cehlîni gösterebilir? Halbuki vaad ve vaâdinde bulunduğu emirler, kudretine hiç ağır gelmez; pek hafif ve pek kolay. Geçmiş baharın hesapsız mevcudatını, gelecek baharda kısmen aynen (Hâşiye[22]) kısmen mislen (Hâşiye[23]) iadesi kadar kolaydır.

İfa-yı vaad ise hem bize hem her şeye hem kendisine hem saltanat-ı rububiyetine pek çok lâzımdır. Hulû'î-vaad ise hem izzet-i iktidarına zıttır hem ihata-yı ilmiyesine münafîdir. Zira hulû'î-vaad, ya cehilden ya aczden gelir.

Ey münkir! Bilir misin ki küfür ve inkârın ile ne kadar ahmakça bir cinayet işliyorsun ki kendi yalancı vehmini, hezeyancı aklını, aldatıcı nefsin tasdik edip hiçbir vechile hulû ve hilafa mecburiyeti olmayan ve hiçbir vecihle hilaf, onun izzetine, haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen şeyler ve işler, sıdkına ve hakkaniyetine şehadet eden bir zatı tekzip ediyorsun! Nihayetsiz küçüklük içinde nihayetsiz büyük cinayet işliyorsun! Elbette, ebedî büyük cezaya müstahak olursun. Bazı ehl-i cehennem bir dişi, dağ kadar olması; cinayetinin büyüklüğüne bir mikyas olarak haber verilmiş. Misalin şu yolcuya benzer ki güneşin ziyasından gözünü kapar, kafası içindeki hayaline bakar. Vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu tenvir etmek istiyor.

Madem şu mevcudat, hak söyleyen sadık kelimeleri; şu hâdisat-ı kâinat, doğru söyleyen nâtik âyetleri olan Cenab-ı Hak vaad etmiş, elbette yapacaktır. Bir mahkeme-i kübra açacaktır, bir saadet-i uzma verecektir.

## Dokuzuncu Hakikat

### Bab-ı ihya ve imatedir. İsm-i Hayy-ı Kayyum'un, Muhyî ve Mümît'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki: Ölmüş, kurumuş koca arzı ihya eden ve o ihya içinde her biri beşer haşri gibi acib, üç yüz binden ziyade enva-ı mahlukatı haşir ve neşredip kudretini gösteren ve o haşir ve neşir içinde nihayet derecede karışık ve ihtilat içinde, nihayet derecede imtiyaz ve tefrik ile ihata-yı ilmiyesini gösteren ve bütün semavî fermanlarıyla beşerin haşrini vaad etmekle bütün ibadının enzarını saadet-i ebediyeye çeviren ve bütün mevcudatı baş başa, omuz omuza, el ele verdirip emir ve iradesi dairesinde döndürüp birbirine yardımcı ve musahhar kılmakla azamet-i rububiyetini gösteren ve beşeri, şecere-i kâinatın en câmi' ve en nazik ve en nâzenin en nazdar en niyazdar bir meyvesi yaratıp kendine muhatap ittihaz ederek her şeyi ona musahhar kılmakla, insana bu kadar ehemmiyet verdiğini gösteren bir Kadîr-i Rahîm, bir Alîm-i Hakîm, kıyameti getirmesin? Haşri yapmasın ve yapamasın? Beşeri ihya etmesin veya edemesin? Mahkeme-i kübrayı açamasın? Cennet ve cehennemi yaratamasın? Hâşâ ve kellâ!

Evet, şu âlemin Mutasarrıf-ı Zîşan'ı, her asırda her senede her günde bu dar, muvakkat rûy-i zeminde haşr-i ekberin ve meydan-ı kıyametin pek çok emsalini ve numunelerini ve işaretini icad ediyor. Ezcümle:

Haşr-i baharîde görüyoruz ki beş altı gün zarfında küçük ve büyük hayvanat ve nebatattan üç yüz binden ziyade envai haşredip neşrediyor. Bütün ağaçların, otların köklerini ve bir kısım hayvanları aynen ihya edip iade ediyor. Başkalarını ayniyet derecesinde bir misliyet suretinde icad ediyor. Halbuki maddeten farkları pek az olan tohumcuklar o kadar karışmışken, kemal-i imtiyaz ve teşhis ile o kadar sürat ve vüs'at ve suhulet içinde kemal-i intizam ve mizan ile altı gün veya altı hafta zarfında ihya ediliyor. Hiç kabil midir ki bu işleri yapan zata bir şey ağır gelebilsin, semavat ve arzı altı günde halk edemesin, insanı bir sayha ile haşredemesin? Hâşâ!

Acaba mu'ciz-nüma bir kâtip bulunsa, hurufları ya bozulmuş veya mahvolmuş üç yüz bin kitabı, tek bir sahifede karıştırmaksızın, galatsız, sehivsiz, noksansız, hepsini beraber, gayet güzel bir surette bir saatte yazarsa; birisi sana dese: “Şu kâtip kendi telif ettiği senin suya düşmüş olan kitabını, yeniden bir dakika zarfında hâfızasından yazacak.” Sen diyebilir misin ki “Yapamaz ve inanmam.”

Veyahut bir sultan-ı mu'cizekâr, kendi iktidarını göstermek için veya ibret ve tenezzüh için bir işaretle dağları kaldırır, memleketleri tebdil eder, denizi karaya çevirdiğini gördüğün halde; sonra görsen ki büyük bir taş dereye yuvarlanmış, o zatın kendi ziyafetine davet ettiği misafirlerin yolunu kesmiş, geçemiyorlar. Biri sana dese: “O zat, bir işaretle o taşı, ne kadar büyük olursa olsun kaldıracak veya dağıtacak, misafirlerini yolda bırakmayacak.” Sen desen ki: “Kaldırmaz veya kaldıramaz.”

Veyahut bir zat bir günde, yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği halde biri dese: “O zat bir boru sesiyle, efradı istirahat için dağılmış olan taburları toplar. Taburlar, nizamı altına girerler.” Sen desen ki: “İnanmam.” Ne kadar divanece hareket ettiğini anlarsın.

İşte şu üç temsili fehmettin ise bak: Nakkaş-ı Ezelî, gözümüzün önünde kışın beyaz sahifesini çevirip, bahar ve yaz yeşil yaprağını açıp, rûy-i arzın sahifesinde üç yüz binden ziyade envai, kudret ve kader kalemiyle ahsen-i suret üzere yazar. Birbiri içinde birbirine karışmaz; beraber yazar, birbirine mani olmaz. Teşkilce, suretçe birbirinden ayrı, hiç şaşırtmaz, yanlış yazmaz.

Evet, en büyük bir ağacın ruh programını bir nokta gibi en küçük bir çekirdekte dercedip muhafaza eden Zat-ı Hakîm-i Hafız, vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder denilir mi?

Ve küre-i arzı bir sapan taşı gibi çeviren Zat-ı Kadîr, âhirete giden misafirlerinin yolunda nasıl bu arzı kaldıracak veya dağıtacak, denilir mi?

Hem hiçten, yeniden bütün zîhayatın ordularını, bütün cesetlerinin taburlarında kemal-i intizamla zerratı “Emr-i kün feyekûn” ile kaydedip yerleştiren, ordular icad eden Zat-ı Zülcelal; tabur-misal cesedin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışan zerrat-ı esasiye ve ecza-yı asliyesini bir sayha ile nasıl toplayabilir, denilir mi?

Hem bu bahar haşrine benzeyen, dünyanın her devrinde, her asrında, hattâ gece gündüzün tebdilinde, hattâ cevvi havada bulutların icad ve ifnasında haşre numune ve misal ve emare olacak ne kadar nakışlar yaptığını gözünle görüyorsun. Hattâ eğer hayalen bin sene evvel kendini farz etsen, sonra zamanın iki cenahı olan mazi ile müstakbeli birbirine karşılaştırsan; asırlar, günler adedince misal-i haşir ve kıyametin numunelerini göreceksin. Sonra bu kadar numune ve misalleri müşahede ettiğin halde, haşr-i cismanîyi akıldan uzak görüp istib'ad etmekle inkâr etsen, ne kadar divanelik olduğunu sen de anlarsın. Bak, Ferman-ı A'zam, bahsettiğimiz hakikate dair ne diyor:

فَأَنْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

*Elhasıl:* Haşre mani hiçbir şey yoktur. Muktezî ise her şeydir. Evet, mahşer-i acayip olan şu koca arzı, âdi bir hayvan gibi imate ve ihya eden ve beşer ve hayvana hoş bir beşik, güzel bir gemi yapan ve güneşi onlara şu misafirhanede ışık verici ve ısındırıcı bir lamba eden, seyyaratı meleklerine tayyare yapan bir zatın, bu derece muhteşem ve sermedî rububiyeti ve bu derece muazzam ve muhit hâkimiyeti; elbette yalnız böyle geçici, devamsız, bîkarar, ehemmiyetsiz, mütegayyir, bekasız, nâkıs, tekemmülsüz umûr-u dünya üzerinde kurulmaz ve durmaz.

Demek, ona şayeste, daimî, berkarar, zevalsiz, muhteşem bir diyar-ı âher var. Başka bâki bir memleketi vardır. Bizi onun için çalıştırır. Oraya davet eder ve oraya nakledeceğine; zahirden hakikate geçen ve kurb-u huzuruna müşerref olan bütün ervah-ı neyyire ashabı, bütün kulûb-ü münevvere aktabı, bütün ukûl-ü nuraniye erbabı şهادet ediyorlar. Ve bir mükâfat ve mücazat ihzar ettiğini müttefikân haber veriyorlar. Ve mükerreren pek kuvvetli vaad ve pek şiddetli tehdit eder, naklederler.

Hulfü'l-vaad ise hem zillet hem tezellüdüdür. Hiçbir cihetle celal ve kudsiyetine yanaşamaz. Hulfü'l-vaîd ise ya aftan, ya aczden gelir. Halbuki küfür; cinayet-i mutlakadır, (Hâşiye[24]) affa kabil değil. Kadîr-i Mutlak ise aczden münezzehe ve mukaddestir.

Şahitler, muhbirler ise mesleklerinde, meşreplerinde, mezheplerinde muhtelif oldukları halde, kemal-i ittifak ile şu meselenin esasında müttehiddirler. Kesretçe tevatür derecesindedirler, keyfiyetçe icma kuvvetindedirler. Mevkice her biri nev-i beşerin bir yıldızı, bir taifenin gözü, bir milletin azizidirler. Ehemmiyetçe şu meselede hem ehl-i ihtisas hem ehl-i ispattırlar. Halbuki bir fende veya bir sanatta iki ehl-i ihtisas, binler başkalardan müreccahtırlar ve ihbarda iki müsbet, binler nâfilere tercih edilir. Mesela, ramazan hilâlinin sübutunu ihbar eden iki adam, binler münkirlerin inkârlarını hiçe atarlar.

*Elhasıl,* dünyada bundan daha doğru bir haber, daha sağlam bir dava, daha zahir bir hakikat olamaz.

Demek, şüphesiz dünya bir mezraadır. Mahşer ise bir beyderdir, harmandır. Cennet, cehennem ise birer mahzendir.

## Onuncu Hakikat

**Bab-ı hikmet, inayet, rahmet, adalettir. İsm-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in cilvesidir.**

Hiç mümkün müdür ki: Şu bekasız misafirhane-i dünyada ve şu devamsız meydan-ı imtihanda ve şu sebatsız teşhîrgâh-ı arzda bu derece bâhir bir hikmet, bu derece zahir bir inayet ve bu derece kâhir bir adalet ve bu derece vâsi bir merhametin âsârını gösteren Mâlikü'l-mülki Zülcelal'in daire-i memleketinde ve âlem-i mülk ve melekûtunda daimî meskenler, ebedî sakinler, bâki makamlar, mukim mahluklar bulunmayıp şu görünen hikmet, inayet, adalet, merhametin hakikatleri hiçe insin?

Hem hiç kabil midir ki o Zat-ı Hakîm, şu insanı bütün mahlukat içinde kendine küllî muhatap ve câmi' bir âyine yapıp bütün hazain-i rahmetinin müştemilatını ona tattırsın hem tarttırsın hem tanıttırsın, kendini bütün esmasıyla ona bildirsın, onu sevsin ve sevdırsın; sonra o bîçare insanı o ebedî memleketine göndermesin, o daimî saadetgâha davet edip mesud etmesin?

Hem hiç makul mudur ki hattâ çekirdek kadar her bir mevcuda bir ağaç kadar vazife yükü yüklesin, çiçekleri kadar hikmetleri bindirsin, semereleri kadar maslahatları taksın da bütün o vazifeye, o hikmetlere, o maslahatlara dünyaya müteveccih yalnız bir çekirdek kadar gaye versin? Bir hardal kadar ehemmiyeti olmayan dünyevî bekasını gaye yapsın? Ve bunları, âlem-i manaya çekirdekler ve âlem-i âhirete bir mezraa yapmasın? Tâ hakiki ve lâıyk gayelerini versinler. Ve bu kadar mühim ihtifalat-ı mühimmeyi gayesiz, boş, abes bıraksın. Onların yüzünü âlem-i manaya, âlem-i âhirete çevirmesin? Tâ asıl gayeleri ve lâıyk meyvelerini göstereyin.

Evet, hiç mümkün müdür ki bu şeyleri böyle hilaf-ı hakikat yapmakla kendi evsaf-ı hakikiyesi olan Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in zıtlarıyla –hâşâ sümme hâşâ– muttasıf gösterip hikmet ve keremine, adl ve rahmetine delâlet eden bütün kâinatın hakaikini tekzip etsin, bütün mevcudatın şهادetlerini reddetsin, bütün masnuatın delâletlerini iptal etsin?

Hem hiç akıl kabul eder mi ki insanın başına ve içindeki havassına saçları adedince vazifeler yükletsin de yalnız bir saç hükmünde ona bir ücret-i dünyeviye versin, adalet-i hakikiyesine zıt olarak ve hikmet-i hakikiyesine münafî, manasız iş yapsın?

Hem hiç mümkün müdür ki bir ağaca taktığı neticeler, meyveler miktarınca her bir zîhayata, belki lisan gibi her bir uzvuna, belki her bir masnua o derece hikmetleri, maslahatları takmakla kendisinin bir Hakîm-i Mutlak olduğunu ispat edip göstereyin, sonra bütün hikmetlerin en büyüğü ve bütün maslahatların en mühimmi ve bütün neticelerin en elzemi ve hikmeti hikmet, nimeti nimet, rahmeti rahmet eden ve bütün hikmetlerin, nimetlerin, rahmetlerin, maslahatların menbaı ve gayesi olan beka ve likayı ve saadet-i ebediyeyi vermeyip terk ederek, bütün işlerini abesiyet-i mutlaka derekesine düşürsün ve kendini o zata benzetsin ki öyle bir saray yapar, her bir taşında binlerce nakışlar, her bir tarafında binler ziyetler ve her bir menziline binler kıymettar âlât ve levazımat-ı beytiye bulundursun da sonra ona dam yapmasın, her şey çürüsün, beyhude bozulsun? Hâşâ ve kellâ! Hayr-ı Mutlak'tan hayır gelir, Cemil-i Mutlak'tan güzellik gelir, Hakîm-i Mutlak'tan abes bir şey gelmez.

Evet, her kim fikren tarihe binip mazi cihetine gitse, şu zaman-ı hazırda gördüğümüz menzil-i dünya, meydan-ı ibtila, meşher-i eşya gibi seneler adedince vefat etmiş menziller, meydanlar, meşherler, âlemler görecek. Suretçe, keyfiyetçe birbirinden ayrı oldukları halde; intizamca, acayıpçe, Sâni'in kudret ve hikmetini göstermekçe birbirine benzer.

Hem görecek ki o sebatsız menzillerde, o devamsız meydanlarda, o bekasız meşherlerde o kadar bâhir bir hikmetin intizamatı, o derece zahir bir inayetin işaratı, o mertebe kâhir bir adaletin emaratı, o derece vâsi bir merhametin semeratını görecek. Basîretsiz olmamak şartıyla yakînen bilecek ki o hikmetten daha ekmel bir hikmet olamaz ve o âsârı görünen inayetten daha ecmel bir inayet kabil değil ve o emaratı görünen adaletten daha ecell bir adalet yoktur ve o semeratı görünen merhametten daha eşmel bir merhamet tasavvur edilmez.

Eğer farz-ı muhal olarak şu işleri çeviren, şu misafirleri ve misafîrhaneleri değiştiren Sultan-ı Sermedî'nin daire-i memleketinde daimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâki meskenler, mukim ahali, mesud ibadî bulunmazsa; ziya, hava, su, toprak gibi kuvvetli ve şümillü dört anâsır-ı maneviye olan hikmet, adalet, inayet, merhametin hakikatlerini nefyetmek ve o anâsır-ı zahiriye gibi görünen vücudlarını inkâr etmek lâzım gelir. Çünkü şu bekasız dünya ve mâfiha, onların tam hakikatlerine mazhar olamadığı malûmdur.

Eğer başka yerde dahi onlara tam mazhar olacak mekân bulunmazsa, o vakit gündüzü dolduran ziyayı gördüğü halde, güneşin vücudunu inkâr etmek derecesinde bir divanelikle, şu her şeyde bulunan gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek, şu nefsimizde ve ekser eşyada her vakit müşahede ettiğimiz inayeti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emaratı görünen adaleti inkâr etmek (Hâşiye[25]) ve şu her yerde gördüğümüz merhameti inkâr etmek lâzım geldiği gibi; şu kâinatta gördüğümüz icraat-ı hakîmane ve ef'al-i kerîmane ve ihsanat-ı rahîmanenin sahibini –hâşâ sümme hâşâ– sefih bir oyuncu, gaddar bir zalim olduğunu kabul etmek lâzım gelir ki nihayetsiz muhal bir inkılab-ı hakaiktir. Hattâ her şeyin vücudunu ve kendi nefsinin vücudunu inkâr eden ahmak sofestaîler dahi bunun tasavvuruna kolay kolay yanaşamazlar.

*Elhasıl*, şu görünen şununat, dünyadaki vüs'atlı içtimaat-ı hayatiye ve süratli iftirakat-ı mevtiye ve haşmetli toplanmalar ve çabuk dağılmalar ve azametli ihtifalat ve büyük tecelliyat ile ve onların bu âleme ait bu dünya-yı fânide kısa bir zamanda malûmumuz olan semerat-ı cüz'iyeleri, ehemmiyetsiz ve muvakkat gayeleri mabeyninde hiç münasebet olmadığından, âdeta küçük bir taşa bir büyük dağ kadar hikmetler, gayeler takmak; bir büyük dağa, bir küçük taş gibi muvakkat bir gaye-i cüz'iyeye vermeye benzer ki hiçbir akıl ve hikmete uygun gelemez.

Demek, şu mevcudat ve şununat ile ve dünyaya ait gayeleri ortasında bu derece nisbetsizlik, kat'iyen şahadet eder ki bu mevcudatın yüzleri âlem-i manaya müteveccihdir, münasip meyveleri orada veriyor ve gözleri esma-i kudsiyeye dikkat ediyorlar, gayeleri o âleme bakıyor. Ve özleri dünya toprağı altında, sümbülleri âlem-i misalde inkişaf ediyor. İnsan, istidadı nisbetinde burada ekiyor ve ekiliyor, âhirette mahsul alıyor.

Evet, şu eşyanın esma-i İlahiyeye ve âlem-i âhirete müteveccih yüzlerine baksan göreceksin ki mu'cize-i kudret olan her bir çekirdeğin bir ağaç kadar gayesi var. Kelime-i hikmet olan her bir çiçeğin (Hâşiye[26]) bir ağaç çiçekleri kadar manaları var ve o hârika-i sanat ve manzume-i rahmet olan her bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri var. Bizlere rızık olması ise o binler hikmetlerinden bir tek hikmettir ki vazifesi biter, manasını ifade eder, vefat eder, midemizde defnedilir.

Madem bu fâni eşya, başka yerde bâki meyveler verirler ve daimî suretler bırakır ve başka cihette ebedî manalar ifade eder, sermedî tesbihat yapar. Ve insan ise onların şu cihetine bakan yüzlerine bakmakla insan olur, fânide bâkiye yol bulur.

Demek, bu hayat ve mevt içinde yuvarlanan, toplanıp dağılan mevcudat içinde başka maksat var. Temsilde kusur yoktur; şu ahval, taklit ve temsil için teşkil ve tertip edilen ahvale benzer. Nasıl büyük masrafla kısa içtimalar, dağılmalar yapıyor. Tâ suretler alınsın, terkip edilsin, sinemada daim gösterilsin. Onun gibi bu dünyada kısa bir müddet zarfında hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye geçirmenin bir gayesi şudur ki suretler alınıp terkip edilsin, netice-i amelleri alınıp hıfzedilsin. Tâ bir mecma-ı ekberde muhasebesi görülsün ve bir meşher-i a'zamda gösterilsin ve bir saadet-i uzmaya istidadı gösterilsin. Demek, hadîs-i şerifte “Dünya âhîret mezraasıdır.” diye bu hakikati ifade ediyor.

Madem dünya var. Ve dünya içinde bu âsârıyla hikmet ve inayet ve rahmet ve adalet var. Elbette dünyanın vücudu gibi kat'î olarak âhîret de var. Madem dünyada her şey bir cihette o âleme bakıyor. Demek oraya gidiliyor. Âhîreti inkâr etmek, dünya ve mâfihayı inkâr etmek demektir. Demek, ecel ve kabir insanı beklediği gibi cennet ve cehennem de insanı bekliyor ve gözlüyor.

## On Birinci Hakikat

### Bab-ı insaniyettir. İsm-i Hak'ın cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki: Cenab-ı Hak ve Mabud-u Bi'l-hak, insanı şu kâinat içinde rububiyet-i mutlakasına ve umum âlemlere rububiyet-i âmmesine karşı en ehemmiyetli bir abd ve hitabat-ı Sübhaniyesine en mütefekkir bir muhatap ve mazhariyet-i esmasına en câmi' bir âyine ve onu ism-i a'zâmın tecellisine ve her isimde bulunan ism-i a'zamlık mertebesinin tecellisine mazhar bir ahsen-i takvimde en güzel bir mu'cize-i kudret ve hazain-i rahmetinin müştemilatını tartmak, tanımak için en ziyade mizan ve âletlere mâlik bir müdakkik ve nihayetsiz nimetlerine en ziyade muhtaç ve fenadan en ziyade müteellim ve bekaya en ziyade müştak ve hayvanat içinde en nazik ve en nazdar ve en fakir ve en muhtaç ve hayat-ı dünyeviyece en müteellim ve en bedbaht ve istidatça en ulvi ve en yüksek surette, mahiyette yaratsın da onu müstaid olduğu ve müştak olduğu ve lâıyk olduğu bir dâr-ı ebediye göndermeyip, hakikat-i insaniyeyi iptal ederek kendi hakkaniyetine taban tabana zıt ve hakikat nazarında çirkin bir haksızlık etsin?

Hem hiç kabil midir ki: Hâkim-i Bi'l-hak, Rahîm-i Mutlak; insana öyle bir istidat verip, yer ile gökler ve dağlar tahammülünden çekindiği emanet-i kübrayı tahammül edip yani küçücük cüz'î ölçüleriyle, sanatçılarıyla Hâlık'ın muhit sıfatlarını, küllî şuuratını, nihayetsiz tecelliyatını ölçerek bilip hem yerde en nazik, nâzenin, nazdar, âciz, zayıf yaratıp; halbuki bütün yerin nebatî ve hayvanî olan mahlukatına bir nevi tanzimat memuru yapıp, onların tarz-ı tesbihat ve ibadetlerine müdahale ettirip, kâinattaki icraat-ı İlahiyeye küçücük mikyasta bir temsil gösterip, rububiyet-i Sübhaniyeyi fiilen ve kâlen kâinata ilan ettirmek, meleklerine tercih edip hilafet rütbesini verdiği halde; ona bütün bu vazifelerinin gayesi ve neticesi ve semeresi olan saadet-i ebediyeyi vermesin? Onu bütün mahlukatının en bedbaht, en bîçare, en musibetzedede, en dertmend, en zelil bir derekeye atıp; en mübarek, nurani ve âlet-i tes'id bir hediye-i hikmeti olan aklı o bîçareye en meş'um ve zulmanî bir âlet-i tazip yapıp, hikmet-i mutlakasına büsbütün zıt ve merhamet-i mutlakasına külliyyen münafi bir merhametsizlik etsin? Hâşâ ve kellâ!

*Elhasıl*, nasıl hikâye-i temsiliyede bir zabitin cüzdanına ve defterine bakıp görmüş idik ki hem rütbesi hem vazifesi hem maaşı hem düstur-u hareketi hem cihazatı bize gösterdi ki o zabıt, o muvakkat meydan için değil, belki müstekar bir memlekete gidecek de ona göre çalışıyor. Aynen onun gibi insanın kalp cüzdanındaki letaif ve akıl defterindeki havas ve istidadındaki cihazat, tamamen ve müttefikân saadet-i ebediyeye müteveccih ve ona göre verilmiş ve ona göre teçhiz edilmiş olduğuna ehl-i tahkik ve keşif müttefiktiler. Ezcümle:

Mesela, aklın bir hizmetkârı ve tasvircisi olan kuvve-i hayaliyeye denilse ki: “Sana bir milyon sene ömür ile saltanat-ı dünya verilecek fakat âhirde mutlaka hiç olacaksın.” Tevehhüm aldatmamak, nefis karışmamak şartıyla “oh” yerine “âh” diyecek ve teessüf edecek. Demek en büyük fâni, en küçük bir âlet ve cihazat-ı insaniyeyi doyuramıyor. İşte bu istidattandır ki insanın ebede uzanmış emelleri ve kâinatı ihata etmiş efkârları ve ebedî saadetlerinin envana yayılmış arzuları gösterir ki bu insan ebed için halk edilmiş ve ebede gidecektir. Bu dünya ona bir misafirhanedir ve âhiretine bir intizar salonudur.

## On İkinci Hakikat

**Babu'r-Risaleti ve't-Tenzil'dir. "Bismillahirrahmanirrahîm" in cilvesidir.**

Hiç mümkün müdür ki: Bütün enbiya mu'cizelerine istinad ederek sözünü teyid ettikleri ve bütün evliya keşif ve kerametlerine istinad edip davasını tasdik ettikleri ve bütün asfiya tahkikatına istinad ederek hakkaniyetine şahadet ettikleri Resul-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem tahakkuk etmiş bin mu'cizatının kuvvetine istinad edip bütün kuvvetiyle hem kırk vecihle mu'cize olan Kur'an-ı Hakîm binler âyât-ı kat'iyesine istinad ederek, bütün kat'iyetle açtıkları âhiret yolunu ve küşad ettikleri cennet kapısını, sinek kanadı kadar kuvveti bulunmayan vâhî vehimler, ne haddi var ki kapatabilsin?

Geçen hakikatlerden anlaşıldı ki haşri meselesi öyle râsih bir hakikattir ki küre-i arzı yerinden kaldıracak, kırıp atacak bir kuvvet o hakikati sarsamaz. Zira o hakikati Cenab-ı Hak bütün esma ve sıfâtının iktizası ile tesbit ediyor ve Resul-i Ekrem'i bütün mu'cizat ve berahiniyle tasdik ediyor ve Kur'an-ı Hakîm bütün hakaik ve âyâtıyla onu ispat ediyor ve şu kâinat bütün âyât-ı tekviniye ve şununat-ı hakîmanesi ile şahadet ediyor.

Acaba hiç mümkün müdür ki haşri meselesinde Vâcibü'l-vücut ile bütün mevcudat –kâfirler müstesna olarak– ittifak etmiş olsun; kıl kadar kuvveti olmayan şüpheler, şeytanî vesveseler o dağ gibi hakikat-i râsiha-i âliyeyi sarssın, yerinden kaldırsın? Hâşâ ve kellâ!

**Sakın zannetme**, delail-i haşriye, bahsettiğimiz on iki hakikate münhasırdır. Hayır, belki yalnız Kur'an-ı Hakîm, geçen şu on iki hakikatleri bize ders verdiği gibi daha binler vücuha işaret edip her bir vecih kavî bir emaredir ki Hâlık'ımız bizi bu dâr-ı fâniden bir dâr-ı bâkiye nakledecektir.

**Hem sakın zannetme ki** haşri iktiza eden esma-i İlahiye, bahsettiğimiz gibi yalnız Hakîm, Kerîm, Rahîm, Âdil, Hafız isimlerine münhasırdır. Hayır, belki kâinatın tedbirinde tecelli eden bütün esma-i İlahiye, âhireti iktiza eder, belki istilzam eder.

**Hem zannetme ki** haşre delâlet eden kâinatın âyât-ı tekviniyesi, şu geçen bahsettiğimize münhasırdır. Hayır, belki ekser mevcudatta sağa sola açılır perdeler gibi vecih ve keyfiyetleri vardır ki bir vechi Sâni'e şahadet ettiği gibi diğer vechi de haşre işaret eder. Mesela, insanın ahsen-i takvimdeki hüsn-ü masnuiyeti, Sâni'i gösterdiği gibi; o ahsen-i takvimdeki kabiliyet-i câmiyasıyla kısa bir zamanda zeval bulması, haşri gösterir.

Bazı kere bir vecihle iki nazarla bakılsa hem Sâni'i hem haşri gösterir. Mesela, ekser eşyada görünen hikmetin tanzimi, inayetin tezyini, adaletin tevzini ve rahmetin taltifi; nasıl ki mahiyetlerine bakılsa, bir Sâni'-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in dest-i kudretinden çıktığını gösterirler. Onun gibi bunların kuvveti ve hadsizlikleriyle beraber, şunların mazharları olan şu fâni mevcudatın ehemmiyetsiz ve az yaşamasına bakılsa, âhiret görünür.

Demek ki her şey lisan-ı hal ile **أَمْنْتُ بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ** okuyor ve okutturuyor.

\*\*\*

## Hâtîme

Geçen on iki hakikat, birbirini teyid eder, birbirini tekmil eder, birbirine kuvvet verir. Bütün onlar birden ittihat ederek neticeyi gösterir. Hangi vehmin haddi var, şu demir gibi belki elmas gibi on iki muhkem surları delip geçebilsin tâ hısn-ı hasînde olan haşr-i imanîyi sarssın?

مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةً âyet-i kerîmesi ifade ediyor ki bütün insanların halk olunması ve haşredilmesi, kudret-i İlahiyeye nisbeten bir tek insanın halkı ve haşri gibi âsandır. Evet, öyledir. “Nokta” namında bir risalede haşir bahsinde şu âyetin ifade ettiği hakikati tafsilen yazmışım. Burada yalnız bir kısım temsilatıyla hülâsasına bir işaret edeceğiz. Eğer istersen o “Nokta”ya müracaat et.

Mesela وَيَلِهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى –temsilde kusur yok– nasıl ki “nuraniyet” sırrıyla, güneşin cilvesi kendi ihtiyarıyla olsa da bir zerreye suhuletle verdiği cilveyi, aynı suhuletle hadsiz şeffafata da verir.

Hem “şeffafiyet” sırrıyla, bir zerre-i şeffafenin küçük göz bebeği güneşin aksini almasında, denizin geniş yüzüne müsavidir.

Hem “intizam” sırrıyla, bir çocuk parmağıyla gemi suretindeki oyuncağını çevirdiği gibi kocaman bir dritnotu da çevirir.

Hem “imtisal” sırrıyla, bir kumandan bir tek neferi bir “Arş!” emriyle tahrik ettiği gibi bir koca orduyu da aynı kelime ile tahrik eder.

Hem “muvazene” sırrıyla, cevvi-i fezada bir terazi ki öyle hakiki hassas ve o derece büyük farz edelim ki iki ceviz terazinin iki gözüne konulsa hisseder ve iki güneşi de istiab edip tartar. O iki kefesinde bulunan iki cevizi birini semavata, birini yere indiren aynı kuvvetle, iki şems bulunsa birini arşa, diğerini ferşe kaldırır, indirir.

Madem şu âdi, nâkıs, fâni mümkünatta nuraniyet ve şeffafiyet ve intizam ve imtisal ve muvazene sırlarıyla, en büyük şey en küçük şeye müsavi olur. Hadsiz hesapsız şeyler, bir tek şeye müsavi görünür. Elbette Kadîr-i Mutlak’ın zatî ve nihayetsiz ve gayet kemalde olan kudretinin nurani tecelliyatı ve melekûtiyet-i eşyanın şeffafiyeti ve hikmet ve kaderin intizamı ve eşyanın evamir-i tekviniyesine kemal-i imtisali ve mümkünatın vücud ve ademinin müsavatından ibaret olan imkânındaki muvazenesi sırlarıyla; az çok, büyük küçük ona müsavi olduğu gibi bütün insanları bir tek insan gibi bir sayha ile haşre getirebilir.

Hem bir şeyin kuvvet ve zaafça meratibi, o şeyin içine zıddının müdahalesidir. Mesela, hararetin derecatı, soğğun müdahalesidir. Güzelliğin meratibi, çirkinliğin müdahalesidir. Zıyanın tabakatı, karanlığın müdahalesidir. Fakat bir şey zatî olsa, ârızî olmazsa onun zıddı ona müdahale edemez. Çünkü cem’-i zıddeyn lâzım gelir. Bu ise muhaldir. Demek asıl, zatî olan bir şeyde meratib yoktur. Madem Kadîr-i Mutlak’ın kudreti zatîdir, mümkünat gibi ârızî değildir ve kemal-i mutlaktır. Onun zıddı olan acz ise muhaldir ki tedahül etsin.

Demek, bir baharı halk etmek, Zat-ı Zülcelal’ine bir çiçek kadar ehvendir. Eğer esbaba isnad edilse bir çiçek bir bahar kadar ağır olur. Hem bütün insanları ihya edip haşretmek, bir nefsin ihyası gibi kolaydır.

Mesele-i haşrin başından buraya kadar olan temsil suretlerine ve hakikatlerine dair olan beyanatımız, Kur'an-ı Hakîm'in feyzindedir. Nefsi teslime, kalbi kabule ihzardan ibarettir. Asıl söz ise Kur'an'ındır. Zira söz odur ve söz onundur. Dinleyelim:

فَبِئْسَ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ﴿١﴾ فَانظُرْ إِلَىٰ آثارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٣﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرَوُنَّهَا تُدْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٦﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٧﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٨﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿٩﴾ إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زَلَّالَهَا ﴿١٠﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿١١﴾ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ﴿١٢﴾ يَوْمَئِذٍ نَحْدَثُ أَخْبَارَهَا ﴿١٣﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ﴿١٤﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿١٦﴾ الْقَارِعَةُ ﴿١٧﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿١٨﴾ وَمَا أَذْرِيكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿١٩﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ ﴿٢٠﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٢١﴾ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٢٢﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢٣﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٢٤﴾ وَمَا أَذْرِيكَ مَا هِيَةٌ ﴿٢٥﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿٢٦﴾ وَاللَّهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٧﴾

Daha bunlar gibi âyât-ı beyyinat-ı Kur'aniyeyi dinleyip “Âmennâ ve saddaknâ” diyelim.

أَمِنْتُ بِاللَّهِ وَوَالَيْتُهُ وَكُتِبَ عَلَيَّ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَىٰ وَبِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الشَّفَاعَةَ حَقٌّ وَأَنَّ مُنْكَرًا وَنَكِيرًا حَقٌّ وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ الْأَظْفَرِ وَأَشْرَفِ وَأَكْمَلِ وَأَجْمَلِ ثَمَرَاتِ طُوبَىٰ رَحْمَتِكَ الَّتِي أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَوَسِيلَةً لِّوُضُوعِنَا إِلَىٰ أَرْزَنِ وَأَحْسَنِ وَأَجْلَىٰ وَأَعْلَىٰ ثَمَرَاتِ تِلْكَ الطُّوبَىٰ الْمُتَدَلِّيَّةِ عَلَىٰ دَارِ الْآخِرَةِ أَيْ الْجَنَّةِ. اللَّهُمَّ اجْزِنَا وَاجْزِنَا مِنَ الدِّينِ مِنَ النَّارِ وَأَدْخِلْنَا وَأَدْخِلْنَا وَالدِّينِ الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِجَاهِ نَبِيِّكَ الْمُخْتَارِ آمِينَ

Ey şu risaleyi insaf ile mütalaa eden kardeş!

Deme, niçin bu Onuncu Söz'ü birden tamamıyla anlayamıyorum ve tamam anlamadığın için sıkılma! Çünkü İbn-i Sina gibi bir dâhî-yi hikmet, عَقْلِيَّةٌ عَلَىٰ مَقَابِيسَ demiş. “İman ederiz fakat akıl bu yolda gidemez.” diye hükmetmiştir. Hem bütün ulema-i İslâm “Haşir, bir mesele-i nakliyedir, delili nakildir, akıl ile ona gidilmez.” diye müttefikan hükmettikleri halde, elbette o kadar derin ve manen pek yüksek bir yol; birdenbire bir cadde-i umumiye-i akliye hükmüne geçemez.

Kur'an-ı Hakîm'in feyziyle ve Hâlık-ı Rahîm'in rahmetiyle, şu taklidi kırılmış ve teslimi bozulmuş asırda, o derin ve yüksek yolu şu derece ihsan ettiğinden bin şükür etmeliyiz. Çünkü imanımızın kurtulmasına kâfi gelir. Fehmettiğimiz miktarına memnun olup tekrar mütalaa ile izdiyadına çalışmalıyız.

Haşre akıl ile gidilmemesinin bir sırrı şudur ki: Haşr-i a'zam, ism-i a'zamın tecellisiyle olduğundan Cenab-ı Hakk'ın ism-i a'zamının ve her ismin a'zamî mertebesindeki tecellisiyle zahir olan ef'al-i azîmeyi görmek ve göstermekle, haşr-i a'zam bahar gibi kolay ispat ve kat'î iz'an ve tahkikî iman edilir. Şu Onuncu Söz'de feyz-i Kur'an ile öyle görülüyor ve gösteriliyor. Yoksa akıl, dar ve küçük düsturlarıyla kendi başına kalsa âciz kalır, taklide mecbur olur.

\*\*\*

## Onuncu Söz'ün Mühim Bir Zeyli ve Lâhikasının Birinci Parçası

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿٢﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿٣﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٤﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَاوِيكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِعَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٧﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٨﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرَجُونَ ﴿٩﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١٠﴾ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١﴾

İmanın bir kutbunu gösteren bu semavî âyât-1 kübranın ve haşri ispat eden şu kudsi berahin-i uzmanın bir nükte-i ekberi ve bir hüccet-i a'zamı, bu Dokuzuncu Şuâ'da beyan edilecek.

Latîf bir inayet-i Rabbaniyedir ki bundan otuz sene evvel Eski Said, yazdığı tefsir mukaddimesi Muhakemat namındaki eserin âhîrinde “İkinci Maksat: Kur'an'da haşre işaret eden iki âyet tefsir ve beyan edilecek. ”تَخُو بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” deyip durmuş, daha yazamamış. Hâlık-1 Rahîm'ime delail ve emarat-1 haşriye adedince şükür ve hamdolsun ki otuz sene sonra tevfik ihsan eyledi.

Evet, bundan dokuz on sene evvel, o iki âyetten birinci âyet olan

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَمُحِي الْمَوْتِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

ferman-1 İlahî'nin iki parlak ve çok kuvvetli hüccetleri ve tefsirleri bulunan Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz'ü in'am etti, münkirleri susturdu.

Hem iman-1 haşrinin hücum edilmez o iki metin kalesinden dokuz ve on sene sonra ikinci âyet olan başta mezkûr âyât-1 ekberin tefsirini bu risale ile ikram etti. İşte bu Dokuzuncu Şuâ, mezkûr âyâtıyla işaret edilen dokuz âlî makam ve bir ehemmiyetli mukaddimededen ibarettir.

### Mukaddime

Haşir akidesinin pek çok ruhî faydalarından ve hayatî neticelerinden bir tek netice-i câmiayı ihtisar ile beyan ve hayat-1 insaniyeye hususan hayat-1 içtimaiyesine ne derece lüzumlu ve zarurî olduğunu izhar ve bu iman-1 haşri akidesinin pek çok hüccetlerinden bir tek hüccet-i külliyeyle icmal ile göstermek ve o akide-i haşriye ne derece bedihî ve şüphesiz bulunduğunu ifade etmekten ibaret olarak **iki noktadır**.

**Birinci Nokta:** Âhîret akidesi, hayat-1 içtimaiye ve şahsiye-i insaniyenin üssü'l-esası ve saadetinin ve kemalâtının esasatı olduğuna, yüzer delillerinden bir mikyas olarak yalnız dört tanesine işaret edeceğiz:

**Birincisi:** Nev-i beşerin hemen yarısını teşkil eden çocuklar, yalnız cennet fikriyle onlara dehşetli ve ağlatıcı görünen ölümlere ve vefatlara karşı dayanabilirler. Ve gayet zayıf ve nazik vücudlarında bir kuvve-i maneviye bulabilirler. Ve her şeyden çabuk ağlayan gayet

mukavemetsiz mizac-ı ruhlarında, o cennet ile bir ümit bulup mesrurane yaşayabilirler. Mesela, cennet fikriyle der: “Benim küçük kardeşim veya arkadaşım öldü, cennetin bir kuşu oldu. Cennette gezer, bizden daha güzel yaşar.”

Yoksa her vakit etrafında kendi gibi çocukların ve büyüklerin ölümleri, o zayıf bîçarelerin endişeli nazarlarına çarpması; mukavemetlerini ve kuvve-i maneviyelerini zîr ü zeber ederek gözleriyle beraber ruh, kalp, akıl gibi bütün letaifini dahi öyle ağlattırarak, ya mahvolup veya divane bir bedbaht hayvan olacaktır.

**İkinci Delil:** Nev-i insanın bir cihette nısfı olan ihtiyarlar, yalnız hayat-ı uhreviye ile yakınlarında bulunan kabre karşı tahammül edebilirler. Ve çok alâkadar oldukları hayatlarının yakında sönmesine ve güzel dünyalarının kapanmasına mukabil bir teselli bulabilirler ve çocuk hükmüne geçen seriü't-teessür ruhlarında ve mizaçlarında, mevt ve zevalden çıkan elîm ve dehşetli meyusiyete karşı ancak hayat-ı bâkiye ümidiyle mukabele edebilirler.

Yoksa o şefkate lâyük muhteremler ve sükûnete ve istirahat-i kalbiyeye çok muhtaç o endişeli babalar ve analar, öyle bir vaveylâ-i ruhî ve bir dağdağa-i kalbî hissedeceklerdi ki bu dünya onlara zulmetli bir zindan ve hayat dahi kasavetli bir azap olurdu.

**Üçüncü Delil:** İnsanların hayat-ı içtimaiyesinin medarı olan gençler, delikanlılar, şiddet-i galeyanda olan hissiyatlarını ve ifratkâr bulunan nefis ve hevalarını tecavüzattan ve zulümlerden ve tahribattan durduran ve hayat-ı içtimaiyenin hüsn-ü cereyanını temin eden yalnız cehennem fikridir.

Yoksa cehennem endişesi olmazsa “El-hükmü li'l-galib” kaidesiyle o sarhoş delikanlılar, hevesatları peşinde bîçare zayıflara, âcizlere, dünyayı cehenneme çevireceklerdi ve yüksek insaniyeti gayet süflî bir hayvaniyete döndüreceklerdi.

**Dördüncü Delil:** Nev-i beşerin hayat-ı dünyeviyesinde en cem'iyetli merkez ve en esaslı zemberek ve dünyevî saadet için bir cennet, bir melce, bir tahassungâh ise aile hayatıdır. Ve herkesin hanesi, küçük bir dünyasıdır. Ve o hane ve aile hayatının hayatı ve saadeti ise samimi ve ciddi ve vefadarane hürmet ve hakiki ve şefkatli ve fedakârane merhamet ile olabilir. Ve bu hakiki hürmet ve samimi merhamet ise ebedî bir arkadaşlık ve daimî bir refakat ve sermedî bir beraberlik ve hadsiz bir zamanda ve hudutsuz bir hayatta birbiriyle pederane, ferzendane, kardeşane, arkadaşane münasebetlerin bulunmak fikriyle, akidesiyle olabilir.

Mesela, der: “Bu haremim, ebedî bir âlemde, ebedî bir hayatta, daimî bir refika-i hayatımdır. Şimdilik ihtiyar ve çirkin olmuş ise de zararı yok. Çünkü ebedî bir güzelliği var, gelecek. Ve böyle daimî arkadaşlığın hatırı için her bir fedakârlığı ve merhameti yaparım.” diyerek o ihtiyare karısına, güzel bir huri gibi muhabbetle, şefkatle, merhametle mukabele edebilir.

Yoksa kısacık bir iki saat surî bir refakatten sonra ebedî bir firak ve müfarakata uğrayan arkadaşlık, elbette gayet surî ve muvakkat ve esassız, hayvan gibi bir rikkat-i cinsiye manasında ve bir mecazî merhamet ve sun'î bir hürmet verebilir. Ve hayvanatta olduğu gibi başka menfaatler ve sair galip hisler, o hürmet ve merhameti mağlup edip o dünya cennetini, cehenneme çevirir.

İşte iman-ı haşrînin yüzer neticesinden birisi, hayat-ı içtimaiye-i insaniyeye taalluk eder. Ve bu tek neticenin de yüzer cihetinden ve faydalarından mezkûr dört delile sairleri kıyas edilse

anlaşılır ki hakikat-i haşriyenin tahakkuku ve vukuu, insaniyetin ulvi hakikati ve küllî hâceti derecesinde kat'îdir. Belki insanın midesindeki ihtiyacın vücudu, taamların vücuduna delâlet ve şehadetinden daha zahirdir ve daha ziyade tahakkukunu bildirir.

Ve eğer bu hakikat-i haşriyenin neticeleri insaniyetten çıksa o çok ehemmiyetli ve yüksek ve hayattar olan insaniyet mahiyeti, murdar ve mikrop yuvası bir laşe hükmüne sukut edeceğini ispat eder.

Beşerin idare ve ahlâk ve içtimaiyatı ile çok alâkadar olan içtimaiyyun ve siyasiyyun ve ahlâkiyyunun kulakları çınlasın! Gelsinler, bu boşluğu ne ile doldurabilirler ve bu derin yaraları ne ile tedavi edebilirler?

**İkinci Nokta:** Hakikat-i haşriyenin hadsiz bürhanlarından sair erkân-ı imaniyeden gelen şehadetlerin hülâsasından çıkan bir bürhanı, gayet muhtasar bir surette beyan eder. Şöyle ki:

Hazret-i Muhammed aleyhissalâtü vesselâmın risaletine delâlet eden bütün mu'cizeleri ve bütün delail-i nübüvveti ve hakkaniyetinin bütün bürhanları, birden hakikat-i haşriyenin tahakkukuna şehadet ederek ispat ederler. Çünkü bu zatın bütün hayatında bütün davaları, vahdaniyetten sonra haşirde temerküz ediyor. Hem umum peygamberleri tasdik eden ve ettiren bütün mu'cizeleri ve hüccetleri, aynı hakikate şehadet eder. Hem بِرُسُلِهِ وَ kelimesinden gelen şehadeti bedahet derecesine çıkaran وَ كُتِبَ عَلَيْهِ وَ şehadeti de aynı hakikate şehadet eder. Şöyle ki:

Başta Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın hakkaniyetini ispat eden bütün mu'cizeleri, hüccetleri ve hakikatleri, birden hakikat-i haşriyenin tahakkukuna ve vukuuna şehadet edip ispat ederler. Çünkü Kur'an'ın hemen üçten birisi haşirdir ve ekser kısa surelerinin başlarında gayet kuvvetli âyât-ı haşriyedir. Sarıhan ve işareten binler âyâtıyla aynı hakikati haber verir, ispat eder, gösterir. Mesela

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ \* يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ \* إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زُلْزَالَهَا \* إِذَا السَّمَاءُ  
انْفَطَرَتْ \* إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ \* عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ \* هَلْ آتِيكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ

gibi otuz kırk surelerin başlarında bütün kat'iyetle hakikat-i haşriyeyi kâinatın en ehemmiyetli ve vâcib bir hakikati olduğunu göstermekle beraber, sair âyetler dahi o hakikatin çeşit çeşit delillerini beyan edip ikna eder.

Acaba bir tek âyetin bir tek işareti, gözümüz önünde ulûm-u İslâmiyede müteaddid ilmî, kevnî hakikatleri meyve veren bir kitabın böyle şehadetleriyle ve davaları ile güneş gibi zuhur eden iman-ı haşrî hakikatsiz olması; güneşin inkârı belki kâinatın ademî gibi hiçbir cihet-i imkânı var mı ve yüz derece muhal ve bâtil olmaz mı?

Acaba bir sultanın bir tek işareti yalan olmamak için bazen bir ordu hareket edip çarpıştığı halde, o pek ciddi ve izzetli sultanın binler sözleri ve vaadleri ve tehditlerini yalan çıkarmak, hiçbir cihette kabil midir ve hakikatsiz olmak mümkün müdür?

Acaba on üç asırda fâsılasız olarak hadsiz ruhlara, akıllara, kalplere, nefislere hak ve hakikat dairesinde hükmeden, terbiye eden, idare eden bu manevî Sultan-ı Zîşan'ın bir tek işareti böyle bir hakikati ispat etmeye kâfi iken binler tasrihat ile bu hakikat-i haşriyeyi gösterip ispat ettikten sonra, o hakikati tanımayan bir echel ahmak için cehennem azabı lâzım gelmez mi ve ayn-ı adalet olmaz mı?

Hem birer zamana ve birer devre hükmeden bütün semavî suhurları ve mukaddes kitapları dahi bütün istikbale ve umum zamanlara hükümler olan Kur'an'ın tafsilatla, izahatla, tekrar ile beyan ve ispat ettiği hakikat-i haşriyeyi, asırlarına ve zamanlarına göre o hakikati kat'î kabul ile beraber, tafsilatsız ve perdeli ve muhtasar bir surette beyan fakat kuvvetli bir tarzda iddia ve ispatları, Kur'an'ın davasını binler imza ile tasdik ederler.

Bu bahsin münasebetiyle Risale-i Münâcat'ın âhîrinde, "iman-ı bi'l-yevmi'l-âhîr" rûknüne, sair rûkûnlerin hususan "rusûl" ve "kütüb"ün şehadetini, münâcat suretinde zikredilen pek kuvvetli ve hülâsalı ve bütün evhamları izale eden bir hüccet-i haşriye aynen buraya giriyor. Şöyle ki Münâcat'ta demiş:

Ey Rabb-i Rahîm'im! Resul-i Ekrem'inin talimiyle ve Kur'an-ı Hakîm'in dersiyle anladım ki: Başta Kur'an ve Resul-i Ekrem'in olarak bütün mukaddes kitaplar ve peygamberler, bu dünyada ve her tarafta numuneleri görülen celalli ve cemalli isimlerinin tecellileri daha parlak bir surette ebedü'l-âbâdda devam edeceğine ve bu fâni âlemde rahîmane cilveleri, numuneleri müşahede edilen ihsanatının daha şaşaalı bir tarzda dâr-ı saadette istimrarına ve bekasına ve bu kısa hayat-ı dünyeviyede onları zevk ile gören ve muhabbet ile refakat eden müştakların, ebedde dahi refakatlerine ve beraber bulunmalarına icma ve ittifak ile şehadet ve delâlet ve işaret ederler.

Hem yüzer mu'cizat-ı bâhirelerine ve âyât-ı kâtıalarına istinaden, başta Resul-i Ekrem ve Kur'an-ı Hakîm'in olarak bütün nurani ruhların sahipleri olan peygamberler ve bütün münevver kalplerin kutubları olan veliler ve bütün keskin ve nurlu akılların madenleri olan sıddıkînler, bütün suhuf-u semaviyede ve kütüb-ü mukaddesede senin çok tekrar ile ettiğin binler vaadlerine ve tehditlerine istinaden hem senin kudret ve rahmet ve inayet ve hikmet ve celal ve cemal gibi âhireti iktiza eden kudsî sıfatlarına, şe'nlerine ve senin izzet-i celaline ve saltanat-ı rububiyetine itimaden hem âhîretin izlerini ve tereşsuhatını bildiren hadsiz keşfiyatlarına ve müşahedelerine ve ilmelyakîn ve aynelyakîn derecesinde bulunan itikadlarına ve imanlarına binaen saadet-i ebediyeyi insanlara müjdeliyorlar. Ehl-i dalalet için cehennem ve ehl-i hidayet için cennet bulunduğunu haber verip ilan ediyorlar. Kuvvetli iman edip şehadet ediyorlar.

Ey Kadîr-i Hakîm! Ey Rahman-ı Rahîm! Ey Sadıku'l-Va'di'l-Kerîm! Ey izzet ve azamet ve celal sahibi Kahhar-ı Zülcelal! Bu kadar sadık dostlarını, bu kadar vaadlerini ve bu kadar sıfât ve şununatını yalancı çıkarmak, tekzip etmek ve saltanat-ı rububiyetinin kat'î mukteziyatını tekzip edip yapmamak ve senin sevdiğin ve onlar dahi seni tasdik ve itaat etmekle kendilerini sana sevdiyen hadsiz makbul ibadının âhirete bakan hadsiz dualarını ve davalarını reddetmek, dinlememek ve küfür ve isyan ile ve seni vaadinde tekzip etmekle, senin azamet-i kibriyana dokunan ve izzet-i celaline dokunduran ve uluhiyetinin haysiyetine lişen ve şefkat-i rububiyetini müteessir eden ehl-i dalaleti ve ehl-i küfrü haşrin inkârında, onları tasdik etmekten yüz binler derece mukaddessin ve hadsiz derece münezzeh ve âlîsin. Böyle nihayetsiz bir zulümden ve nihayetsiz bir çirkinlikten, senin o nihayetsiz adaletini ve nihayetsiz cemalini ve hadsiz rahmetini, hadsiz derece takdis ediyoruz.

Ve bütün kuvvetimizle iman ederiz ki: O yüz binler sadık elçilerin ve o hadsiz doğru dellâl-ı saltanatın olan enbiya, asfiya, evliyalar; hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn suretinde senin uhrevî rahmet hazinelerine, âlem-i bekadaki ihsanatının definelerine ve dâr-ı saadette tamamıyla zuhur eden güzel isimlerinin hârika güzel cilvelerine şehadetleri hak ve hakikattir ve işaretleri doğru ve mutabıktır ve beşaretleri sadık ve vakidir. Ve onlar, bütün hakikatlerin mercii ve güneşi ve hâmisi olan "Hak" isminin en büyük bir şûâi, bu hakikat-i ekber-i haşriye

olduğunu iman ederek senin emrin ile senin ibadına hak dairesinde ders veriyorlar ve ayn-ı hakikat olarak talim ediyorlar.

Yâ Rab! Bunların ders ve talimlerinin hakkı ve hürmeti için bize ve Risale-i Nur talebelerine iman-ı ekmele ve hüsn-ü hâtime ver. Ve bizleri onların şefaatlerine mazhar eyle, âmin!

Hem nasıl ki Kur'an'ın, belki bütün semavî kitapların hakkaniyetini ispat eden umum deliller ve hüccetler ve Habibullah'ın belki bütün enbiyanın nübüvvetlerini ispat eden umum mu'cizeler ve bürhanlar, dolayısıyla en büyük müddeaları olan âhiretin tahakkukuna delâlet ederler. Aynen öyle de Vâcibü'l-vücut'un vücuduna ve vahdetine şehadet eden ekser deliller ve hüccetler, dolayısıyla rububiyetin ve uluhiyetin en büyük medarı ve mazharı olan dâr-ı saadetin ve âlem-i bekanın vücuduna, açılmasına şehadet ederler.

Çünkü gelecek makamatta beyan ve ispat edileceği gibi; Zat-ı Vâcibü'l-vücut'un hem mevcudiyeti hem umum sıfatları hem ekser isimleri hem rububiyet, uluhiyet, rahmet, inayet, hikmet, adalet gibi vasıfları, şe'nleri lüzum derecesinde âhireti iktiza ve vücub derecesinde bâki bir âlemi istilzam ve zaruret derecesinde mükâfat ve mücazat için haşri ve neşri isterler.

Evet, madem ezeli, ebedî bir Allah var; elbette saltanat-ı uluhiyetinin sermedî bir medarı olan âhiret vardır. Ve madem bu kâinatta ve zîhayatta gayet haşmetli ve hikmetli ve şefkatli bir rububiyet-i mutlaka var ve görünüyor. Elbette o rububiyetin haşmetini sukuttan ve hikmetini abesiyetten ve şefkatini gadirden kurtaran ebedî bir dâr-ı saadet bulunacak ve girilecek.

Hem madem göz ile görünen bu hadsiz in'amlar, ihsanlar, lütuflar, keremler, inayetler, rahmetler; perde-i gayb arkasında bir Zat-ı Rahman-ı Rahîm'in bulunduğunu sönmemiş akıllara, ölmemiş kalplere gösterir. Elbette in'amı istihzadan ve ihsanı aldatmaktan ve inayeti adâvetten ve rahmeti azaptan ve lütf u keremi ihanetten halâs eden ve ihsanı ihsan eden ve nimeti nimet eden bir âlem-i bâkide bir hayat-ı bâkiye var ve olacaktır.

Hem madem bahar faslında zeminin dar sahifesinde hatasız yüz bin kitabı birbiri içinde yazan bir kalem-i kudret gözümüz önünde yorulmadan işliyor. Ve o kalem sahibi yüz bin defa ahd ve vaad etmiş ki: "Bu dar yerde ve karışık ve birbiri içinde yazılan bahar kitabından daha kolay olarak geniş bir yerde güzel ve lâyemut bir kitabı yazacağım ve size okutturacağım." diye bütün fermanlarda o kitaptan bahsediyor. Elbette ve herhalde o kitabın aslı yazılmış ve haşir ve neşir ile hâşiyeleri de yazılacak ve umumun defter-i a'malleri onda kaydedilecek.

Hem madem bu arz, kesret-i mahlukat cihetiyle ve mütemadiyen değişen yüz binler çeşit çeşit enva-ı zevi'l-hayat ve zevi'l-ervahın meskeni, menşei, fabrikası, meşheri, mahşeri olması haysiyetiyle bu kâinatın kalbi, merkezi, hülâsası, neticesi, sebep-i hilkatî olarak gayet büyük öyle bir ehemmiyeti var ki küçüklüğüyle beraber koca semavata karşı denk tutulmuş. Semavî fermanlarda daima رَبِّ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ deniliyor.

Ve madem bu mahiyetteki arzın her tarafına hükmeden ve ekser mahlukatına tasarruf eden ve ekser zîhayat mevcudatını teshir edip kendi etrafına toplattıran ve ekser masnuatını kendi hevesatının hendesiyle ve ihtiyacatının düsturlarıyla öyle güzelce tanzim ve teşhir ve tezyin ve çok antika nevilerini liste gibi birer yerlerde öyle toplayıp süslettirir ki değil yalnız ins ve cin nazarlarını, belki semavat ehlinin ve kâinatın nazar-ı dikkatlerini ve takdirlerini ve kâinat sahibinin nazar-ı istihsanını celbetmekle gayet büyük bir ehemmiyet ve kıymet alan ve bu haysiyetle bu kâinatın hikmet-i hilkatî ve büyük neticesi ve kıymetli meyvesi ve arzın halifesi olduğunu, fenleriyle, sanatlarıyla gösteren ve dünya cihetinde Sâni'-i âlem'in mu'cizeli

sanatlarını gayet güzelce teşhir ve tanzim ettiği için isyan ve küfrüyle beraber dünyada bırakılan ve azabı tehir edilen ve bu hizmeti için imhal edilip muvaffakiyet gören nev-i benî-Âdem var.

Ve madem bu mahiyetteki nev-i benî-Âdem, mizaç ve hilkat itibarıyla gayet zayıf ve âciz ve gayet acz ve fakırla beraber hadsiz ihtiyacı ve teellümatı olduğu halde, bütün bütün kuvvetinin ve ihtiyarının fevkinde olarak koca küre-i arzı, o nev-i insana lüzumu bulunan her nevi madenlere mahzen ve her nevi taamlara ambar ve nev-i insanın hoşuna gidecek her çeşit mallara bir dükkân suretine getiren gayet kuvvetli ve hikmetli ve şefkatli bir mutasarrıf var ki böyle nev-i insana bakıyor, besliyor, istediğini veriyor.

Ve madem bu hakikatteki bir Rab, hem insanı sever hem kendini insana sevdiren hem bâkidir hem bâki âlemleri var hem adaletle her işi görür ve hikmetle her şeyi yapıyor. Hem bu kısaca hayat-ı dünyeviyede ve bu kısacık ömr-ü beşerde ve bu muvakkat ve fâni zeminde o Hâkim-i Ezeli'nin haşmet-i saltanatı ve sermediyet-i hâkimiyeti yerleşmiyor.

Ve nev-i insanda vuku bulan ve kâinatın intizamına ve adalet ve muvazenelerine ve hüsn-ü cemaline münafî ve muhalif çok büyük zulümleri ve isyanları ve velinimetini ve onu şefkatle besleyene karşı ihanetleri, inkârları, küfürleri bu dünyada cezasız kalıp gaddar zalim, rahat ile hayatını ve bîçare mazlum meşakkatler içinde ömürlerini geçirirler. Ve umum kâinatta eserleri görünen şu adalet-i mutlakının mahiyeti ise dirilmemek suretiyle o gaddar zalimlerin ve meysuz mazlumların vefat içindeki müsavatlarına bütün bütün zıttır, kaldırmaz, müsaade etmez!

Ve madem nasıl ki kâinatın sahibi, kâinattan zemini ve zeminden nev-i insanı intihab edip gayet büyük bir makam, bir ehemmiyet vermiş. Öyle de nev-i insandan dahi makasid-ı rububiyetine tevafuk eden ve kendilerini iman ve teslim ile ona sevdiren hakiki insanlar olan enbiya ve evliya ve asfiyayı intihab edip kendine dost ve muhatap ederek, onları mu'cizeler ve tevfikler ile ikram ve düşmanlarını semavî tokatlar ile tazip ediyor.

Ve bu kıymetli, sevimli dostlarından dahi onların imamı ve mefhari olan Muhammed aleyhissalâtü vesselâmı intihab ederek, ehemmiyetli küre-i arzın yarısını ve ehemmiyetli nev-i insanın beşten birisini uzun asırlarda onun nuruyla tenvir ediyor. Âdeti bu kâinat onun için yaratılmış gibi bütün gayeleri onun ile ve onun dini ile ve Kur'an'ı ile tezahür ediyor.

Ve o pek çok kıymetli ve milyonlar sene yaşayacak kadar hadsiz hizmetlerinin ücretlerini hadsiz bir zamanda almaya müstahak ve lâıyk iken, gayet meşakkatler ve mücahedeler içinde altmış üç sene gibi kısacık bir ömür verilmiş. Acaba hiçbir cihetle hiçbir imkânı, hiçbir ihtimali, hiçbir kabiliyeti var mı ki o zat, bütün emsali ve dostlarıyla beraber dirilmesin ve şimdi de ruhen diri ve hay olmasın? İdam-ı ebedî ile mahvolsunlar? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ! Evet, bütün kâinat ve hakikat-i âlem, dirilmesini dava eder ve hayatını Sahib-i kâinat'tan talep ediyor.

Ve madem Yedinci Şuâ olan Âyetü'l-Kübra'da her biri bir dağ kuvvetinde otuz üç adet icma-ı azîm ispat etmişler ki: Bu kâinat bir elden çıkmış ve bir tek zatın mülküdür. Ve kemalât-ı İlahiyenin medarı olan vahdetini ve ehadiyetini bedahetle göstermişler. Ve vahdet ve ehadiyet ile bütün kâinat, o Zat-ı Vâhid'in emirber neferleri ve musahhar memurları hükmüne geçiyor. Ve âhiretin gelmesiyle, kemalâtı sukuttan ve adalet-i mutlakası müstehziyane gadr-ı mutlakattan ve hikmet-i âmmesi sefahetkârane abesiyetten ve rahmet-i vâsiası lâhiyane tazibden ve izzet-i kudreti zelilane aczden kurtulurlar, takaddüs ederler.

Elbette ve elbette ve herhalde iman-ı billahın yüzer nüktesinden bu sekiz mademlerdeki hakikatlerin muktezasıyla; kıyamet kopacak, haşır ve neşir olacak, dâr-ı mücazat ve mükâfat açılacak. Tâ ki arzın mezkûr ehemmiyeti ve merkezîyeti ve insanın ehemmiyeti ve kıymeti tahakkuk edebilsin. Ve arz ve insanın Hâlık'ı ve Rabb'i olan Mutasarrıf-ı Hakîm'in mezkûr adaleti, hikmeti, rahmeti, saltanatı takarrur edebilsin. Ve o Bâki Rabb'in mezkûr hakiki dostları ve müştaqları idam-ı ebedîden kurtulsun. Ve o dostların en büyüğü ve en kıymettarı, bütün kâinatı memnun ve minnettar eden kudsî hizmetlerinin mükâfatını görsün. Ve Sultan-ı Sermedî'nin kemalâtı naks ve kusurdan ve kudreti aczden ve hikmeti sefahetten ve adaleti zulümden tenezzüh ve takaddüs ve teberri etsin.

*Elhasıl*, madem Allah var, elbette âhiret vardır...

Hem nasıl ki mezkûr üç erkân-ı imaniye onları ispat eden bütün delilleriyle haşre şهادet ve delâlet ederler. Öyle de *بِمَلٰئِكَتِهٖ وَ بِالْقَدْرِ خَيْرِهٖ وَ شَرِّهٖ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی* olan iki rükn-ü imanî dahi haşri istilzam edip kuvvetli bir surette âlem-i bekaya şهادet ve delâlet ederler. Şöyle ki:

Melaikenin vücudunu ve vazife-i ubudiyetlerini ispat eden bütün deliller ve hadsiz müşahedeler, mükâlemeler, dolayısıyla âlem-i ervahın ve âlem-i gaybın ve âlem-i bekanın ve âlem-i âhiretin ve ileride cin ve ins ile şenlendirilecek olan dâr-ı saadetin, cennet ve cehennem vücutlarına delâlet ederler. Çünkü melekler bu âlemleri izn-i İlahî ile görebilirler ve girerler. Ve Hazret-i Cebrail gibi, insanlar ile görüşen umum melaike-i mukarrebîn mezkûr âlemlerin vücudlarını ve onlar, onlarda gezdiklerini müttefikan haber veriyorlar. Görmediğimiz Amerika kıtasının vücudunu, ondan gelenlerin ihbarıyla bedihî bildiğimiz gibi yüz tevatür kuvvetinde bulunan melaike ihbaratıyla âlem-i bekanın ve dâr-ı âhiretin ve cennet ve cehennem vücutlarına o kat'iyette iman etmek gerekir ve öyle de iman ederiz.

Hem Yirmi Altıncı Söz olan Risale-i Kader'de "iman-ı bi'l-kader" rüknünü ispat eden bütün deliller, dolayısıyla haşre ve neşir-i suhufa ve mizan-ı ekberdeki muvazene-i a'male delâlet ederler. Çünkü her şeyin mukadderatını gözümüz önünde nizam ve mizan levhalarında kaydetmek ve her zîhayatın sergüzeşt-i hayatiyelerini kuvve-i hâfızalarında ve çekirdeklerinde ve sair elvah-ı misaliyede yazmak ve her zîruhun, hususan insanların defter-i a'mallerini elvah-ı mahfuzada tesbit etmek, geçirmek; elbette öyle muhit bir kader ve hakîmane bir takdir ve müdakkikane bir kayıt ve hafızane bir kitabet, ancak mahkeme-i kübrada umumî bir muhakeme neticesinde daimî bir mükâfat ve mücazat için olabilir. Yoksa o ihatalı ve inceden ince olan kayıt ve muhafaza, bütün bütün manasız, faydasız kalır; hikmete ve hakikate münafi olur. Hem haşir gelmezse kader kalemiyle yazılan bu kitab-ı kâinatın bütün muhakkak manaları bozulur ki hiçbir cihet-i imkânı olamaz ve o ihtimal, bu kâinatın vücudunu inkâr gibi bir muhal belki bir hezeyan olur.

***Elhasıl:*** İmanın beş rüknü bütün delilleriyle haşir ve neşrin vukuuna ve vücuduna ve dâr-ı âhiretin vücuduna ve açılmasına delâlet edip isterler ve şهادet edip talep ederler.

İşte hakikat-i haşriyenin azametine tam muvafık böyle azametli ve sarsılmaz direkleri ve bürhanları bulunduğu içindir ki Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın hemen hemen üçten birisi haşir ve âhireti teşkil ediyor ve onu bütün hakaikine temel taşı ve üssü'l-esas yapıyor ve her şeyi onun üstüne bina ediyor.

(Mukaddime nihayet buldu.)

## Zeylin İkinci Parçası

Baştaki âyetin mu’cizane işaret ettikleri dokuz tabaka berahin-i haşriyeye dair dokuz makamdan “Birinci Makam”:

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١﴾ وَ لَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿٢﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ ﴿٣﴾ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿٤﴾

olan fıkradaki ferman-ı haşre dair buradaki gösterdiği bürhan-ı bâhiri ve hüccet-i kâtıası beyan ve izah edilecek inşâallah. (Hâşiye[27])

Hayatın yirmi sekizinci hâssasında beyan edilmiştir ki: Hayat, imanın altı erkânına bakıp ispat ediyor, onların tahakkukuna işaretler ediyor.

Evet, madem bu kâinatın en mühim neticesi ve mâyesi ve hikmet-i hilkati hayattır. Elbette o hakikat-i âliye; bu fâni, kısacık, noksan, elemli hayat-ı dünyeviyeye münhasır değildir. Belki hayatın yirmi dokuz hâssasıyla mahiyetinin azameti anlaşılan şecere-i hayatın gayesi, neticesi ve o şecerenin azametine lâayık meyvesi; hayat-ı ebediyedir ve hayat-ı uhreviyedir ve taşıyla ve ağacıyla, toprağıyla hayattar olan dâr-ı saadetteki hayattır.

Yoksa bu hadsiz cihazat-ı mühimme ile teçhiz edilen hayat şeceresi, zîşuur hakkında, hususan insan hakkında meyvesiz, faydasız, hakikatsiz olmak lâzım gelecek ve sermayece ve cihazatça serçe kuşundan mesela yirmi derece ziyade ve bu kâinatın ve zîhayatın en mühim, yüksek ve ehemmiyetli mahluku olan insan; serçe kuşundan saadet-i hayat cihetinde, yirmi derece aşağı düşüp en bedbaht en zelil bir biçare olacak.

Hem en kıymettar bir nimet olan akıl dahi geçmiş zamanın hüznlerini ve gelecek zamanın korkularını düşünmek ile kalb-i insanı mütemadiyen incitip bir lezzete dokuz elemli karıştırdığından en musibetli bir bela olur. Bu ise yüz derece bâtıldır. Demek bu hayat-ı dünyeviye, âhirete iman rûknünü kat’î ispat ediyor ve her baharda haşrin üç yüz binden ziyade numunelerini gözümüze gösteriyor.

Acaba senin cisminde ve senin bahçende ve senin vatanında, senin hayatına lâzım ve münasip bütün levazımatı ve cihazatı, hikmet ve inayet ve rahmetle ihzar eden ve vaktinde yetiştiren, hattâ senin midenin beka ve yaşamak arzusuyla ettiği hususi ve cüz’î olan rızık duasını bilen ve işiten ve hadsiz leziz taamlarla o duanın kabulünü gösteren ve mideyi memnun eden bir Mutasarrıf-ı Kadîr, hiç mümkün müdür ki seni bilmesin ve görmesin ve nev-i insanın en büyük gayesi olan hayat-ı ebediyeye lâzım esbabı ihzar etmesin? Ve nev-i insanın en büyük ve en ehemmiyetli en lâayık ve umumî olan beka duasını, hayat-ı uhreviyenin inşasıyla ve cennetin icadıyla kabul etmesin? Ve kâinatın en mühim mahluku, belki zeminin sultanı ve neticesi olan nev-i insanın arş ve ferşi çınlatan umumî ve gayet kuvvetli duasını işitmeyip küçük bir mide kadar ehemmiyet vermesin, memnun etmesin? Kemal-i hikmetini ve nihayet rahmetini inkâr ettirsin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiç kabil midir ki: Hayatın en cüz’îsinin pek gizli sesini işitsin, derdini dinlesin, derman versin ve nazını çeksın ve kemal-i itina ve ihtimam ile beslesin ve ona dikkatle hizmet ettirsin ve büyük mahlukatını ona hizmetkâr yapsın ve sonra en büyük ve kıymettar ve bâki ve nazdar bir hayatın gök sadâsı gibi yüksek sesini işitmesin? Ve onun çok ehemmiyetli beka duasını ve nazını ve niyazını nazara almasın? Âdeta bir neferin kemal-i itina ile teçhiz ve idaresini

yapsın ve mutî ve muhteşem orduya hiç bakmasın? Ve zerreyi görsün, güneşi görmesin? Sivrisineğin sesini işitsin, gök gürültüsünü işitmesin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiçbir cihetle akıl kabul eder mi ki: Hadsiz rahmetli, muhabbetli ve nihayet derecede şefkatli ve kendi sanatını çok sever ve kendini sevdiren ve kendini sevenleri ziyade sever bir Zat-ı Kadîr-i Hakîm, en ziyade kendini seven ve sevimli ve sevilen ve Sâni'ini fitraten perestîş eden hayatı ve hayatın zatı ve cevheri olan ruhu, mevt-i ebedî ile idam edip kendinden o sevgili muhibbini ve habibini ebedî bir surette küstürsün, darılsın, dehşetli rencide ederek sırr-ı rahmetini ve nur-u muhabbetini inkâr etsin ve ettirsin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!

Bu kâinatı cilvesiyle süslendiren bir cemal-i mutlak ve umum mahlukatı sevindiren bir rahmet-i mutlaka, böyle hadsiz bir çirkinlikten ve kubh-u mutlakdan ve böyle bir zulm-ü mutlakdan, bir merhametsizlikten, elbette nihayetsiz derece münezzehtir ve mukaddestir.

*Netice:* Madem dünyada hayat var; elbette insanlardan hayatın sırrını anlayanlar ve hayatını sû-i istimal etmeyenler, dâr-ı bekada ve cennet-i bâkiyede hayat-ı bâkiyeye mazhar olacaklardır, âmennâ...

Ve hem nasıl ki yeryüzünde bulunan parlak şeylerin güneşin akisleriyle parlamaları ve denizlerin yüzlerinde kabarcıklar, ziyanın lem'alarıyla parlayıp sönmeleri, arkalarından gelen kabarcıklar, gidenler gibi yine hayalî güneşçiklere âyinelik etmeleri; bilbedahe gösteriyor ki o lem'alar, yüksek bir tek güneşin cilve-i in'ikasındırlar ve güneşin vücudunu muhtelif diller ile yâd ediyorlar ve ışık parmaklarıyla ona işaret ediyorlar.

Aynen öyle de Zat-ı Hayy-ı Kayyum'un Muhyî isminin cilve-i a'zamı ile berrin yüzünde ve bahrin içindeki zîhayatların kudret-i İlahiye ile parlayıp arkalarından gelenlere yer vermek için "Yâ Hay" deyip perde-i gaybda gizlenmeleri; bir hayat-ı sermediye sahibi olan Zat-ı Hayy-ı Kayyum'un hayatına ve vücub-u vücuduna şahadetler, işaretler ettikleri gibi umum mevcudatın tanziminde eseri görünen ilm-i İlahîye şahadet eden bütün deliller ve kâinata tasarruf eden kudreti ispat eden bütün bürhanlar ve tanzim ve idare-i kâinata hüküm-ferma olan irade ve meşiet-i ispat eden bütün hüccetler ve kelâm-ı Rabbanî ve vahy-i İlahînin medarı olan risaletleri ispat eden bütün alâmetler, mu'cizeler ve hâkeza yedi sıfât-ı İlahiyeye şahadet eden bütün delail, bi'l-ittifak Zat-ı Hayy-ı Kayyum'un hayatına delâlet, şahadet, işaret ediyorlar.

Çünkü nasıl bir şeyde görmek varsa hayatı da vardır. İşitmek varsa hayatın alâmetidir. Söylemek varsa hayatın vücuduna işaret eder. İhtiyar, irade varsa hayatı gösterir.

Aynen öyle de bu kâinata âsârıyla vücudları muhakkak ve bedihî olan kudret-i mutlaka ve irade-i şâmile ve ilm-i muhit gibi sıfatlar, bütün delailleri ile Zat-ı Hayy-ı Kayyum'un hayatına ve vücub-u vücuduna şahadet ederler ve bütün kâinatı bir gölgesiyle ışıklandıran ve bir cilvesiyle bütün dâr-ı âhireti zerratıyla beraber hayatlandıran hayat-ı sermediyesine şahadet ederler.

Hem hayat, "melaikeye iman" rûknüne dahi bakar, remzen ispat eder. Çünkü madem kâinata en mühim netice hayattır ve en ziyade intişar eden ve kıymetliliği için nüshaları teksir edilen ve zemin misafirhanesini, gelip geçen kafilerle şenlendiren zîhayatlardır ve madem küre-i arz, bu kadar zîhayatın envayıyla dolmuş ve mütemadiyen zîhayat envallarını tecdid ve teksir

etmek hikmetiyle her vakit dolar boşanır ve en hasis ve çürümüş maddelerinde dahi kesretle zîhayatlar halk edilerek bir mahşer-i huveynat oluyor.

Ve madem hayatın süzölmüş en safi hülâsası olan şuur ve akıl ve latîf ve sabit cevheri olan ruh, küre-i arzda gayet kesretli bir surette halk olunuyorlar. Âdeta küre-i arz, hayat ve akıl ve şuur ve ervah ile ihya olup öyle şenlendirilmiş. Elbette küre-i arzdan daha latîf, daha nurani, daha büyük, daha ehemmiyetli olan ecrâm-ı semaviye ölü, camid, hayatsız, şuursuz kalması imkân haricindedir.

Demek gökleri, güneşleri, yıldızları şenlendirecek ve hayattar vaziyetini verecek ve netice-i hilkat-i semavatı gösterecek ve hitabat-ı Sübhaniyeye mazhar olacak olan zîşuur, zîhayat ve semavata münasip sekeler, herhalde sırr-ı hayatla bulunuyorlar ki onlar da melaikelerdir.

Hem hayatın sırr-ı mahiyeti “peygamberlere iman” rûknüne bakıp remzen ispat eder. Evet, madem kâinat, hayat için yaratılmış ve hayat dahi Hayy-ı Kayyum-u Ezeli'nin bir cilve-i a'zamıdır, bir nakş-ı ekmelemdir, bir sanat-ı ecmelidir. Madem hayat-ı sermediye, resullerin gönderilmesiyle ve kitapların indirilmesiyle kendini gösterir. Evet, eğer kitaplar ve peygamberler olmaz ise o hayat-ı ezeliye bilinmez. Nasıl ki bir adamın söylemesiyle diri ve hayattar olduğu anlaşılır. Öyle de bu kâinatın perdesi altında olan âlem-i gaybın arkasında söyleyen, konuşan, emir ve nehyedip hitap eden bir zatın kelimatını, hitabatını gösterecek peygamberler ve nâzil olan kitaplardır.

Elbette kâinatdaki hayat, kat'î bir surette Hayy-ı Ezeli'nin vücub-u vücuduna kat'î şehadet ettiği gibi o hayat-ı ezeliyenin şuâtı, celevatı, münasebatı olan “ırsal-i Rusûl ve inzal-i Kütüb” rûkûnlerine bakar, remzen ispat eder ve bilhassa risalet-i Muhammediye ve vahy-i Kur'anî, hayatın ruhu ve akli hükmünde olduğundan bu hayatın vücudu gibi hakkaniyetleri kat'îdir denilebilir.

Evet, nasıl ki hayat, bu kâinatın süzölmüş bir hülâsadır ve şuur ve his dahi hayattan süzölmüş, hayatın bir hülâsasıdır ve akıl dahi şuurdan ve histen süzölmüş, şuurun bir hülâsasıdır ve ruh dahi hayatın hâlis ve safi bir cevheri ve sabit ve müstakil zatıdır. Öyle de maddî ve manevî hayat-ı Muhammediye (asm) dahi hayattan ve ruh-u kâinatın süzölmüş hülâsatü'l-hülâsadır ve risalet-i Muhammediye (asm) dahi kâinatın his ve şuur ve aklından süzölmüş en safi hülâsasıdır. Belki maddî ve manevî hayat-ı Muhammediye (asm) âsârının şehadetiyle hayat-ı kâinatın hayatıdır ve risalet-i Muhammediye (asm) şuur-u kâinatın şuurudur ve nurudur. Ve vahy-i Kur'an dahi hayattar hakaikin şehadetiyle hayat-ı kâinatın ruhudur ve şuur-u kâinatın aklıdır.

Evet, evet, evet! Eğer kâinatın risalet-i Muhammediyenin (asm) nuru çıksa, gitse kâinat vefat edecek. Eğer Kur'an gitse kâinat divane olacak ve küre-i arz kafasını, aklını kaybedecek. Belki şuursuz kalmış olan başını, bir seyyareye çarpacak, bir kıyameti koparacak.

Hem hayat, “iman-ı bi'l-kader” rûknüne bakıyor, remzen ispat eder. Çünkü madem hayat, âlem-i şehadetin ziyasıdır ve istila ediyor ve vücudun neticesi ve gayesidir ve Hâlık-ı kâinat'ın en câmi' âyinesidir ve faaliyet-i Rabbaniyenin en mükemmel enmuzeci ve fihristesidir. Temsilde hata olmasın, bir nevi programı hükmündedir. Elbette âlem-i gayb, yani mazi müstakbel, yani geçmiş ve gelecek mahlukatın hayat-ı maneviyeleri hükmünde olan intizam ve nizam ve malûmiyet ve meşhudiyet ve taayyün ve evamir-i tekviniyeyi imtisale müheyya bir vaziyette bulunmalarını, sırr-ı hayat iktiza ediyor.

Nasıl ki bir ağacın çekirdek-i aslîsi ve kökü ve müntehasında ve meyvelerindeki çekirdekleri dahi aynen ağaç gibi bir nevi hayata mazhardırlar. Belki ağacın kavanin-i hayatiyesinden daha ince kavanin-i hayatı taşıyorlar. Hem nasıl ki bu hazır bahardan evvel geçmiş güzün bıraktığı tohumlar ve kökler, bu bahar gittikten sonra gelecek baharlarda bırakacağı çekirdekler, kökler; bu bahar gibi cilve-i hayatı taşıyorlar ve kavanin-i hayatiyeye tabidirler.

Aynen öyle de şecere-i kâinatın bütün dal ve budaklarıyla her birinin bir mazisi ve müstakbeli var. Geçmiş ve gelecek tavırlardan ve vaziyetlerinden müteşekkil bir silsilesi bulunur. Her nevi ve her cüzünün ilm-i İlahiyede muhtelif tavırlar ile müteaddid vücudları, bir silsile-i vücud-u ilmî teşkil eder ve vücud-u haricî gibi vücud-u ilmî dahi hayat-ı umumiyenin manevî bir cilvesine mazhardır ki mukadderat-ı hayatiye o manidar ve canlı elvah-ı kaderiyeden alınır.

Evet, âlem-i gaybın bir nev'i olan âlem-i ervah, ayn-ı hayat ve madde-i hayat ve hayatın cevherleri ve zatları olan ervah ile dolu olması, elbette mazi ve müstakbel denilen âlem-i gaybın bir diğer nev'i de ve ikinci kısmı dahi cilve-i hayata mazhariyeti ister ve istilzam eder. Hem bir şeyin vücud-u ilmîsindeki intizam-ı ekmel ve manidar vaziyetleri ve canlı meyveleri, tavırları, bir nevi hayat-ı maneviyeye mazhariyetini gösterir.

Evet, hayat-ı ezeliye güneşinin ziyası olan bu cilve-i hayat, elbette yalnız bu âlem-i şهادete ve bu zaman-ı hazıra ve bu vücud-u haricîye münhasır olamaz. Belki her bir âlem, kabiliyetine göre o ziyanın cilvesine mazhardır ve kâinat bütün âlemleriyle o cilve ile hayattar ve ziyadardır. Yoksa nazar-ı dalaletin gördüğü gibi muvakkat ve zahirî bir hayat altında her bir âlem, büyük ve müthiş birer cenaze ve karanlıklı birer virane âlem olacaktı.

İşte kadere ve kazaya iman rüknünün dahi geniş bir vechi de sırr-ı hayatla anlaşılıyor ve sabit oluyor. Yani nasıl ki âlem-i şهادet ve mevcut hazır eşya intizamlarıyla ve neticeleriyle hayattarlıkları görünüyor. Öyle de âlem-i gaybdan sayılan geçmiş ve gelecek mahlukatın dahi manen hayattar bir vücud-u manevîleri ve ruhlu birer sübut-u ilmîleri vardır ki Levh-i Kaza ve Kader vasıtasıyla o manevî hayatın eseri, mukadderat namıyla görünür, tezahür eder.

\*\*\*

## Zeylin Üçüncü Parçası

**Haşir münasebetiyle bir sual:**

Kur'an'da mükerreren *إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاجِدَةً* hem *وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ* fermanları gösteriyor ki haşir-i a'zam bir anda zamansız vücuda geliyor. Dar akıl ise bu hadsiz derece hârîka ve emsalsiz olan meseleyi iz'an ile kabul etmesine medar olacak meşhud bir misal ister.

**Elcevap:** Haşirde, ruhların cesetlere gelmesi var. Hem cesetlerin ihyası var. Hem cesetlerin inşası var. Üç meseledir.

**Birinci mesele:** Ruhların cesetlerine gelmesine misal ise, gayet muntazam bir ordunun efradı istirahat için her tarafa dağılmış iken yüksek sadâlı bir boru sesiyle toplanmalarıdır. Evet, İsrail'in borusu olan Sûr'u, ordunun borazanından geri olmadığı gibi ebedler tarafında ve zerrelere âleminde iken ezel canibinden gelen *الْسُّتُّ بِرَبِّكُمْ* hitabını işiten ve *قَالُوا بَلَىٰ* ile cevap veren ervahlar, elbette ordunun neferatından binler derece daha musahhar ve muntazam ve

mutâdirler. Hem değil yalnız ruhlar, belki bütün zerreler dahi bir ordu-yu Sübhanî ve emirber neferleri olduğunu kat'î bürhanlarla Otuzuncu Söz ispat etmiş.

**İkinci mesele:** Cesetlerin ihyasına misal ise, çok büyük bir şehirde, şenlik bir gecede, bir tek merkezden, yüz bin elektrik lambaları, âdeta zamansız, bir anda canlanmaları ve ışıklanmaları gibi bütün küre-i arz yüzünde dahi bir tek merkezden yüz milyon lambalara nur vermek mümkündür. Madem Cenab-ı Hakk'ın elektrik gibi bir mahluku ve bir misafirhanesinde bir hizmetkârı ve bir mumdarı, Hâlık'ından aldığı terbiye ve intizam dersiyle bu keyfiyete mazhar oluyor. Elbette elektrik gibi binler nurani hizmetkârlarının temsil ettikleri, hikmet-i İlahiyenin muntazam kanunları dairesinde, haşr-i a'zam tarfetü'l-aynda vücuda gelebilir.

**Üçüncü mesele** ki ecsadın def'aten inşasının misali ise, bahar mevsiminde birkaç gün zarfında, nev-i beşerin umumundan bin derece ziyade olan umum ağaçların bütün yaprakları, evvelki baharın aynı gibi birden mükemmel bir surette inşaları; ve yine umum ağaçların umum çiçekleri ve meyveleri ve yaprakları, geçmiş baharın mahsulatı gibi berk gibi bir süratle icadları; hem o baharın mebdeleri olan hadsiz tohumcukların, çekirdeklerin, köklerin, birden beraber intibahları ve inkişafı ve ihyaları; hem kemiklerden ibaret olarak ayakta duran emvat gibi bütün ağaçların cenazeleri bir emir ile def'aten "ba'sü ba'de'l-mevt"e mazhariyetleri ve neşirleri; hem küçücük hayvan taifelerinin hadsiz efradlarının gayet derecede sanatlı bir surette ihyaları; hem bilhassa sinekler kabilelerinin haşirleri ve bilhassa daima yüzünü, gözünü, kanadını temizlemekle bize abdesti ve nezafeti ihtar eden ve yüzümüzü okşayan gözüm önündeki kabilenin bir senede neşrolan efradı, benî-Âdem'in Âdem zamanından beri gelen umum efradından fazla olduğu halde, her baharda sair kabileler ile beraber birkaç gün zarfında inşaları ve ihyaları, haşirleri; elbette kıyamette ecsad-ı insaniyenin inşasına bir misal değil, belki binler misaldirler.

Evet, dünya dârü'l-hikmet ve âhiret dârü'l-kudret olduğundan dünyada Hakîm, Mürettib, Müdebbir, Mürebbi gibi çok isimlerin iktizasıyla dünyada icad-ı eşya bir derece tedricî ve zaman ile olması; hikmet-i Rabbaniyenin muktezası olmuş. Âhirette ise hikmetten ziyade kudret ve rahmetin tezahürleri için maddeye ve müddete ve zamana ve beklemeye ihtiyaç bırakmadan birden eşya inşa ediliyor. Burada bir günde ve bir senede yapılan işler, âhirette bir anda, bir lemhada inşasına işareten Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ferman eder.

Eğer haşrin gelmesini, gelecek baharın gelmesi gibi kat'î bir surette anlamak istersen haşre dair Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz'e dikkat ile bak, gör. Eğer baharın gelmesi gibi inanmaz isen, gel parmağını gözüme sok.

**Dördüncü mesele** olan mevt-i dünya ve kıyamet kopması ise, bir anda bir seyyare veya bir kuyruklu yıldızın emr-i Rabbanî ile küremize, misafirhanemize çarpması bu hanemizi harap edebilir. On senede yapılan bir sarayın, bir dakikada harap olması gibi...

\*\*\*

## Zeylin Dördüncü Parçası

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ \* فَلَنْ يُحْيِيَهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

Yani, insan der: “Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” Sen, de: “Kim onları bidayeten inşa edip hayat vermiş ise o diriltecek.”

Onuncu Söz’ün Dokuzuncu Hakikati’nin üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi bir zat, göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği halde biri dese: “Şu zat, efradı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar, tabur nizamı altına getirebilir.” Sen ey insan, desen: “İnanmam.” Ne kadar divanece bir inkâr olduğunu bilirsin.

Aynen onun gibi hiçlikten, yeniden ordu-misal bütün hayvanat ve sair zihayatın tabur-misal cesetlerini kemal-i intizamla ve mizan-ı hikmetle o bedenlerin zerratını ve letaifini “Emr-i kün feyekûn” ile kaydedip yerleştiren ve her karnda, hattâ her baharda rûy-i zeminde yüz binler ordu-misal zevi’l-hayatın envalarını ve taifelerini icad eden bir Zat-ı Kadîr-i Alîm, tabur-misal bir cesedin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışan zerrat-ı esasiye ve ecza-i asliyeyi bir sayha ile Sûr-u İsrâfîl’in borusuyla nasıl toplayabilir? İstib’ad suretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divaneliktir.

Hem Kur’an kâh oluyor ki Cenab-ı Hakk’ın âhirette hârika ef’allerini kalbe kabul ettirmek için ihzariye hükmünde ve zihni tasdike müheyya etmek için bir i’dadiye suretinde, dünyadaki acayip ef’alini zikreder. Veyahut istikbalî ve uhrevî olan ef’al-i acibe-i İlahiyeyi öyle bir surette zikreder ki meşhudumuz olan çok nazireleriyle onlara kanaatimiz gelir. Mesela *أَوْ لَمْ يَرَ* *الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا* kelimesiyle işaret edip der: “Size böyle nimet eden bir zat, sizi başıboş bırakmaz ki kabre girip kalkmamak üzere yatasınız.”

Evvela, neş’e-i ûlâyı nazara verir. Der ki: Nutfeden alakaya, alakadan mudgaya, mudgadan tâ hilkat-i insaniyeye kadar olan neş’etinizi görüyorsunuz. Nasıl oluyor ki neş’e-i uhrayı inkâr ediyorsunuz? O, onun misli, belki daha ehvenidir.

Hem Cenab-ı Hak, insana karşı ettiği ihsanat-ı azîmeyi *الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا* kelimesiyle işaret edip der: “Size böyle nimet eden bir zat, sizi başıboş bırakmaz ki kabre girip kalkmamak üzere yatasınız.”

Hem remzen der: Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz. Odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib’ad ediyorsunuz.

Hem semavat ve arzı halk eden, semavat ve arzın meyvesi olan insanın hayat ve mematından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip başkasına mal eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat şeceresini abes ve beyhude yapar mı zannedersiniz?

Der: Haşirde sizi ihya edecek zat öyle bir zattır ki bütün kâinat ona emirber nefer hükmündedir. “Emr-i kün feyekûn”e karşı kemal-i inkıyad ile serfûrû eder. Bir baharı halk etmek, bir çiçek kadar ona ehven gelir. Bütün hayvanatı icad etmek, bir sinek icadı kadar kudretine kolay gelir bir zattır. Öyle bir zata karşı *الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا* deyip kudretine karşı taciz ile meydan okunmaz.

Sonra **فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ** tabiriyle her şeyin dizgini elinde, her şeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitap sahifeleri gibi kolayca çevirir; dünya ve âhireti iki menzil gibi bunu kapar, onu açar bir Kadir-i Zülcelal'dir. Madem böyledir, bütün delailin neticesi olarak **وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ** yani, kabirden sizi ihya edip haşre getirip huzur-u kibriyasında hesabınızı görecektir.

İşte şu âyetler, haşrin kabulüne zihni müheyya etti, kalbi de hazır etti. Çünkü nazairini dünyevî ef'al ile de gösterdi.

Hem kâh oluyor ki ef'al-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki dünyevî nazairlerini ihsas etsin. Tâ istib'ad ve inkâra meydan kalmasın. Mesela **إِذَا السَّمَاءُ إِذَا السَّمْسُ كُوِّرَتْ ... إِلَىٰ آخِرِ** ve **إِذَا السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ ... إِلَىٰ آخِرِ**

İşte şu surelerde, kıyamet ve haşirdeki inkılabat-ı azîmeyi ve tasarrufat-ı rububiyeti öyle bir tarzda zikreder ki insan onların nazirelerini dünyada mesela, güzde, baharda gördüğü için kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılabatı kolayca kabul eder. Şu üç surenin meal-i icmalisine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi numune olarak göstereceğiz. Mesela **إِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ** kelimesiyle ifade eder ki haşirde herkesin bütün a'mali bir sahife içinde yazılı olarak neşrediliyor. Şu mesele kendi kendine çok acib olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat surenin işaret ettiği gibi haşr-i baharîde başka noktaların naziresi olduğu gibi şu neşr-i suhuf naziresi pek zahirdir.

Çünkü her meyvedar ağaç ve çiçekli bir otun da amelleri var, fiilleri var, vazifeleri var. Esmâ-i İlahiyeyi ne şekilde göstererek tesbihat etmiş ise ubudiyetleri var. İşte onun bütün bu amelleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve suret lisanıyla gayet fasih bir surette analarının ve asıllarının a'malini zikrettiği gibi dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle sahife-i a'malini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hakîmane, hafızane, müdebbirane, mürebbiyane, latîfane şu işi yapan odur ki der: **إِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ**

Başka noktaları buna kıyas eyle, kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz. İşte: **إِذَا السَّمْسُ كُوِّرَتْ** Şu kelâm, tekvir lafzıyla yani sarmak ve toplamak manasıyla parlak bir temsile işaret ettiği gibi nazirini dahi îma eder.

**Birinci:** Evet, Cenab-ı Hak tarafından adem ve esîr ve sema perdelerini açıp güneş gibi dünyayı ışıklandıran pırlanta-misal bir lambayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

**İkinci:** Veya ziya metanını neşretmek ve zeminin kafasına ziyayı zulmetle münavebeten sarmakla muvazzaf bir memur olduğunu ve her akşam o memura metanını dahi toplattırıp gizlettiği gibi, kâh olur bir bulut perdesiyle alışverişini az yapar, kâh olur ay onun yüzüne karşı perde olur, muamelesini bir derece çeker. Metanını ve muamelat defterlerini topladığı gibi elbette o memur bir vakit o memuriyetten infisal edecektir. Hattâ hiçbir sebab-i azl bulunmazsa şimdilik küçük fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümekle güneş yerin başına izn-i İlahî ile sardığı ziyayı, emr-i Rabbanî ile geriye alıp güneşin başına sarıp "Haydi yerde işin kalmadı." der, "Cehenneme git, sana ibadet edip senin gibi bir memur-u musahharı sadakatsizlikle tahkir edenleri yak." der. **إِذَا السَّمْسُ كُوِّرَتْ** fermanını lekeli siyah yüzüyle yüzünde okur.

## Zeylin Beşinci Parçası

Evet, nass-ı hadîs ile nev-i beşerin en mümtaz şahsiyetleri olan yüz yirmi dört bin enbiyanın icma ve tevatür ile kısmen şuhuda ve kısmen hakkalyakîne istinaden, müttefikân âhiretin vücudundan ve insanların oraya sevk edileceğinden ve bu kâinat Hâlık'ın kat'î vaad ettiği âhireti getireceğinden haber verdikleri gibi; ve onların verdikleri haberi keşif ve şuhud ile ilmelyakîn suretinde tasdik eden yüz yirmi dört milyon evliyanın o âhiretin vücuduna şehadetleriyle ve bu kâinatın Sâni'-i Hakîm'inin bütün esması bu dünyada gösterdikleri cilveleriyle bir âlem-i bekayı bilbedahe iktiza ettiklerinden yine âhiretin vücuduna delâletiyle; ve her sene baharda rûy-i zeminde ayakta duran hadd ü hesaba gelmez ölmüş ağaçların cenazelerini "Emr-i kün feyekûn" ile ihya edip ba'sü ba'de'l-mevte mazhar eden ve haşir ve neşrin yüz binler numunesi olarak nebatat taifelerinden ve hayvanat milletlerinden üç yüz bin nevlere haşir ve neşreden hadsiz bir kudret-i ezeliye ve hesapsız ve israfsız bir hikmet-i ebediye ve rızka muhtaç bütün zîruhları kemal-i şefkatle gayet hârîka bir tarzda iâşe ettiren ve her baharda az bir zamanda hadd ü hesaba gelmez enva-ı ziynet ve mehasini gösteren bir rahmet-i bâkiye ve bir inayet-i daime, bilbedahe âhiretin vücudunu istilzam ile ve şu kâinatın en mükemmel meyvesi ve Hâlık-ı kâinat'ın en sevdiği masnuu ve kâinatın mevcudatıyla en ziyade alâkadar olan insandaki şedit, sarsılmaz, daimî olan "aşk-ı beka" ve "şevk-i ebediyet" ve "âmâl-i sermediyet" bilbedahe işareti ve delâletiyle, bu âlem-i fâniden sonra bir âlem-i bâki ve bir dâr-ı âhîret ve bir dâr-ı saadet bulunduğunu o derece kat'î bir surette ispat ederler ki: Dünyanın vücudu kadar, bilbedahe âhiretin vücudunu kabul etmeyi istilzam ederler (Hâşiye[28]).

Madem Kur'an-ı Hakîm'in bize verdiği en mühim bir ders, iman-ı bi'l-âhîrettir ve o iman da bu derece kuvvetlidir ve o imanda öyle bir rica ve bir teselli var ki yüz bin ihtiyarlık bir tek şahsa gelse bu imandan gelen teselli mukabil gelebilir. Biz ihtiyarlar "Elhamdülillahi alâ kemali'l-iman" deyip ihtiyarlığımıza sevinmeliyiz.

\*\*\*

[1] **Hâşiye:** Seneye işarettir. Evet bahar, mahzen-i erzak bir vagondur, gaibden gelir.

[2] **Hâşiye:** Mesela, nasıl şu zamanda manevra meydanında harp usûlünde “Silah al, süngü tak!” emriyle koca bir ordu baştan başa dikenli bir meşegâha benzediği gibi; her bir bayram gününde resmigeçit için “Formalarınızı takıp nişanlarınızı asınız!” emrine karşı ordugâh, serâser rengârenk çiçek açmış müzeyyen bir bahçeyi temsil ettiği misillü; öyle de rûy-i zemin meydanında, Sultan-ı Ezelî’nin nihayetsiz enva-ı cünudundan melek ve cin ve ins ve hayvanlar gibi, şuursuz nebatat taifesi dahi hıfz-ı hayat cihadında “Emr-i kün feyekûn” ile “Müdafaa için silahlarınızı ve cihazlarınızı takınız!” emr-i İlahîyi aldıkları vakit, zemin baştan aşağıya bütün ondaki dikenli ağaçlar ve nebatlar süngücüklerini taktıkları zaman, aynen süngülerini takmış muhteşem bir ordugâha benziyor.

Hem baharın her bir günü, her bir haftası, birer taife-i nebatatın birer bayramı hükmünde olduğu için, her bir taifesi dahi kendi Sultanının o taifeye ihsan ettiği güzel hediyeleri teşhir için ona taktığı murassa nişanları birer resmigeçit tarzında o Sultan-ı Ezelî’nin nazar-ı şuhud ve işhadına arz ettiğinden ve öyle bir vaziyet gösterdiğinden, bütün nebatat ve eşcar güya “Sanat-ı Rabbanîye murassaatını ve çiçek ve meyve denilen fitrat-ı İlahiyenin nişanlarını takınız, çiçekler açınız!” emr-i Rabbanîyeyi dinliyorlar ki, rûy-i zemin dahi gayet muhteşem bir bayram gününde, şahane resmigeçitte, sürmeli formları ve murassa nişanları parlayan bir ordugâhı temsil ediyor.

İşte şu derece hikmetli ve intizamlı teçhizat ve tezyinat, elbette nihayetsiz kadîr bir sultanın, nihayet derecede hakîm bir hâkimin emriyle olduğunu kör olmayanlara gösterir.

[3] **Hâşiye:** Şu suretin işaret ettiği manaların bir kısmı Yedinci Hakikat’te beyan edilmiş. Yalnız burada padişaha mahsus bir büyük fotoğraf işareti ve hakikati “Levh-i Mahfuz” demektir. Levh-i Mahfuz’un tahakkuk-u vücudu Yirmi Altıncı Söz’de şöyle ispat edilmiş ki: Nasıl küçük küçük cüzdanlar, büyük bir kütüğün vücudunu ihsas eder ve küçük küçük senetler, bir defter-i kebirin bulunduğunu iş’ar eder ve küçük kesretli tereşşuhatlar, büyük bir su menbaini işmam eder.

Aynen öyle de küçük küçük cüzdanlar hükmünde, hem birer küçük Levh-i Mahfuz manasında, hem büyük Levh-i Mahfuz’u yazan kalemden tereşşuh eden küçük küçük noktalar suretinde olan benî-beşerin kuvve-i hâfızaları, ağaçların meyveleri, meyvelerin çekirdekleri, tohumları; elbette bir hâfıza-i kübrayı, bir defter-i ekberi, bir levh-i mahfuz-u a’zamı ihsas eder, iş’ar eder ve ispat eder, belki keskin akıllara gösterir.

[4] **Hâşiye:** Şu suretin ispat ettiği manalar, Sekizinci Hakikat’te görünecek. Mesela, dairelerin reisleri şu temsilde enbiya ve evliyaya işarettir. Ve telefon ise ma’kes-i vahiy ve mazhar-ı ilham olan kalpten uzanan bir nisbet-i Rabbanîyedir ki, kalp o telefonun başıdır ve kulağı hükmündedir.

[5] **Hâşiye:** Bu suretin remzini Dokuzuncu Hakikat’te göreceksin. Mesela, nevruz günü, bahar mevsimine işarettir. Çiçekli yeşil sahra ise bahar mevsimindeki rûy-i zemindir. Değişen perdeler, manzaralar ise fasl-ı baharın iptidasından yazın intihasına kadar Sâni’-i Kadîr-i Zülcelal’in, Fâtır-ı Hakîm-i Zülcemal’in kemal-i intizam ile değiştirdiği ve kemal-i rahmet ile tazelandirdiği ve birbiri arkasında gönderdiği mevcudat-ı bahariye tabakatına ve masnuat-ı sayfiye taifelerine ve erzak-ı hayvaniye ve insaniyeye medar olan mat’umata işarettir.

[6] **Hâşiye:** Rızk-ı helâl, iktidar ile alınmadığına, belki iftikara binaen verildiğine delil-i kat'î: İktidarsız yavruların hüsn-ü maişeti ve muktedir canavarların dıyk-ı maişeti; hem zekâvetsiz balıkların semizliği ve zekâvetli, hileli tilki ve maymunun derd-i maişetle vücudca zayıflığıdır.

Demek rızık, iktidar ve ihtiyar ile makûsen mütenasiptir. Ne derece iktidar ve ihtiyarına güvense o derece derd-i maişete müptela olur.

[7] **Hâşiye:** Evet aç bir arslan, zayıf bir yavrusunu kendi nefesine tercih ederek, elde ettiği bir eti yemeyip yavrusuna vermesi; hem korkak tavuk, yavrusunu himaye için ite, arslana saldırması; hem incir ağacı kendi çamur yiyerek yavrusu olan meyvelerine hâlis süt vermesi bi'l-bedahe nihayetsiz Rahîm, Kerîm, Şefik bir zatın hesabıyla hareket ettiklerini kör olmayana gösteriyorlar.

Evet nebatat ve behimiyat gibi şuursuzların gayet derecede şuurkârane ve hakîmane işler görmesi bizzarure gösterir ki: Gayet derecede Alîm ve Hakîm birisi vardır ki, onları işlettiriyor. Onlar, onun namıyla işliyorlar.

[8] **Hâşiye:** Evet, “Hiç mümkün müdür ki” şu cümle çok tekrar ediliyor. Çünkü mühim bir sırrı ifade eder. Şöyle ki: Ekser küfür ve dalalet, istib’addan ileri gelir. Yani akıldan uzak ve muhal görür, inkâr eder. İşte Haşir Söz’ünde kat’iyen gösterilmiştir ki hakiki istib’ad, hakiki muhaliyet ve akıldan uzaklık ve hakiki suubet, hattâ imtina derecesinde müşkülât, küfür yolundadır ve dalaletin mesleğindedir. Ve hakiki imkân ve hakiki makuliyet, hattâ vücub derecesinde suhulet, iman yolundadır ve İslâmiyet caddesindedir.

Elhasıl, ehl-i felsefe istib’ad ile inkâra gider. Onuncu Söz, istib’ad hangi tarafta olduğunu o tabir ile gösterir. Onların ağızlarına bir şamar vurur.

[9] **Hâşiye:** Evet, kemik gibi bir kuru ağacın ucundaki tel gibi incecik bir sapta gayet münakkaş, müzeyyen bir çiçek ve gayet musanna ve murassa bir meyve, elbette gayet sanat-perver, mu’cizekâr ve hikmettar bir Sâni’in mehasin-i sanatını zîşuura okutturan bir ilannamedir. İşte nebatata hayvanatı dahi kıyas et.

[10] **Hâşiye:** Evet, durub-u emsaldendir ki: Bir dünya güzeli, bir zaman kendine meftun olmuş âdi bir adamı huzurundan tard eder. O adam kendine teselli vermek için “Tuh, ne kadar çirkindir!” der. O güzelin güzelliğini nefyeder.

Hem bir vakit bir ayı, gayet tatlı bir üzüm asması altına girer. Üzümleri yemek ister. Koparmaya eli yetişmez. Asmaya da çıkamaz. Kendi kendine teselli vermek için kendi lisaniyla “Ekşidir.” der, gümler gider.

[11] **Hâşiye:** Âyine-misal mevcudatın birbiri arkasında zeval ve fenalarıyla beraber, arkalarından gelenlerin üstünde ve yüzlerinde aynı hüsn ve cemalin cilvesinin bulunması gösterir ki cemal onların değil; belki o cemaller, bir hüsn-ü münezzeh ve bir cemal-i mukaddesin âyâtı ve emaratıdır.

[12] **Hâşiye:** Evet, bin üç yüz elli sene saltanat süren ve saltanatı devam eden ve ekser zamanda üç yüz elli milyondan ziyade raiyeti bulunan ve her gün bütün raiyeti onunla tecdid-i biat eden ve onun kemalâtına şehadet eden ve kemal-i itaatle evamirine inkıyad eden ve Arzın nisfî ve nev-i beşerin humsu, o zatın sıbgı ile sıbgalansa yani manevî rengiyle renklense ve o

zat onların mahbub-u kulûbü ve mürebbi-i ervahı olsa; elbette o zat, şu kâinata tasarruf eden Rabb'in en büyük abdidir.

Hem ekser enva-ı kâinat o zatın birer meyve-i mu'cizesini taşımak suretiyle onun vazifesini ve memuriyetini alkışlasa elbette o zat, şu kâinat Hâlık'ının en sevgili mahlukudur.

Hem bütün insanıyet, bütün istidadıyla istediği beka gibi bir hâceti ki; o hâcet ise insanı esfel-i safilinden a'lâ-yı illiyyîne çıkarıyor. Elbette o hâcet, en büyük bir hâcettir ve en büyük bir abd, umumun namına onu Kâdiyü'l-Hâcat'tan isteyecek.

[13] **Hâşiye:** Evet, münâcat-ı Ahmediye (asm) zamanından şimdiye kadar bütün ümmetin bütün salâtları ve salavatları onun duasına bir âmin-i daimî ve bir iştirak-i umumîdir. Hattâ ona getirilen her bir salavat dahi onun duasına birer âmindir ve ümmetin her bir ferdi, her bir namazın içinde ona salât ü selâm getirmek ve kametten sonra Şafîilerin ona dua etmesi, onun saadet-i ebediye hususundaki duasına gayet kuvvetli ve umumî bir âmindir.

İşte bütün beşerin fitrat-ı insanıyet lisan-ı haliyle bütün kuvvetiyle istediği beka ve saadet-i ebediye, o nev-i beşer namına Zat-ı Ahmediye (asm) istiyor ve beşerin nurani kısmı, onun arkasında âmin diyorlar. Acaba hiç mümkün müdür ki şu dua kabule karın olmasın?

[14] **Hâşiye:** Evet, şu âlemin mutasarrıfı, bütün tasarrufatı bilmüşahede şuurane, alîmane, hakîmane olduğu halde; hiçbir cihetle mümkün değildir ki o mutasarrıf, kendi masnuatı içinde en mümtaz bir ferdin harekâtına şuur ve ittılâı bulunmasın.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki o Mutasarrıf-ı Alîm, o ferd-i mümtazın harekâtına ve daavatına (dualarına) ittılâı bulunduğu halde ona karşı lâkayt kalsın, ehemmiyet vermesin.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki o Mutasarrıf-ı Kadîr-i Rahîm; onun dualarına lâkayt kalmadığı halde, o duaları kabul etmesin.

Evet, Zat-ı Ahmediye'nin (asm) nuruyla âlemin şekli değişti. İnsan ve bütün kâinatın mahiyet-i hakikiyeleri o nur, o zıya ile inkişaf etti ve göründü ki şu kâinatın mevcudatı; esma-i İlahiye okutan birer mektubat-ı Samedaniye, birer muvazzaf memur ve bekaya mazhar kıymettar ve manidar birer mevcuddurlar. Eğer o nur olmasa idi, mevcudat fena-yı mutlaka mahkûm ve kıymetsiz, manasız, faydasız, abes, karmakarışık, tesadüf oyuncağı bir zulmet-i evham içinde kalırdı.

İşte şu sırdandır ki: İnsanlar Zat-ı Ahmediye'nin (asm) duasına âmin dedikleri gibi arş ve fers ve serâdan süreyyaya kadar bütün mevcudat onun nuruyla iftihar edip, alâkadarlık gösteriyorlar. Zaten ubudiyet-i Ahmediyenin (asm) ruhu, duadır. Belki kâinatın harekâtı ve hidematı, bir nevi duadır. Mesela, bir çekirdeğin hareketi, Hâlık'ından bir ağaç olmasına bir nevi duadır.

[15] **Hâşiye:** Evet, âhirete nisbeten gayet dar bir sahife hükmünde olan rûy-i zeminde hadd ü hesaba gelmeyen hârîka sanat numunelerini ve haşır ve kıyametin misallerini göstermek ve üç yüz bin kitap hükmünde olan muntazam enva-ı masnuatı, o tek sahifede kemal-i intizam ile yazıp dercetmek; elbette geniş olan âlem-i âhirette latîf ve muntazam cennetin binasından ve icadından daha müşküldür.

Evet, cennet bahardan ne kadar yüksek ise o derece bahar bahçelerinin hilkatı, o cennetten daha müşküldür ve hayret-fezadır, denilebilir.

[16] **Hâşiye:** Evet, inkılab-ı hakaik ittifaken muhaldir. Ve inkılab-ı hakaik içinde muhal-ender muhal, bir zıt kendi zıddına inkılabıdır. Ve bu inkılab-ı ezdad içinde bi'l-bedahe bin derece muhal şudur ki zıt, kendi mahiyetinde kalmakla beraber, kendi zıddının aynı olsun. Mesela, nihayetsiz bir cemal; hakiki cemal iken, hakiki çirkinlik olsun. İşte şu misalimizde meşhud ve kat'ıyyü'l-vücut olan bir cemal-i rububiyet, cemal-i rububiyet mahiyetinde daim iken, ayn-ı çirkinlik olsun. İşte dünyada muhal ve bâtil misallerin en acibidir.

[17] **Hâşiye:** Evet, madem her şeyin kıymeti ve dekaik-ı sanatı gayet yüksek ve güzel olduğu halde müddeti kısa, ömrü azdır. Demek, o şeyler numunelerdir, başka şeylerin suretleri hükmündedirler. Ve madem müşterilerin nazarlarını, asıllarına çeviriyorlar gibi bir vaziyet vardır. Öyle ise elbette şu dünyadaki o çeşit tezyinat, bir Rahman-ı Rahîm'in rahmetiyle, sevdiği ibadına hazırladığı niam-ı cennetin numuneleridir, denilebilir ve denilir ve öyledir.

[18] **Hâşiye:** Evet, her şeyin vücudunun müteaddid gayeleri ve hayatının müteaddid neticeleri vardır. Ehl-i dalaletin tevehhüm ettikleri gibi dünyaya, nefislerine bakan gayelere münhasır değildir. Tâ abesiyet ve hikmetsizlik içine girebilsin. Belki her şeyin gayat-ı vücudu ve netaic-i hayatı üç kısımdır:

**Birincisi ve en ulvîsi,** Sâni'ine bakar ki o şeye taktığı hârîka-i sanat murassaatını, Şahid-i Ezeli'nin nazarına resmigeçit tarzında arz etmektir ki o nazara bir ân-ı seyyale yaşamak kâfi gelir. Belki vücuda gelmeden bi'l-kuvve niyet hükmünde olan istidadı yine kâfidir. İşte seriü'z-zeval latîf masnuat ve vücuda gelmeyen, yani sümbül vermeyen birer hârîka-i sanat olan çekirdekler, tohumlar şu gayeyi bitamamiha verir. Faydasızlık ve abesiyet onlara gelmez. Demek, her şey hayatıyla, vücuduyla Sâni'inin mu'cizat-ı kudretini ve âsâr-ı sanatını teşhir edip Sultan-ı Zülcelal'in nazarına arz etmek, birinci gayesidir.

**İkinci kısım gaye-i vücud ve netice-i hayat,** zîşuura bakar. Yani her şey, Sâni'-i Zülcelal'in birer mektub-u hakaik-nüma, birer kaside-i letafetnüma, birer kelime-i hikmet-eda hükmündedir ki melaike ve cin ve hayvanın ve insanın enzarına arz eder, mütalaaya davet eder. Demek, ona bakan her zîşuura, ibret-nüma bir mütalaagâhtır.

**Üçüncü kısım gaye-i vücud ve netice-i hayat,** o şeyin nefisine bakar ki telezzüz ve tenezzüh ve beka ve rahatla yaşamak gibi cüz'î neticelerdir. Mesela, azîm bir sefine-i sultaniyede bir hizmetkârın dümencilik ettiğinin gayesi; sefine itibarıyla yüzde birisi kendisine, ücret-i cüz'îyesine ait, doksan dokuzu sultana ait olduğu gibi; her şeyin nefisine ve dünyaya ait gayesi bir ise Sâni'ine ait doksan dokuzdur.

İşte bu taaddüd-ü gayattandır ki birbirine zıt ve münafî görünen hikmet ve iktisat, cûd ve seha ve bilhassa nihayetsiz seha ile sırr-ı tevfiği şudur ki:

Birer gaye nokta-i nazarında cûd ve seha hükmeder, ism-i Cevvad tecelli eder. Meyveler, hubublar, o tek gaye nokta-i nazarında bigayr-ı hisabdır, nihayetsiz cûdu gösteriyor. Fakat umum gayeler nokta-i nazarında, hikmet hükmeder, ism-i Hakîm tecelli eder. Bir ağacın ne kadar meyveleri var, belki her meyvenin o kadar gayeleri vardır ki beyan ettiğimiz üç kısma tefrik edilir.

Şu umum gayeler, nihayetsiz bir hikmeti ve iktisadı gösteriyor. Zıt gibi görünen nihayetsiz hikmet, nihayetsiz cûd ile seha ile içtima ediyor. Mesela, asker ordusunun bir gayesi, temin-i asayıştır. Bu gayeye göre ne kadar asker istersen var ve hem pek fazladır. Fakat hıfz-ı hudut ve mücahede-i a'da gibi sair vazifeler için bu mevcut ancak kâfi gelir, kemal-i hikmetle muvazenededir. İşte hükûmetin hikmeti, haşmet ile içtima ediyor. O halde, o askerlikte fazlalık yoktur, denilebilir.

[19] **Hâşiye:** Evet, rahmetin erzak hazinelerinden olan bir şecerenin uçlarında ve dallarının başlarındaki meyveler, çiçekler, yapraklar ihtiyar olup vazifelerinin hitama ermesiyle gitmelidirler. Tâ arkalarından akıp gelenlere kapı kapanmasın. Yoksa rahmetin vüs'atine ve sair ihvanlarının hizmetine set çekilir. Hem kendileri, gençlik zevaliyle hem zelil hem perişan olurlar.

İşte bahar dahi mahşer-nüma bir meyvedar ağaçtır. Her asırdaki insan âlemi, ibret-nüma bir şeceredir. Arz dahi mahşer-i acayip bir şecere-i kudrettir. Hattâ dünya dahi meyveleri âhîret pazarına gönderilen bir şecere-i hayret-nümadır.

[20] **Hâşiye:** Yedinci Suret'in hâşiyesine bak.

[21] **Hâşiye:** Evet, zaman-ı hazırda tâ iptida-i hilkat-i âleme kadar olan zaman-ı mazi, umumen vukuattır. Vücuda gelmiş her bir günü, her bir senesi, her bir asrı; birer satırdır, birer sahifedir, birer kitaptır ki kalem-i kader ile tersim edilmiştir. Dest-i kudret, mu'cizat-ı âyâtını onlarda kemal-i hikmet ve intizam ile yazmıştır.

Şu zamandan tâ kıyamete tâ cennete tâ ebede kadar olan zaman-ı istikbal, umumen imkânattır. Yani mazi vukuattır, istikbal imkânattır. İşte o iki zamanın iki silsilesi birbirine karşı mukabele edilse nasıl ki dünkü günü halk eden ve o güne mahsus mevcudatı icad eden zat, yarınki günü mevcudatıyla halk etmeye muktedir olduğu hiçbir vecihle şüphe getirmez. Öyle de şüphe yoktur ki şu meydan-ı garaib olan zaman-ı mazinin mevcudatı ve hârikaları, bir Kadîr-i Zülcelal'in mu'cizatıdır. Kat'î şehadet ederler ki o Kadîr, bütün istikbalin bütün mümkinatın icadına, bütün acayibinin izharına muktedirdir.

Evet, nasıl ki bir elmayı halk edecek, elbette dünyada bütün elmaları halk etmeye ve koca baharı icad etmeye muktedir olmak gerektir. Baharı icad etmeyen, bir elmayı icad edemez. Zira o elma o tezgâhta dokunuyor. Bir elmayı icad eden, bir baharı icad edebilir. Bir elma; bir ağacın, belki bir bahçenin, belki bir kâinatın misal-i musağğarıdır. Hem sanat itibarıyla koca ağacın bütün tarih-i hayatını taşıyan elmanın çekirdeği itibarıyla öyle bir hârîka-i sanattır ki onu öylece icad eden, hiçbir şeyden âciz kalmaz.

Öyle de bugünü halk eden, kıyamet gününü halk edebilir ve baharı icad edecek, haşrin icadına muktedir bir zat olabilir. Zaman-ı mazinin bütün âlemlerini zamanın şeridinde kemal-i hikmet ve intizam ile takip gösteren, elbette istikbal şeridinde dahi başka kâinatı takip gösterebilir ve gösterecektir.

Kaç Sözlere, bilhassa Yirmi İkinci Söz'de gayet kat'î ispat etmişiz ki her şeyi yapamayan hiçbir şeyi yapamaz ve bir tek şeyi halk eden, her şeyi yapabilir. Hem eşyanın icadı bir tek zata verilse bütün eşya bir tek şey gibi kolay olur ve suhulet peyda eder. Eğer müteaddid esbaba verilse ve kesrete isnad edilse bir tek şeyin icadı, bütün eşyanın icadı kadar müşkülâtlı olur ve imtina derecesinde suubet peyda eder.

[22] **Hâşiye:** Ağaç ve otların kökleri gibi.

[23] **Hâşiye:** Yapraklar, meyveler gibi.

[24] **Hâşiye:** Evet küfür, mevcudatın kıymetini ıskat ve manasızlıkla ittiham ettiğinden, bütün kâinata karşı bir tahkir ve mevcudat âyinelerinde cilve-i esmayı inkâr olduğundan, bütün esma-i İlahiyeye karşı bir tezyif ve mevcudatın vahdaniyete olan şهادetlerini reddettiğinden, bütün mahlukata karşı bir tekzip olduğundan; istidad-ı insanîyi öyle ifsad eder ki salah ve hayrı kabule liyakati kalmaz. Hem bir zulm-ü azîmdir ki umum mahlukatın ve bütün esma-i İlahiyenin hukukuna bir tecavüzdür.

İşte şu hukukun muhafazası ve nefis-i kâfir hayra kabiliyetsizliği, küfrün adem-i affını iktiza eder. إِنَّ الشِّرْكَ أَظْلَمُ عَظِيمٍ şu manayı ifade eder.

[25] **Hâşiye:** Evet, adalet iki şıktır. Biri müsbet, diğeri menfidir. Müsbet ise hak sahibine hakkını vermektir. Şu kısım adalet, bu dünyada bedahet derecesinde ihatası vardır. Çünkü Üçüncü Hakikat'ta ispat edildiği gibi her şeyin istidad lisanıyla ve ihtiyac-ı fitrî lisanıyla ve ıztırar lisanıyla Fâtır-ı Zülcelal'den istediği bütün matlubatını ve vücud ve hayatına lâzım olan bütün hukukunu mahsus mizanlarla, muayyen ölçülerle bilmüşahede veriyor. Demek, adaletin şu kısmı, vücud ve hayat derecesinde kat'î vardır.

İkinci kısım menfidir ki haksızları terbiye etmektir. Yani haksızların hakkını, tazip ve tecziye ile veriyor. Şu şık ise çendan tamamıyla şu dünyada tezahür etmiyor. Fakat o hakikatin vücudunu ihsas edecek bir surette hadsiz işaret ve emarat vardır. Ezcümle, kavm-i Âd ve Semud'dan tut, tâ şu zamanın mütemerrid kavimlerine kadar gelen sille-i te'dib ve tâziyane-i tazip, gayet âlî bir adaletin hükümran olduğunu hads-i kat'î ile gösteriyor.

[26] **Hâşiye:** *Sual:* Eğer dense: Neden en çok misalleri çiçekten ve çekirdekten ve meyveden getiriyorsun?

*Elcevap:* Çünkü onlar hem mu'cizat-ı kudretin en antikaları en hârikaları en nâzeninleridirler. Hem ehl-i tabiat ve ehl-i dalalet ve ehl-i felsefe, onlardaki kalem-i kader ve kudretin yazdığı ince hattı okuyamadıkları için onlarda boğulmuşlar, tabiat bataklığına düşmüşler.

[27] **Hâşiye:** O makam daha yazılmamış ve hayat meselesi haşre münasebeti için buraya girmiş. Fakat hayatın âhîrinde kader rûknüne işareti pek ince ve derindir.

[28] **Hâşiye:** Evet, sübutî bir emri ihbar etmenin kolaylığı ve inkâr ve nefyetmenin gayet müşkül olduğu, bu temsilden görünür. Şöyle ki biri dese: Meyveleri süt konserveleri olan gayet hârika bir bahçe, küre-i arz üzerinde vardır. Diğeri dese: Yoktur. İspat eden, yalnız onun yerini veyahut bazı meyvelerini göstermekle kolayca davasını ispat eder. İnkâr eden adam, nefyini ispat etmek için küre-i arzı bütün görmek ve göstermekle davasını ispat edebilir.

Aynen öyle de cenneti ihbar edenler yüz binler tereşşuhatını, meyvelerini, âsârını gösterdiklerinden kat'-ı nazar, iki şahid-i sadığın sübutuna şهادetleri kâfi gelirken onu inkâr eden hadsiz bir kâinatı ve hadsiz ebedî zamanı temaşa etmek ve görmek ve eledikten sonra inkârını ispat edebilir, ademini gösterebilir.

İşte ey ihtiyar kardeşler, iman-ı âhiretin ne kadar kuvvetli olduğunu anlayınız.

**Said Nursî**